

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ
Sayı 19, Sonbahar 1988, Cilt 5

Doğu Türkistan Vakfı Yayınıdır

VOICE OF EASTERN TURKISTAN
No. 19, Autumn 1988 Vol. 5

A Publication of the Eastern Turkistan Foundation

Doğu Türkistan Vakfı
Millet Caddesi No. 26/3, Küçüksaray Apt.
Aksaray,
İSTANBUL

Telefon: 524 41 21

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ
KÜLTÜR VE BİLİM DERGİSİ
 Üç Ayda bir Çıkar
 Sayı: 19, Cilt: 5. Sonbahar 1988
 *

VOICE OF EASTERN TURKISTAN
QUATERLY JOURNAL OF CULTURAL STUDIES
 No.19, Vol. 5, Autumn 1988
 *

KURUCUSU / ESTABLISHED BY
 Isa Yusuf Alptekin
 *

SAHİBİ / PUBLISHER
 Mehmet Rıza Bekin
 Doğu Türkistan Vakfı Başkanı
 President of the Eastern Turkistan Trust
 *

MANAGING EDITOR
 Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu
 *

BÜRO/ BUREAU
 Millet Caddesi No. 26/3
 Küçük Saray Apt.
 AKSARAY-İSTANBUL,
 TÜRKİYE Tel: 524 41 21
 *

FİYAT / PRICE
 Tek Nüsha
 Yurt içinde/Inland: 1.500 TL
 Yurt Dışında/Other countries:
 \$(US) 5.00
 Yıllık Abone/ Annual Subscription
 Türkiye içinde/Within Turkey:
 6.000 TL
 Yurt Dışında/Other countries:
 \$(US) 15.00
 *

DİZGİ:
 DTV Tercüme ve Yayıncılık
 Konur Sokak. 27/5, ANKARA

Bu Dergi ve Doğu Türkistan Vakfı, yazarın görüşünü paylaşmayabilir. Dergideki yazılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.
 ;
 *

The Journal and the East Turkestan Trust do not necessarily agree with the opinion of contributing writers.

Contents may be used citing the source.

İÇİNDEKİLER
CONTENTS

Tarih Açısından Doğu Türkistan'da Kazak Türkleri
 Dr. Muhabay ENGİN
 Sayfa
 3
 *

The Kazakh Turks of Eastern Turkistan
 From a Historical Prospective
 By Dr. Mohabay ENGİN,
 Rendered into English
 By Dr. Kürtuluş ÖZTOPÇU
 Sayfa
 9
 *

Kaşgariya'daki Büyük Oyun
 Yakup Beg Nezdindeki İngiliz ve Rus Temsilcileri
 Paul B. HENZE
 Sayfa
 14
 *

The Great Game in Kashgaria
 British and Russian Missions to Yakub Beg
 By Paul B. HENZE
 Sayfa
 36
 *

DOĞU TÜRKİSTAN'DA DOĞUM KONTROLÜNE TEPKİLER
 Sayfa
 56
 *

BIRTH CONTROL IN EASTER TÜRKİSTAN PROTESTED
 Sayfa
 57
 *

Kardeş Vakfı
 Doğu Türkistan Vakfına (DTV) Bağışlar
 Sayfa
 59
 *

TARİH AÇISINDAN DOĞU TÜRKİSTAN'DA KAZAK TÜRKLERİ

Dr. Muhabay Engin

Doğu Türkistan'da halen Uygur, Kırgız, Özbek, Tatar ve diğer Türk boyları ile beraber 903 bin kadar Kazak Türkleri de vardır. (1) Onlar, bugün Çin Halk Cumhuriyeti yönetimi altında, siyasi coğrafyada "Sinkiang" veya "Şincang Uygur Otonom Rayonu" olarak bilinen Doğu Türkistan'da İli, Tarbagatay ve altay illerinde yaşamaktadırlar. Doğu Türkistan Kazaklarının tarihi, 1860 senelerine kadar Sovyetler Birliği dahilindeki şimdiki Kazakistan Cumhuriyeti Kazaklarının tarihi ile biridir. Kazaklar, 1860 senelerinde Rusya ve Çin İmparatorlukları arasında, Orta Asya'daki Türk toprakları üzerinde sınır çizildikten sonra ikiye bölündüler (2). Fakat, hemen hemen 1950 yıllarına kadar iki taraftaki Kazaklar sınır tanımaz şekilde hareket ettiler (3). Sovyet-Çin sınırlarında kısmi Kazak göçleri, her iki devletin politik baskısına orantılı olarak değişip durmuştur. Bu husus, Kazak Türklerinin Doğu Türkistan'a sonradan göç yolu ile gelip yerleştiğine dair bir fikre yol açmamalıdır. Çünkü, tarih onların Doğu Türkistan'ın kuzey taraflarında oldukça eski zamanlardan beri yaşamakta olduğunu göstermektedir.

Hazar Denizi'nden Tarbagatay'a, İrtiş nehrinden Cungar Alatau'na kadar olan geniş sahada XIII. yüzyıl'ın başlarında ekonomik yapısı birbirine benzeyen, dili bir, maddi kültürü ve kendine özgü yaşayış tarzı olan, Türk dilini konuşan çeşitli oymakların tek bir halk (boy) olarak birleşmesi için gereken şart ve imkanlar mevcut hale gelmişti. Fakat onların tek bir halk olarak birleşmesini Mogol istilası geciktirmiştir (4). İşte, bu Türk asıllı oymaklar, nihayet 15.yy'in ortalarında "Kazak" adı ile Hanlık kurarak tarih sahnesine kesinlikle bir kere daha çıkmıştır. Bir kere daha diyoruz çünkü, Radlof'un İran şairi Firdevsi'ye dayanarak bildirdiğine göre 1000 seneleri civarında Kazak adlı bir Han ve Kabile yaşamıştır. (5), Profesör Ahmet Caferoğlu, "Kazak Türklerinin uzun ve tarihi bir mazileri vardır. Eski Türk kaynakları bunları Turan'lı göçebe bir halk olarak kaydetmişlerdir. İlk defa, bir Kazak Hakan'ı adı ile, savaşçı bir Kazak halkı bahsine, ünlü İran şairlerinden Firdevsi'nin Şehname'sinde raslanmaktadır" diyor. (6)

Radlof'un görüşüne göre, Kazaklar ondan sonra 13 yüzyılda Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'nin mirasının bir parçasını teşkil etmiştir. Cehu ise, 14.

yüzyılda Kazakları ayrı bir grup olarak zikreder. Barthold, Kazak adının ilk defa 15. yüzyılda kullanıldığını söyle. (7) Prof. Z.V. Togan, Kazakların Selçuklular devrinde var olduğunu zikreder. (8) Kazak Türklerinin tarihçileri de Kazakların eski devirlerde yaşamış Türk boylarının bir federasyonu olduğunda çoğunlukla hemfikirdirler. Bazı Batılı bilim adamları, kazakların, Nogay, Nayman Argın ve Özbek Hanlığındaki Çağatay kabilelerinden teşekkül etmiş bir siyasi konfederasyon olduğunu ifade ediyorlar. (9)

Doğu Türkistan Kazaklarının tarihteki yerini açıklığa kavuşturmaya çalışmadan önce, onlarla sıkı bağı olduğu için, Kazak sözünün orijini, Kazak Hanlığının kurulması ve Kazak "cüz" lerinin teşekkül etmesini izah etmek yerinde olacaktır.

"Kazak" sözünün tam anlamının ne olduğu, henüz anlaşılammıştır. Fakat yaygın anlamı, "hür , serbest, mert, derbeder, başıboş, cengaver, sert erkek" gibi sözlerle ifade edilmektedir. Bununla beraber tarih, kazak Hanlığının kurulması meselesinde, Kazaklığı ,kurulu düzene boyun egmeden ,kendi başına buyruk, bağı olduğu toplumu terk edenler olarak tarif ediyor. kazakların tarih sahnesine son çıkışlarında böyle bir olayla başladığına göre, "Kazak " teriminin tarihi anlamı, bu kelimeye esas manasını verir gibidir.

İslam Ansiklopedisinde, "Kazak tabiri aslında, hür ,serbest, bihanman, bekar, mert yiğit ve cesur ve Kazaklık, cenk eyyamı seferde asker ve leşkerin hali" manalarına gelir. Şeyh Süleyman'ın bu son tarifi bu sözün anlamını aşağı yukarı izah etmektedir. Babür bu tabiri fetret devresini yani bir hükümdarın hakim bulunduğu yeri şu veya bu sebeple terk ederek eski mevkiini veya mümasil bir vaziyeti buluncaya kadar geçirdiği zaman ve durumu kasteder" denmiştir. (10)

Kazak adı ilkin ancak Sultanlara mahsus idi. Sonra onlara tabi kabilelere ve kurmak istedikleri devlete itlak olundu. Kazak adı ekseriya siyasi bir maksatla bir isyan neticesinde ailesiz (boydak) halde ve bazan da aile ile birlikte cemiyetten uzaklaşarak dağ ve sahralara çekilen ve fırsattan istifade ederek hükümet işlerini ele alana kadar el ve kabilesinin himayesinden yoksun dışarıda dolaşan sergüzeştçilere; ve Türk kavimlerinde ergenlik çağına eriştiğinde erkek çocukları hayata alıştırmak için sahraya çıkarmak gibi adetlere göre veyahut alelade eşkiyalık maksadı ile elinden ayrılanlara da itlak olunmuştur. (11)

1440 senelerinde, kazak hanlarından Canibek ve Kerey Sultanların, Abulhayır Han'ın idaresinden çıkarak buldukları Aral bozkırlarından Çu nehri boylarına gelmeleri, "Kazak"lık olarak adlandırılmıştır. Yerliler bu yeni gelen göçmenlere "Kazak" adını vermişlerdir. Canibek ve Kerey Sultanların, daha sonraları Han olmaları, onların "Kazak" ıklarının son bulmasıdır. Timur, Hüseyin Baykara, Babür, Mirza Özbeklerden Şaybek Han gibi kimseler Kazak'lık dönemi geçirmişlerdir ve bu dönemlerinden övünçle söz etmişlerdir. (12)

Sılav dillerine geçen Kazak tabiri, hudut boylarında bekçilik görevi yapan imtiyazlı askeri birlik mensuplarına adolmuştur. Türk Kazaklarla, Rus Kazak, Kossak veya Kazacileri arasında ne ırk ne de din veya dilce hiç bir ilişki yoktur. (13) Kırgız, Kırgız-Kazak, Kırgız-Kaysak gibi tabirler yanlış olarak, Kazakları ifade etmek için kullanılmıştır. Kırgızlar tarihte bilinen eski Türk boylarından biridir.

"Kazak" sözünün menşeyini, Sovyetler Birliğindeki Türk Bilim adamları, bilhassa, Kazaklar ve Doğu Türkistan Kazaklarının tarihçileri itina ile araştırmaktadırlar. Fakat onlar Kazak tabirinin gerçek ve kâsin anlamının ne olduğunu henüz ortaya çıkaramadıklarını bildirmektedirler. Bununla beraber onların hem-fikir oldukları bir husus şudur: Bugün Kazak olarak bildiğimiz Türk boyunun adı 15. yüzyılda tarih sayfalarına geçmiştir ve bu boyun teşekkülü ile "Kazak" teriminin karıştırılmaması gerektir.

N.Y. Marr ve onu, destekleyenler, Kazak boyunun tarih sahnesine çıkışını "Kazak" tabirinin ortaya çıkması ile bağdaştırma yoluna gittiler. (14)

Alma Ata'da 1957 senesinde yayınlanan *Kazak SSC tarihinde*, Prof A.A. Semenov'un bir Moğol tabiri olan, "Hasag tergen" ile "Kazak" sözünün bağlantısı olabileceğini ileri sürdüğü yazılmıştır. "Hasag tergen" bir yerden bir yere göç ederken kullanılan tekerlekli arabalara verilen addır.

Kazak terimi hakkında yapılan araştırmalar ve ortaya atılan fikirler oldukça çoktur. Ve araştırma hala devam etmektedir. bugüne kadar yapılan ilmi araştırmalardan çıkan sonuç şudur: Wambery'nin "Kazak adı XI. yüzyıldan itibaren bütün dünyaca bilinmeye başladı" dediği gibi, (15) bu isim, eski zamanlarda çeşitli anlamlarda kullanılmış olmasına rağmen, 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren siyasi bir terim olarak ortaya çıkmış ve zamanla etnik öneme sahip olmuştur. (16)

"Kazak" terimi hakkında bilimsel araştırmalardan başka "Şecere" ye efsane-rivayetlere dayanarak yorum yapılmaktadır, Onların çoğu gerçeğe yakın olmamakla beraber, halk arasında ilmi araştırmaların mucicelerinden daha çok taraftar bulmuş olan bu ri-

vayetlerin bazıları mantığa uygundur.

"Kazak, Kaysak", "Kay"ın "Sak"ları. Şeklinde düşünülebilir. Farsça'da Padişah'ın sak (muhafız askerleri) anlamındadır. "Kaspi" ve "Saklar" sözlerinin birleşmesinden "Kassak" giderek "Kazak" olmuştur. "Kazak" sözünün aslı, "Kosoglar" veya "Hazarlar" gibi sözlerin birleşiminde aranmıştır. Kazaklar arasında "Qaz"ın Qazı-aq" şeklindeki ifade çok kullanılır. Qazı, Kazak dilinde Kadı demektir. Buna göre, "Senin Kadı'n, tam Kadı," demektir. Kaz (Kuş), Aq (Beyaz) Kaz gibi ak Kazak. (17)

En meşhur rivayet Alaş hakkındadır. Öyle efsanelerin çoğunda Alaş, Kazak boyunun kurucusu olarak tarif edilir. Onun üç oğlu ise Kazakların üç cüz'ünü (orda) kurmuştur. Alaş efsanesi, Kazaklar için her zaman birleştirici önemli rol oynamıştır. kazakların ilk siyasi parti ve otonom hükümetinin adı da Alaş'tır. (18)

Şimdi, Doğu Türkistan Kazaklarının tarihteki yerini belirlemek için ikinci sayfaya, Kazak Hanlığının kurulmasına geçelim.

Tarih ve Etnoloji bakımından Kazaklar, Türk kavimler grubundan Kıpçak bölümüne dahildir. Bu bölümde Kazaklardan başka, Özbek, Nogay, Başkurt ve Tatar Türkleri vardır. (19) Kazakların tarih sahnesine çıkışında aynı gruba dahil bulunduğu Özbeklerle sıkı ilişkileri vardır. Türk tarihi bir bütün olarak incelenecek olursa, halihazırda Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Uygur, Türkmen gibi adlarla bilinen Türk boylarının kabile halinde kalıplaşmasından önceki etnik kökleri birdir. Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde türlü Türk boyları tarih sahnesine çıkmış etrafındaki boyları idaresi altına almış ve bir müddet sonra başka bir Türk boyu tarafından hakimiyeti elinden alınmış bu sefer ikinci boyun adı duyulmaya başlamıştır. Eski tarihimizde bu olay asırlarca devam etmiştir. Ancak çok kuveetli bir boy beyi ortaya çıkıp da kuvvetli bir devlet veya imparatorluk kuruncaya kadar bu böyle olmuştur. İşte, Kazak Türkleri de 1440 senelerine kadar, başka Türk boyları arasında büyük veya kuvvetli beyin idaresinde, şimdiki Kazak bozkırlarından Altay'a kadar olan sahada dolaşıp durmuşlardır. (20)

Ural dağlarından Çin denizine kadar uzanan geniş sahada kurulan Sakalar devleti (M.Ö.9-7) , Hunlar devleti (M.Ö.3) Göktürk devleti (M.S. 6), sonraları kurulan irili ufaklı Kağanlıklar, Hanlıklarla Cengiz ve Timur oğulları idaresi altında yaşayan kabilelerin içinde Kazakların ataları da vardı denebilir. Çünkü tarihçiler M.Ö. III-II yüzyılda Üysin'lerin birlik ve devlet kurmuş olduğunu söylüyorlar ki, bu boy, bugün Doğu Türkistan Kazakları arasında, Kazak adı ile yaşamaktadır. (21) Bununla beraber tarihçiler Kazak birliğine dahil olan temel etnik unsur-

ların Üysin, Kanglı, Kıpçak, Argın, Duvlat, Kerey, Nayman, Alşın, Konırat, Kıtay ve başka oymaklar olduğunu ileri sürmüşlerdir ki, bunlar hemen hemen hepsi çok eski boylardır. (22) Prof Z.V. Togan ise, Usun, Uysinler, Göktürklerin ecdadından bir kısmını teşkil etmiştir, diyor .(23)

Moğolistan'da kendini 1202 senelerinde Hakan ilan eden Cengiz Han, sonraları 1220-1225 yıllarında Doğu ve Batı Türkistan, Karahanlılar ve Harzemşahların ülkelerini ilhak etti. 1227'de öldü. ülkesini dört oğlu arasında paylaştırdı. Kıpçak bozkırından İrtiş ve Güney İran ve Afganistan içlerine kadar olan geniş ülkeyi büyük oğlu Cuci'ye verdi. Cuci Han babasının sağlığında 1224 senesinde öldü. Onun ülkesinin batı kısmı olan Altın Orda (Akorda)'da oğlu Batu (1224-1255), şimdiki Kazakistan'dan ibaret olan Gök Orda'da diğer oğlu Orda İcin (1226-1250) hüküm sürdüler. Her iki Ordada bu iki Han'ın ahfadı, birader ve biraderzadeleri hanlık ettiler. Orda İcin'in oğulları Batu Han'a tabii idiler. Batu hallelerinden meşhurları Berke (1256-1266) Özbek (1312-1340) ve Canibek (1340-1357) Hanlardır. Cuci ulusu aynı zamanda Deşti Kıpçak (Kıpçak bozkırı) ve Toğmak isimleri ile maruftur. Ayrıca Toğmak ismi bu ulusun doğusuna itlak olundu. Ulusun batısına Altın Orda; doğusuna da Özbek han'dan sonra Özbek ulusu denilirdi. (24)

Cengiz Han sülalesine mensup hanların aralarında taht kavgasına girişmeleri sonunda, XV. yüzyılın başlarında Akorda bir kaç idari bölgeye ayrıldı. Bunların içinde en büyükleri Nogay Orda ve Özbek Ordası idiler. Özbek hanlarının tebaasını birçok Türk boyları teşkil ediyordu. Bunlardan bir kaç şunlardır: Kıpçaklar, Kanglılar, Karluklar, Naymanlar, Üysinler, Argınlar, Kırgızlar vb. Deşti Kıpçak bozkırının doğu bölgesindeki halka "Özbek" denmiştir. Bu bakımdan doğu kaynaklarına göre : XV. yüzyılın 20 senelerinde deşti Kıpçak bölgesinde hüküm süren Abılhayır Hanlığına "Özbek Hanlığı" adı verilmiştir. "Özbek" tabirinin orijini de "Kazak" terimi gibi henüz kesin olarak aydınlığa kavuşturulamamıştır. Böyle olmasına rağmen 14. yüzyıl sonlarında Deşti Kıpçak bozkırlarında göçebe olarak yaşayan halk bu adla anılmıştır. (25)

Deşti Kıpça hanı Abılhayır, tahtını korumak için kendine rakip gördüğü başka boy beyleri ve sultanları devamlı surette ezmiştir. Bu çeşit iç gavgı 15. yüzyılın ortalarına doğru çok yoğunlaşmıştır. Barak Han'ın oğulları Kerey ile Canibek yaptıkları mücadeleyi kaybetmiş, 1440 senelerinde Aral bozkırını terk ederek, Çu nehri boylarına kendilerine tabi ahali ile göç etmişlerdir. Bu olayı Muhammed Haydar, "Tarihi Raşidi" adlı eserinde şöyle anlatmaktadır: "Abılhayır Han, bütün Deşti Kıpçak bozkırını haki-

miyeti altına aldı. Kerey Han, Canibek Sultan ve başkaları bir kısım ahaliyi alarak Abılhayır'dan kaçtılar." XVI. yüzyıl Orta Asya tarihçisi Ruzbehan'ın "Özbek Hanlığı kapsamında yaşayan üç halktan ikincisi Kazaklar. Bunlar kuvvet ve mertliği dolayısı ile bütün yeryüzünde meşhur halk" dediği, şimdi "Kazak" olarak bilinen Türk boyunun tarih sahnesine çıkışı bu olayla başlamıştır.(26).

Kerey ve Canibek Sultanların göçedip geldikleri bölgede o zamanlar Çağatay Hanlığı hüküm sürüyordu. İsan Buga Han, Özbek Hanlığının yıkılmasını istiyordu. Bu yüzden kendine ait olan Yedisu Bölgesinin batı kısmını Kerey ve Canibek Sultanlara verdi. Kerey Han ilan edildi.. Bu Hanlığa, Abılhayır Han'dan kaçan bir çok kabile göç edip geldi. Bu, Kazak Hanlığının tebasının çoğalmasına sebep oldu. Ve hanlık güçlenerek topraklarını genişletti. Göçebe yaşayış tarzı, ahali çoğalınca otlakları genişletme ihtiyacını doğurmuştur. kazakların çok geniş sahaları kendilerine yurt edinmesinde bu gerçeğin de payı vardır.

Doğu Türkistan Kazaklarının tarihinin açıklanmasında önemli yere sahip olan üçüncü safha ise, Kazak Hanlığının kurulmasından sonra, Kazak "Cüz" lerinin teşekkül etmesidir.

Kazak SSR Tarihi. "Cüz: kabile birliği topraklarının bulunduğu bölge, yön, taraf, bölüm demektir", diyor .(27) Dr. Hayıt, Cüz'ün "dal,kol,kısım" anlamına geldiğini ve Batı'da Cüz'e "Horde-Orda" dendiğini zikrediyor.(28)

Kazak Türklerin'de Cüz'lerin çok önemli yeri vardır. İki Kazak karşılaşmış tanıştıktan sonra, kimlik tespiti yapar gibi, "gay elsin? diye sorar. Bu hangi uruğ-oymaga mensupsun demektir. İşte o zaman filan Cüz'ün, filan uruğundan olduğu söylenir ve o şahsın kim olduğu anlaşılır. Bu açıdan bakıldığında çok geniş sahaya dağılmış olan Kazakların, bir idari teşkilatı olması icab eder. hangi bölgede, hangi cüz mensupları yaşamaktadır . Bunu Han ve Sultanların bilmesi gerekir. Bu bakımdan Cüz'ler Kazak tarihinde büyük yere ve öneme sahiptir.

Kazaklarda Cüz'lerin ne zaman ve nasıl meydana geldiği kesin olarak bilinmemekte beraber, tarihçilerin çoğu 1518-23 senelerinde vefat eden büyük Kazak Han'ı Kasım'dan sonra böyle gruplara ayrılmanın gerçekleşmiş olabileceğini söylemektedirler. Cüz'lerin teşekkülünü, Kazak Uruğlarının siyasi bakımdan birbirlerinden ayrılması olarak nitelendirenler vardır. Komünist tarihçiler genellikle Cüz'lerin ekonomik sebeplerden meydana geldiğini iddia ediyorlar. Fakat, coğrafi sebebe dayananların haklı olduğunu gösteren bazı deliller vardır. Mesela , 16.yüzyılın ilk çeyreğinde, Kasım Han'ın ölümünden bir müddet önce ve sonra Kazak Hanlarının to-

praklarında üç temel coğrafi bölge belirlemeye başlamıştır.

- a) Yedisu bölgesi
- b) Orta Kazakistan bölgesi
- c) Batı Kazakistan bölgesi.

İşte, bu bölgelerde üç Kazak Cüz'ünün uruğları yerleşmiştir. Mesela, Yedisu yöresinde Kazakların "Ulu Cüz"üne mensup uruğları yaşamıştır. Batı Kazakistan bölgesinde, kışlakları; Sırderya Ural Nehri ayakları, İrgız ve Torgay ırmagının birleştiği yörelerle, yaylaları; Ural nehri kolları, Tobıl ve İrgız boyları olan "Kişi Cüz'de mensup Kazaklar yaşamıştır. Orta Kazakistan ve onun doğu tarafları ise, tarihin bazı dönemlerinde Altay dağlarına kadar "Orta Cüz" kazaklarının yaşadıkları bölgedir. Orta Cüz altı oymaktan ibarettir: Kerey, Nayman, Argın, Kıpçak, Konırat ve Uvak. Bugün, D.Türkistan'da yaşayan Kazakların çoğu Kerey ve Naymanlardır.

Kerey kendi arasında ikiye ayrılır. a) Abak Kerey, b) Kara Kerey, Abak Kerey hakkında, *Kazak Soviet Ansiklopediyası* şu bilgileri vermektedir. "Oniki arıs Abak Kerey, Orta cüz'e dahil Kerey aşiretinin büyük bir uruğudur. Abaktan türeyenler; Cantekey, Cadik, Karakas, Molki, Şıbar aygır, İteli, Yerüvşi, Şiy moyın, Merkit, Könsadak, Castaban ve Kultaybolat'tır. Onlar, 19. yüzyılın başlarında üç ülkenin (Sovyetler Birliği, Mogolistan, Çin) sınırları yörelerinde, batıda Kaba, Kurşın ırmakları ile Kara İrtiş'in batısında; Kuzey batıda Altayın doğu yamacında Bulgın, Şingil, ırmakları boylarında; doğuda Moğolistan'ın Kobda bölgesinde, Boyan, Ölgüz civarında; güneyde Savır dağının doğu tarafında Ülingir gölü civarında yaşadılar. Abak Kerey uruğunun bu yurtlarında VI., ve XIII. yüzyıllardan beri yaşamakta olduğu bilinmektedir." (29)

Prof. Ahmet Temir'in anlattığına göre, 12. yüzyılın sonlarında tarih sahnesine çıkışları sırasında, Mogolistan ve civarında başlıca şu büyük boylar yaşıyor ve birlikleriyle amansız bir mücadele halinde bulunuyorlardı. İrtiş ile Orhon arasında ve Altay dağlarının Kuzeyinde olmak üzere Batı'da Nayman'lar, onların doğusunda Orhon civarında Kereyitler; onların kuzeyinde Selenge nehrinin orta ve aşağı mecrasında Merkit'ler.. vadr. (30) Burada Kereyitler olarak adlandırılan boy şimdiki Kereylerdir. Tarihte, Kerey ve Naymanların bir yandan birbirleriyle mücadele ederken, öte yandan birlikte hareket ettikleri de görülmektedir. Çünkü, XIII. yüzyılın ilk on senelerinde Altay'dan gelen Türk kabileleri Nayman ve Kerey'ler (Kazak) bozkırını istula edip Karahitay'ların idaresini yıkmışlardır. Fakat, Cengiz Han 1218 senelerinde Yedisu bölgesini zapt ederek Kerey ve Nayman hakimiyetine son vermiştir. (31) *Kazak SSR tarihi*, Kerey ve Nayman'ların bu istilasını şöyle

anlatmaktadır. "XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde, şimdiki Kazakistan topraklarına, Cengiz Han'ın yakıp-yıkmasından kaçarak, Altay'dan Nayman ve Kerey'lerin oldukça büyük bir kısmı göç etmiştir. Türk dilini konuşan bu uruğlar, daha sonra Kazak adı ile kurulan birliğe katılmışlardır. (32) Kazakistan topraklarına göçeden Nayman ve Kerey'ler Oyrat-Cungar devleti, 1757 de Çinliler tarafından yıkılmadan bir müddet önce, tekrar doğudaki eski yerlerine dönmüşlerdir. (33) Doğu Türkistanlı tarihçi Nimet Mincanuli, "Qazaqtın Qısqaşa Tariyqi" adlı eserinde, bu hususu izah etmiş ve "eski anavatan, kutlu memleketine geri dönüp yerleşen Kazaklardan Çin Hükümeti vergi almıştır. Altay, Tarbagatay, Tanrı Dağları ile Cungarya havzası, İrtiş ve İli vadisindeki topraklar hayvancılıkla uğraşan Kazak topluluğu için çok önemli idi. Onlar bu topraklardan Cungarlar zamanındaki savaşlar sırasında geçici olarak göçetmişlerdi". demiştir. (34) Forbes ise, Kerey ve Nayman'ların eski yurtlarına göç etmesi, Rus baskısı neticesinde vuku bulmuştur, diyor. (35) Ne olursa olsun, Cungar devleti yıkıldıktan sonra, Kazakların Orta Cüz oymakları topraklarını genişletmiş ve doğuda Altay ve Tarbagatay'ya kadar uzanmıştır. (36) Kazakların Altay'lara kadar genişlediğini, "*Britanica Ansiklopedisi*" şöyle anlatmıştır: "15 ve 16. yüzyıllar boyunca Kazaklar, Hazar denizinin doğusundaki bozkırlardan Aral denizinin kuzeyine, doğuda İrtiş nehrinin üst kısmına ve Altay dağlarının batı uçlarına kadar göçebe imparatorluğunu genişlettiler." (37)

Aslen Doğu Türkistanlı olup, daha sonra Kazakistan'a göç etmiş olan, Kazak tarihçi Lukpan Badavamulı, Kerey'leri çok iyi araştırmış ve "Ezelden Beriki Doğu Türkistan" adlı makalesinde şöyle bilgi vermiştir: "Ülkenin Altay bölgesinde ezelden beri Kazakların Abak-Kerey diye bilinen büyük uruğu yaşar, Abak-Kerey eski Kereyitlerin (Kerey) sonraları birlik haline gelen nesillerinden biridir. Tarih gösteriyor ki, eski Kereyler M.S. VIII-IX. yüzyıllarında Doğu ve Güney Altay yamaçlarında yaşamış olan Moğol, Uygur, Nayman'lara komşu olarak yaşamıştır. Ve o sıralarda Kerey'lerin ilk siyasi birliği kurulmuştur. XI-XII. yüzyıllarda Kerey'lerin büyük çoğunluğu, kendi memleketinden Batıya doğru ilerleyip, Sırderya ve Arka (Kazak Bozkır) bölgesine kadar uzandılar. Böylece, XV. yüzyılda Kazak Hanlığının terkiibine katıldılar. Abak Kerey'ler XVIII yüzyılın başlarında "Kalmuk hücumu" sıralarında Doğuya, eski ata yurtlarına doğru göç etmişlerdir. 1740 senelerinde Abak Kerey'ler şimdiki Doğu Türkistan Altay'ının Kaba, Cemenev, Buvirşın olarak bilinen ilçelerini geçip bir ucu Savır dağına yerleşmiştir. Ondandır ötede İrtiş nehrinin üst kısmı

ile yukarı Altay'a kadar yayıldılar. 1747 senelerinde Abak-Kereyler ezeli vatanına yerleştikten sonra büyük meclisler toplayıp, idari düzenlemeler yaptılar. Oradaki Kerey'ler Altay vilayetinin yedi ilçesinde yaşadılar. O ilçeler şunlardır: Sarısümbe, Buvırşın, Kaba, Cemene, Buvırıtogay, Köktogay, Şingil." (38) Abak Kerey'lerin daha doğu taraflara yayılan bir kısmı Moğolistan Halk Cumhuriyetine bağlı Bayan Ölgii bölgesinde yaşamaktadırlar. Onlar, 19. yüzyılın 68-69 senelerinde oraya yerleşmişlerdir. (39) Şimdi, onların sayısı 130 bindir. (40)

Barthold'ın dediğine göre, Nayman, Moğolca "sekiz" demektir. Bu bakımdan Naymanların sekiz oymaktan meydana gelmiş olabileceği tahmin edilir. (41) Nayman ve Kereyler, Uygur Türklerinin komşusu olmakla kültür bakımından onların tesiri altında kalmıştır, yazı ile birlikte biç çok medeniyet ve kültür unsurlarını Uygurlardan alan Moğol boy-larından, bilhassa, Nayman'lar, diğer komşularına nazaran üstün bir seviyede bulunuyordu, demekle Prof. A.Temir, Nayman'ların Moğol boyu olduğunu ifade eder. (42) Kazak SSR Tarihi, Nayman'ların İslamiyetten önce Hristiyan dinine girdiklerine de işaret ederken, "XII-XIII. yüzyıllarda Nayman ve Kerey'lerin Türk dilini konuştukları da anlaşıldı. Onlar daha sonra Kazak boyunun içinde yer aldı", demektedir. (43) Fakat , bu eserde verilen bilgilere bakılırsa, oldukça eski kabileler olan Nayman ve Kerey'ler , Türk'türler, başka bir deyimle, bir çok eski kabileler gibi Türkleşmişlerdir. İslamiyetin Orta Asya'ya yayılması ile Müslüman olmuşlardır. Nayman'lar , Doğu Türkistan'ın bilhassa Tarbagatay bölgesinde yaşamaktadırlar. Doğu Türkistan'dan, Pakistan ve Hindistan üzerinden 1950-1954 yılları arasında Türkiye'ye göç eden Kazak Türklerinin çoğunluğu Kerey ve Nayman'lardır. Onların sayısı beş bin civarındadır.

Doğu Türkistan Kazakları ile Kazakistan 'daki Kazak Türklerini birbirinden ayıran Rus Çarlığı ile Çin imparatorluğu arasında 14 Kasım 1860 tarihinde yapılan sınır anlaşması olmuştur. O anlaşma ile Rus'lar toprak kazandılar. Bu topraklar, Orta Asya kesiminde idi. Çünkü , Çinliler Doğu Türkistan ve Rus Orta Asyası arasındaki hemen hemen 500 bin kilometre kare toprak talebinden vazgeçti. (44) Çinliler, son zamanlarda bu anlaşmaların eşit şartlar altında yapılmadığını iddia etmektedirler.

Doğu Türkistanlı tarihçi N. Mincanuli o dönemin Rus-Çin anlaşmaları hakkında şunları söylemektedir: "1860 senesinde, Çin Rusya Pekin anlaşması", 1864 yılında ise Çin Rusya Kuzey-batı sınırını ölçüp, ayırma anlaşması yapıldı. Ondan sonra bir çok sınır anlaşmaları imza edildi. Rus Çar hükümetinin daha önce kendi topraklarına kattığı, Balkaş gölünün doğu tarafı ile güneyindeki bölgeler, Rusya'nın sahipliğinde kaldı. Çin-Rusya Kuzey-batı sınırlarını ölçüp ayırma anlaşması'nın 5. maddesinde, Kazak halkı daha önce nerede yaşadılar ise, bundan sonra da o yerlerde yaşayacaktır. Sınır belirlendikten sonra bu araziler hangi devlete ait olursa , orada yaşayan halk da toprakla beraber o devlete ait olacaktır deniliyordu. Yerli Halk, toprakla beraber, o memle-kete ait olacaktır, ibaresi Kazak'lar arasında infiale sebep oldu. Göç etmeler ve dalgalanmalar çoğaldı." (45)

Radlof, 1860-63 yılları arasında Kazak-Kırgız ve İl Türklerini ziyaret ettikten sonra 1884 senesinde yayınladığı eserinde. "Kazakların iki kudretli komşusu olan Rus'larla Çinliler, ancak en uzak sınırları ile Kazak bozkırına dokunmuş olup, hakimiyetleri henüz Kazak bozkırını itaatleri altına alacak şekilde kuvvetlenmemişti." demiştir. (46). Bundan da anlaşılacağı gibi, Rus-Çin sınır anlaşması yapıldıktan sonra daha bir müddet Kazakistan ile Doğu Türkistan Kazakları sınır tanımaz şekilde hareket etmiştir. Daha sonraları, Rusya tarafında siyasi baskı şiddetlendiği zaman ve Çin tarafında merkezi hükümetin Doğu Türkistan'daki etkisi kuvvetli olmadığı dönemlerde Rusya'dan Çin'e XX. yüzyılın birinci yarısında göçler olmuştur. 1916 senesinde Rusya tarafında vuku bulan büyük isyan sırasında tahminen 300 bin Kazak ve Kırgız'ın Doğu Türkistan'a göç ettiği görülmüştür. Onu, Sovyetler Birliğinin kolektifleştirme devrindeki baskı ile İkinci Dünya savaşı sıralarındaki göçler takip etmiştir. (47) 1960 senesinden beri Çin tarafından gelen baskı kuvvetlendiği için, göçler bu sefer Çin'den Sovyetler Birliğine olmuştur. 1962 senesinde 60 binden fazla Doğu Türkistanlı Kazak ve Uygur'un Sovyet topraklarına göç ettiği bilinmektedir. Ondan sonra, her iki memleket de sınırlarını sıkı kapattığı için herhangi bir göç olmamıştır.

Sonuç olarak diyebilirizki; Doğu Türkistan Kazak Türkleri, bu ülkenin şimdiki İli, Altay ve Tarbagatay bölgelerinde çok eski dönemlerden beri yaşamaktadırlar. Kazak Türklerinin bir boylar birliği halinde XV. yüzyılın ilk yarısında tarih sahnesine çıkıp, Kazak Hanlığını kurmasından önce, onun ter-kibine katılan ve bugün Doğu Türkistan Kazak-larının Üysin, Kızay, Kerey ve Nayman gibi kabilele-ri tarihte birlikler kurup, varlık gösteren oymaklardır. Doğu Türkistan Kazakları ile Kazaki-istan cumhuriyetindeki Kazak Türkleri bir tek boydur. Onlar 1860 senesinde Çar Rusyası ile Çin imparator-luğu arasında çizilen sınır ile birbirinden suni olarak ayrılmıştır. Onların tarih ve kültürü birdir. Türk dili-nin Kazakça lehçesini konuşmaktadır ve aralarında şive farkı yoktur. İki bölge arasında yüzyıllar boyu , çeşitli sebeplerle devam eden göçler 1960 senelerinden sonra kesinlikle durmuş gibi görünmektedir. Doğu Türkistan Kazakları, bu ülkenin XX. yüzyılın ilk yarısındaki milli istiklal harblerinde Osman Ba-tur'un liderliğinde kendine düşen mücadeleyi ver-miştir.

KAYNAKLAR

1. Beijing Review : China's National Minorities, May 1983 No.21 Kazakların, Doğu Türkistan'daki sayısı 903.370 tir. Doğu Türkistan'ın dışında, Çinde 4.212 Kazak yaşamaktadır. Toplam olarak Kazaklar 907.582 dir.
2. Sir Olaf Caroe : Sovyet İmparatorluğu; sömürülen topraklar cilt I, İstanbul, s.-38
3. Lowell Tiller : The National Minorities Factor in the Sino Soviet Dispute; Orbis , no.2/ 1977
4. KSSR Tariyqı : Kazak Devlet matbaası, Al-mat 1957 cilt -I,s.149.
5. Alfred E.Hudson : Kazakh Social Structure; New Haven 1938, s.12
6. Prof. Dr.A. Caferoğlu : Kazak Türkleri, Türk Kültürü, Mart 1965, sayı 29
7. Hudson : Adı geçen eser. s.12
8. Ord. Prof. A.Z. V.Togan : Umumi Türk tari-hine giriş, İstanbul 1970 - s.469
9. Martha Brill Olcott: The Kazakhs, Stanford 1987 , S-3
10. İslam Ansiklopedisi : Kazak ve Kazakistan maddesi 5-2 cilt . s.498
11. Z.V. Togan : Türkili (Türkistan) ve yakın tarihi, İst 1947 s-37
12. Z.V. Togan : Türkili.. s.,37
13. Prof. Saadet Çağatay : Kazakca Metinler, Ankara 1961, S-7
14. KSSR Tariyqı X s-144

15. Telgoca Canuzakov : Qazaq sözüntün qaydan şıqqanı, Culdız, Almatı 3/1983 S-194-198. Mirali Seyidov: Qazax sözünün araştırılması, Azerbaycan dergisi , Bakü 2/1981 s-150-153
16. F.Agi. N. Devlet. A.Akiş, M.Engin : Ka-zak ve Tatar Türkleri, İst 976 S,38
17. KSSR Tariyqı : S-157
18. Martha Brill Olcott : Adı geçen eser. H. Oraltay'ın Alaş Türkistan Türklerinin Milli istiklal paroları kitabından Alaş hakkında geniş bilgi edini-lebilir. İstanbul , 1973
19. Z.V. Togan : Türkili.. s.29
20. Agi, Devlet, Akiş, Engin: Kazak ve Ta-tar...s.40.
21. KSSR Tariyqı : s-162 L.Badavamulı'nın "Bilim cane Enbek" dergisindeki " Ezelden Beriki Doğu Türkistan adlı makalesi geniş bilgi vermiştir. Almatı, 7/1982
22. KSSR Tariyqı : s-156
23. Ord Prof. A.Z.V.Togan : Umumi Türk.. s.42
24. Ord. Prof. A.Z.V.Togan : Umum Türk ..s.62
25. KSSR Tariyqı : s.151.
26. A.Yu. Yakubovskiy : Altın Ordu ve Çöküşü II. basılış, Ankara 1976, S-196. KSSR Ta-riyqı, s-152
27. KSSR Tariyqı : s-163
28. DR. Baymirza Hayıt : Türkistan-Rusya ve Çin arasında, İstanbul 1978 s-23.
29. Kazak Sovet Ansiklopediyası : Cilt -I, Al-matı 1972 s-20
30. Prof. Dr. Ahmet Temir : Türk Dünyası El Kitabında, Türk Moğol imparatorluğu ve devamı maddesi s-912 Ankara 1976.
31. M.B. Olcott : Adı geçen eseri s-6
32. KSSR Tariyqı : s-162.
33. Andrew D.Forbes : Warlords and Muslims in Chinese Central Asia : A Political History of Re-publican Sinkiang 1911-1949 . Cambridge 1986 s-202.
34. Nigmet Mincanuli : Qazaqtın Qısqaşa Ta-riyqı, Ürimşi 1987 s-547
35. Andrew D.Forbes : Adı geçen eseri s-202
36. Kazak Sovet Ansiklopediyası : Orta Cüz maddesi, cilt 8 , s-568 Almatı 1976
37. Britanica Ancylopedia : Türkistan maddesi, cilt 18- s-795
38. Luqpan Badavamulı : Ezelden beriki Doğu Türkistan makalesi, "Bilim cane enbek" dergisi , Al-matı 7/1982 (aylık)
39. Kazak Sovyet Ansiklopediyası : Bayan Ölgıy maddesi cilt 2 s-221
40. Kazak Adebıyeti : No. 24, 1987. Burada Moğolistan'daki Kazak Türk Yazar ve tarihçi İslam

The Kazakh Turks of Eastern
Turkistan
From a Historical Perspective

Dr. Mohabay ENGIN, University of Istanbul, Turkey.
Rendered into English by Dr. Kurtuluş ÖZTOPÇU

About 903,000 Kazakh Turks live in Eastern Turkistan today along with the Uygur, Kirghiz, Uzbek and Tatar Turks.(1) They live in the Ili, Tarbagatai and Altai areas of Eastern Turkistan ("Sinkiang" or Xinjiang Uygur Autonomous Region in the Peoples Republic of China, as it is identified according to the current political-geographical terminology). Until 1860, the history of the Kazakhs of Eastern Turkistan was the same as that of the Kazakhs in the present Kazakhstan SSR in the Soviet Union.

The Kazakhs were divided into two groups following the Sino-Russian border settlement in Central Asia in the 1860 (2). Until about 1950, however, the Kazakhs on both sides of the border moved to either side without paying any attention to the formal agreement.(3) Partial Kazakh migrations over the Sino-Soviet border took place depending on political pressure brought upon the Kazakhs by either of the two Governments. This should not lead to the presumption that the Kazakh Turks had come and settled in Eastern Turkistan by way of such migrations only at a later date. Their history shows that they had been living in the northern sections of Eastern Turkistan since quite old times.

At the beginning of the 13th century in the broad areas from the Caspian Sea to Tarbagatai and from the Irtysh River to Jungarian Alatau, requisite conditions and possibilities existed for various Turkic tribes having common language, similar economic mode of life and material cultures, and a particular life style of their own, to unite as a single people; the Mongol invasion, however, delayed their unification as a single people.(4) They finally founded a Khanate named "Kazakh" in the middle of the 15th century, and permanently reappeared in the scene of history. We say "reappeared", because Radloff, basing his information on Iranian poet Ferdowsi, says that a khan and his people by the name of Kazakh lived in the 11th century.(5) Prof. Ahmet Caferoglu says: "The Kazakh Turks have a long his-

tory. The old Turkic sources record them as a Turanian nomadic tribe. The first mention of the name Kazakh Khan and the warrior Kazakh tribe occurs in Ferdowsi's Shahnama".(6)

In Radloff's opinion, after the 13th century the Kazakhs constituted a part of the territory inherited by Jöchi, the eldest son of Genghiz Khan. On the other hand, Cehun mentions the Kazakhs as a separate group in the 14th century. Barthold says that the name of Kazakh was first used in the 15th century. (7) Prof. Z.V.Togan mentions that the Kazakhs existed in the time of the Seljuks.(8) Most of the Kazakh historians think that the Kazakhs were a confederation of the Turkic tribes who lived in the old times. Some of the Western historians stated that the Kazakhs were a political confederation which was composed of the Chaghatai tribes of the Nogai, Naiman, Arghin and the Uzbek Khanates.(9)

Before trying to determine the place of the Kazakhs of Eastern Turkistan in history, it will be better to clarify origin of the ethnonim "Kazakh", the establishment of the Kazakh Khanate, and the composition of the Kazakh Jüzes, as they are tightly related.

The exact meaning of the word "Kazakh" is not yet understood; however, in broad terms it means "Free, independent, brave, vagrant, warlike, manly e.t.c." History describes "Kazakhness" in relation to the establishment of the Kazakh Khanate as the quality attributable to those who live independently without submission to the main order and leave the society to which they belong. Given that the last reappearance of the Kazakh Turks in the scene of history was consequent to such an event, the historical meaning of the term "Kazakh" seems to be more relevant.

According to the *Islam Ansiklopedisi* the term "Kazakh" means "free, independent, without any dwelling, unemployed, brave"; and "Kazakhness" corresponds to "the condition and situation of soldiers during fighting and military campaigns". This last description by Sheikh Suleyman more or less explains the meaning of the word. Babur used this term in the sense of "an interregnum, that is to say a

period and condition of a ruler who, for some reason, passes through after having left his domain until he returns to acquire his old position or a similar one somewhere else."

The name "Kazakh" first belonged to sultans only. Later it was attributed gradually to their subject tribes and to the states which they wanted to establish. The name "Kazakh" has also been used for those adventurers, who as a result of a political rebellion or otherwise, have left the society either with or without their families (Boidak) and lived in the country-side devoid of the protection of their own tribes until they regained control when the opportunity arose. Also young men were sent out to countryside by their tribes in order to get them used to harsh life, and some left their tribes to become bandit.(11)

In the 1440s, the Kazakh Khans, Janibeg and Kerei, left the Aral steppes, where they were living under the rule of Abulkhair, and came to the banks of the river Chu. This act was branded as "Kazakhness". The natives named the new comers "Kazakh". When Janibeg and Kerei became sultans later, their "Kazakhness" ended. Tamerlane, Husain Baiqara, Babur Mirza and Shaibak Khan the Uzbek, all experienced a period of "Kazakhness" and all of them recalled that particular period of their lives with pride.(12) The term "Kazakh" in the Slavic languages has been attributed to the privileged soldiers who guarded the borders. There exists no racial, religious or linguistic relationship between the Turkic Kazakh and the Russian Kazak, Kossak or Kazachis.(13) Ethonims such as Kirghiz, Kirghiz-Kazakh, Kirghiz-Kaisak have been erroneously used for the Kazakhs. The Kirghiz is one of the oldest Turkic tribes known in history.

The origin of the word "Kazakh" has been carefully studied by the Turkic and Kazakh historians of the Soviet union and by the Kazakh historians of Eastern Turkistan, but they state that they have not been able to find the definite meaning of the term. Nevertheless, they all share the following opinion:

A.A. Semenov suggested a possible connection between the Mongol term "Hasag Tergen" and the word "Kazakh". "Hasag Tergen" is the name given to wheeled carts used in migrations.

Much research has been done, and many hypotheses have been put forward about the term "Kazakh". The work is still continuing: The result that can be drawn from previous scholarly studies is as follows: As it was said by Wambery, "The ethnonim 'Kazakh' has been known to the world since the 11th century" .(15)

It has been a political term since the first

half of the 15th century although it had been used with different meanings earlier. With time, it has gained an ethnic importance. (16)

Besides the scientific research, comments are being made based on legends and "genealogical trees" about the term "Kazakh"; and some of the legendary arguments tend to gather more popular support than the results of the scientific studies and appear more logical.

"Kazakh", "Kaisak", means the Saks of the Kai. In Persian, it means the saks (guard-soldiers) of "Kai" (the king). The words "Kaspi" and "Sak" have been combined to make "Kassak", and eventually "Kazakh". Also, the origin of the word "Kazakh" was sought in the combination of the words "Kazog" and "Khazar". Among Kazakhs, the idiom "Qazin Qazi-aq" is used extensively. "Qazi" in Kazakh means Kadı (the judge); so the phrase means "your Kadı is the real Kadı. Similarly, Qaz (the goose) + aq (white) = Kazaq (white as goose) and hence Kazak. (17)

The most famous legend is the one about Alash. Alash is described as the founder of the Kazakh tribe in such legends, and his three sons were the founders of the three Jüzes (ordas).

The legend of Alash has always played a uniting role among Kazakhs. The name of the first political party and the autonomous government was also Alash. (18)

In order to determine the place of the Kazakhs of Eastern Turkistan in history, let us move on to the second stage, namely the foundation of the Kazakh Khanate.

From the historical and ethnological points, the Kazakhs are included in the Kipchak group of Turkic peoples. Besides the Kazakhs, the Uzbeks, Nogai, Bashkir and Tatar Turks also belong to this group.(19) The Kazakhs were in close contact with the Uzbeks when they entered the scene of history. When Turkic history is studied as a whole, the ethnic roots of the Turkic tribes, which are known by such names as Uzbek, Kazakh, Kirghiz, Tatar, Uygur, Turkman, common before they acquired their tribal compositions.

In various period of Turkic history a different Turkic tribe appeared in history; it subjugated other tribes around it; and in due course of time, it was subjugated by another Turkic tribe and the name of the new tribe began to be heard and finally lent its name to the rest. This happened many times in our history. This continued until a strong tribal leader established a strong state or an empire. Until the 1440s, the Kazakh Turks wandered under the rule of a strong leader and among other Turkic tribes in the

area between the Kazakh steppe and the Altai mountain ranges (20).

It can be argued that the ancestors of the Kazakh were among the tribes that formed the Scythian Empire (900-700 B.C), the Hun Empire (300 B.C), the Köktürk Empire (600 A.D) and the big and small khanates that followed them, and subsequently the Mogol and the Taimuri empires of Genghiz Khan and Tamerlane, respectively.

Historians say that the Üysings were united and found a state in the 2nd - 3rd centuries B.C. This tribe exists among the Kazakhs of Eastern Turkestan under the name "Kazakh".(21) However, the historians claim that the main ethnic components which were included in the Kazakh confederation were Üysin, Kangli, Kipchak, Arghin, Duvlat, Kerei, Naiman, Alshin, Konghirat, Kitai tribes. These are all very old tribes (22). Prof. Z. V. Togan says that the Usun or Uysin tribe constituted a part of the ancestors of the Köktürks. (23)

In 1202 Genghiz declared himself as the khan in Mongolia. He later annexed Eastern and Western Turkestan, the territories of the Karakhanid and the Hwarizmshah to his domain. He died in 1227. Before his death, he distributed his empire among his sons. Jöchi received the territory between the Kipchak steppe and the Irtysh, southern Iran and Afghanistan. Jöchi Khan, however died in 1224 while his father was still alive. Batu (1224-1255) ruled in the western part of Jöchi's domain, namely the Altun Orda (Ak orda); and Orda İcin (1226-1250) was the Khan of Gök Orda, which included the present Kazakhstan. In both the Ordas, sons and nephews of the same Khans ruled in succession. Orda İcin's sons were the subjects of Batu Khan. Famous successors of Batu Khan were Berke (1256-1266), Özbek (1312-1340) and Janibeg (1340-1357). The "Ulus" of Jöchi is also known by the names of "Deshti Kıpçak" (the Kipchak Steppe) and Toğmak. The "Toğmak" was used for the eastern part. Its western part was called Altun Orda, and its eastern part subsequently called "Ulus" of Özbek after Özbek Khan. (24)

As a result of the struggle among the ruling descendents of Genghiz Khan, Ak Orda was divided into several administrative regions at the beginning of the 15th century, the Nogai Orda and the Özbek Orda being the biggest amongst them.

Many Turkic tribes constituted the subjects of the Özbek Khans; e.g., Qipchak, Kangli, Qarluq, Naiman, Üysin, Arghin, Kirghiz, etc. The people of the eastern part of "Deshti Kıpçak" was called "Özbek" (Uzbek). As such, according to eastern sources, Abulhair's Khanate, who reigned in

the Deshti Qipchaq during 1620s, was called the "Uzbek Khanate". The origin of the ethnonim Özbek has not been explained satisfactorily either. Yet, the nomadic people that lived in Deshti Qipchaq at the end of the 14th century was called by this name. (25)

Abulhair, the khan of Deshti Qipchaq, continuously suppressed the sultans and tribal leaders whom he saw as his rivals. This type of internal struggle increased towards the middle of the 15th century. Kerei and Janibeg, the sons of Baraq Khan, lost their struggle, left the Ardal steppe in the 1440s, and migrated to the banks of the river Chu together with their subjects. In the "*Tarih-i Rashidi*" Muhammad Haidar Mirza (Korgan) records that "Abulhair Khan brought all of Deshti Qipchaq under his rule. Kerei Khan, Sultan Janibeg and others run away from Abulhair together with some people. The emergence of the Turkic tribe, known today as Kazakh, starts with this event". Ruzbehan, the sixteenth century central Asian historian, describes the Kazakh as being: "one of the three peoples that lived in the Özbek Khanate." and notes, "They are world-famous for their strength and courage".(26)

The area to where the sultans Kerei and Janibeg came was at that time ruled by the Chaghatay Khanate. Isanbogha Khan sought the collapse of this Khanate. Therefore, he gave the western part of the Yedisu (Semirechie) region, which was within his domain, to Sultans Kerei and Janibeg. Kerei was proclaimed khan. Many tribes who had run away from Abulhair came to his territory. This increased the subjects of the Kazakh Khanate. The Khanate grew stronger and expanded its limits.

With increase in population nomadic life style necessitated the expansion of pastures. This reality played an important role in the Kazakhs expanding over a wide area of pastoral land.

The composition of the Kazakh Jüz after the foundation of the Kazakh Khanate represents the third important stage in the history of the Kazakhs of Eastern Turkestan.

The History of the Kazakh SSR states that Jüz is the area which covers the land of the tribal confederation and it means "direction, section". (27) Dr. Hayıt says that "Jüz" means "Section/branch" and mentions that in the West, "Jüz" is called "Horde-Orda".

The jüz has an important place among the Kazakh Turks. When two Kazakhs meet, they ask each other: "gay elsin?". That means, "from which tribe are you?" The other answers this by saying, "I am from such and such tribe of such and such jüz". From this perspective, the Kazakhs have had an administrative organization since they have been dis-

persed to such a vast area. The khans and sultans should know the exact location of every tribe and jüz. For that reason, jüzes have a great place and importance in the Kazakh history.

Although it is not definitely known how and when the formation of the Kazakh jüzes took place, most of the historians believe that such a formation happened after the death of great the Kazakh Khan, Kasim, who died around 1518-1523. There are those who think that formation of the jüzes was the political separation of the Kazakh clans. The Soviet historians generally claim that the jüzes were formed because of economic reasons, but there are some proofs that justify the claims of those who base their arguments on geographical reasons. For example, just before and after the death of Kasim Khan in the first quarter of the 16th century, three main geographical areas began to take shape on the Kazakh lands:

- a) Yedisu (Semerechie)
- b) Central Kazakhstan
- c) Western Kazakhstan

In these very same areas, the clans of the three Kazakh Jüzes settled. For example, those clans that belong to the "Ulu jüz" of the Kazakhs were living in the Semirechie region. Those clans that belong to the "Kishi (Small jüz) lived in the western Kazakhstan area. Their summer quarters were the banks of Irghiz, Tobil, and Ural rivers and their winter quarters were the tributaries of the rivers Syrdarya and Udral. Central Kazakhstan and its Eastern parts (Sometimes in history as far as the Altai Mountains) were the areas where the Kazakhs of the 'Orta' (middle) jüz" lived. The Orta jüz consisted of six clans: Kerei, Naiman, Arghin, Kipchak, Konirat and Uvak. Most of the Kazakhs who live in Eastern Turkestan today are of Kerei and Naiman tribes.

Kerei is divided into two: a) Abaq Kerei; b) Qara Kerei. *The Kazakh-Soviet Encyclopedia* gives the following information about the Abaq Kerei: "The 12 aris Abaq kerei is a large clan of the Kerei tribe of the "Orta jüz". Those that come from the Abaq are: Jantekei, Jadik, Karakas, Molki, Shibarayghir, Iteli, Sheruvshi, Merkit, Kon sadak, Jastaban and Kultaibolat. In the 19th century, they were living around the boundaries of the three States- the Soviet Union, Mongolia, China;

West of the rivers Qaba, Qurshin and Qara Irtysh in the west, around the banks of the rivers Bulghin and Shingil in the Eastern slopes of the Altai Mountain in the north-west in the Qabda region of Mongolia around Boyan and Ölgüz in the east, around the late Ülingir in the eastern side of the Savir Mountain in the south. It is known that the Abaq Kerei clan has been living in this area since the 6th

through the 13th centuries". (29)

According to Prof. A. Temir, in the 12th century the following major tribes were living in Mongolia and its surrounding areas: the Naiman was in the west, in the north of Altan Mountains and between Irtysh and Orkhon, the Kerei was around the north, and the Merkit was around the middle and lower courses of selenge.(30) The kerei tribe is the same as the Kerei of today. In history the Kerei and Naiman sometimes fought against each other and sometimes acted in unity. In the first decade of the 13th century, the Naiman and Kerei invaded the Kazakh steppe and ended the Karakhitai rule; but Genghiz Khan conquered the Semirechie area in the year 1218 and ended the sovereignty of the Kerei and Naiman.(31) *The history of the Kazakh SSR* gives the Kerei and Naiman invasion as follows: "A rather substantial part of the Kereis and Naimans who were running away from Genghiz Khan's atrocities migrated to the area of today's Kazakhstan in the first quarter of the 13th century. These Turkic speaking tribes later joined the Kazakh confederation."(32) The Kereis and Naimans, who migrated to the Kazakhstan area, moved back to their old habitat in the East just before the Oirat-Jangar state was overthrown by the Chinese in 1757.(33) The Eastern Turkestan historian Nimet Mincanuli in his book entitled *Qazaqtın Qısqaşa Tariqi* - in respect to this event gives the following information: "The Chinese government heavily taxed those Kazakhs who returned to their old homeland. The lands in the valleys of Ili and Irtysh, in the Jungarian basin and in the mountains of Altai, Tarbagatai and Tienshan were very important for the Kazakh community engaged in animal husbandry. They had migrated from these lands temporarily during the wars in the Jungarian period."(34). On the other hand, Forbes says that the migration of the Kereis and Naimans back to their old homeland had occurred due to Russian pressure.(35) In any case, the tribes that belonged to the Kazakh Orta Jüz expanded their lands and reached as far as Altai and Tarbagatai in the east after the collapse of the Jungar state.(36) *Encyclopedia Britannica* gives the following information on the subject: "In the 15th and 16th centuries the Kazakhs enlarged their nomadic empire from the steppes in the east of the Caspian Sea to the north of the Aral Sea, to the upper course of the Irtysh River, and western ends of the Altai Mountains". (37)

The Kazakh Historian Lukpan Bedavamuli, a native of Eastern Turkestan who later moved to Kazakhstan, studied the Kereis. The following information is taken from his article entitled *Ezelden Beriki Doğu Türkistan*: "The Kazakh tribe which is

known as Abaq-Kerei has been living in the Altai region of the country. Abaq-Kerei is one of the descendants of the old Kereits (Kerei) that formed a unity later. History shows that in the eighth and ninth centuries A.d., the old kereis were the neighbours of the Mongols, Uygurs and Naimans, who were living on the slopes of the Eastern and Southern Altai Mountains. At That time, the first political unity of the Kereis was formed. In the eleventh and twelfth centuries, most of the Kereis moved westward as far as the Syrdarya and Arqa(The Kazakh Steppe) areas., Thus, they entered the composition of the Kazakh Khanate in the fifteenth century. At the beginning of the seventeenth century during the "Kalmuck Attack" the Abak-Kereis migrated to the east, towards the old homeland of their ancestors. In 1740s the Abaq-Kereis moved to the Qaba, Jemenci and Buvirshin areas of Eastern Turkestan, and a part of them settled on the Savir Mountain. They went even further, as far as the upper course of the Irtysh River and the Upper Altai. The Abaq-kereis after settling in their eternal homeland around the year 1747, gathered big assemblies and introduced administrative organizations. Those Kereis lived in seven towns of the Altai Province, namely: Sarisumbe,Buvirshin,Qaba, Jemenei, Buvriultoghai,Köktoghai, Shingil".(38) A part of the Abaq-Kereis, who had gone further east, have been living in the Bayan Ölgii area of the Mongolian People's Republic. They settled there during 1868-69. (39) Their total number today is 130,000. (40)

According to Barthold, Naiman means "eight" in Mongolian. So it is guessed that the Naimans were composed of eight tribes.(41) Prof. A. Temir accepts the Naimans as being a Mongolian tribe in his following comment: "The Naimans and Kereis were under the influence of the neighbouring Uygur Turks culturally. Among the Mongolian tribes that have taken many cultural and civil features, as well as their script, from the Uygurs were the Naimans, who were at a higher level than their neighbours (42)

The History of the Kazakh SSR states: "The Naimans had accepted christianity before they accepted Islam. It has also been understood that the Maimans and Kereis spoke a Turkic language in the twelfth and thirteenth centuries. They later became a part of the Kazakh tribe."(43) But, according to historical information, the Naimans and Kereis which are quite old tribes, are Turkic; in other words, they have been turcified like many other old tribes. They accepted Islam when Islam became wide spread in Central Asia. The Naimans live especially in the Tarbagatai region of Eastern Turkestan. The majority

of the Kazakh Turks who migrated to Turkey from Eastern Turkestan via Pakistan and Hindistan between the years 1950 and 1954 are of Kereis and Naimans. Today, their number is about five thousand. It is the Border Agreement which was signed on 14 Nov. 1860 between the Tsarist Russia and the Chinese Empire that separated the Kazakhs of Eastern Turkestan and the Kazakhs of Kazakhstan. With that agreement, the Russians acquired additional territory in Central Asian, as the Chinese gave up their claim over an area of nearly 500,000km² situated between Eastern Turkestan and the "Russian Central Asia".(44) The Chinese,however,later claimed that the agreement had been concluded on unequal terms under pressure .

The Eastern Turkestani Historian, N. Mincanuli, offers the following comment about the agreements: "The Sino-Soviet accord concluded in Peking in 1860, and the "Sino-Soviet Border Demarcation Agreement" of 1868 relevant to the North Western borders (of China) were followed by several othrer border agreements signed between China and the Soviet Union. While the territories in the east and south of Lake Balkhash, which were annexed to Russia earlier, remained in Russian possession, Article V of the "Measurement and division of the Chinese-Russian North Western Border Agreement" stipulates that the Kazakh people would live in the areas where they had been living; and that after the demarcation of the border, to whichever side a certain territory is ceded to, the people living there would also belong to that side. This settlement caused commotion among the Kazakhs; leading to increased migrations and movements of the population."(45)

Radlof, in his book,which he wrote after his visit to lands of the Kazakh - Kirghiz and the Ile Turks in the years 1860-63, and published in 1884, writes: "The two powerful neighbours of the Kazakhs- the Chinese and the Russians, touched the Kazakh steppe only with their farthest borders, and their rule there was not strong enough to dominate the Kazakh steppe".(46) As it is understood from this comment, the Kazakh in Kazakhstan and over Eastern Turkestan moved about freely for sometime without paying much attention to the border issue, even after the Russian Chinese border agreement was signed. Later on, during the 1st half of the 20th century, i.e.,during the periods as the political pressure in Russia increased, and as the Chinese central authority in Eastern Turkestan weakened, several major migrations took place. About 300,000 Kazakh and Kirghiz migrated to Eastern Turkestan during the tumult in Russia in 1916. That was followed by the successive waves of migrations during the period of

Devami 35. Sayfada

Kaşgariya'daki Büyük Oyun Yakup Beg Nezdindeki İngiliz ve Rus Temsilcileri

Yazan: Paul B. Henze

[Bu metin, 6-8 Nisan 1988 günlerinde Doğu Türkistan Vakfı tarafından İstanbul'da Atatürk Kültür Merkezinde düzenlenen Türkistan Kültür ve Tarih Seminerine İngilizce olarak sunulmuştur.]

Doğu Türkistan'ın modern tarihi son asrın 60'lı ve 70'li yıllarında meydana gelen Müslüman başkaldırılarına kadar gider. Çin ana karasının birçok bölgelerini olduğu kadar Çin Türkistanı'nı da etkileyen ve sarsan bu başkaldırı artık kuvvetten düşmüş olan Mançu Hanedanını şiddetle sarsmıştır. Milyonlarca Çinli katledilmiş ve yeniden işgal orduları ilerlediğinde de, buna karşılık ve intikam olarak onlar da katliamlarda bulunmuşlar ve katliama uğrayan bölgelerde nüfus bugüne kadar kendilerini toparlayamamışlardır. (1)

I. Giriş ve Özet:

19ncü asrın sonlarında Doğu Türkistan olaylarının bazı çağdaş gözlemcileri hile ile Altışehir'in (2) kontrolünü ele geçiren ve iktidarı elde etmekten başka bir amacı olmayan Yakup Beg'i bir maceracı olarak kıymetlendirirler. (3)

Aksine, Yakup Beg'in zamanında Doğu Türkistan'da doğrudan tecrübe sahibi olmuş olan Avrupa'lı gözlemcilerin çoğu bu hakimiyetin derin tarihi olaylara borçlu olduğunu bilir ve idrak ederler. Yakup Beg'in iktidarı hem etnik ve hem de dinî faktörlere istinat etmemektedir ki bu faktörler o zamandan bu yana tam olarak hiçbirzaman incelenmemiştir ve çok az anlaşılmıştır.

Bir rekabet hissinin harekete geçirdiği ve İç Asya'da kendi imparatorluk çıkarlarını muhafaza etmeyi arzu eden İngiltere ve Rusya için Yakup Beg, hem bir fırsat (şans) hem de bir tehlikeyi temsil etmekteydi. Yakup Beg'in kendisi de daima bu

iki süper gücü kendi başlıca düşmanına, Mançu İmparatorluğu'na karşı kullanma yollarını aramıştır. Bu iyice denemiş İmparatorluk için Yakup Bey sadece bir düşman olabilirdi. Müslümanlık ve Türklük dayanışması hissiyle Yakup Beg Osmanlı Sultanlığı'nın desteğini arama yoluna gitmiştir. Bu teklife karşı İstanbul sempati ile bakmış ancak uygulamada çok az etkili olmuştur. Sonunda İngiliz yardımının yeterli olmadığı anlaşılmış bu arada Rusya da desteğini çekerek Çin'e destek yapmaya başlamış ve onların askeri kuvvetlerinin bağımsız Kaşgariya'yı tahrip etmelerine yardımcı olmuştur.

Bu özet her iki ülkenin 1860'larda ve 1870'lerde Doğu Türkistan'daki misyonlarının eylemleri ve birbirini etkilemesi üzerinde daha ziyade duracaktır. Yakup Beg'in Asya'nın Ortasında bağımsız bir devlet kurmak için güçlü bir girişimde bulunmasını etkileyen mahalli faktörlere temas edilebilecektir. Ancak bu dökümanla ilerde, üzerinde çok az çalışma yapılmış olan dini ve sosyal hususlara da işaret edebilmeyi ümit ediyorum.

II. Tarihi Ardalan

İlk İmparator (Ming) Çin'in ne Moğol, Uygur ve hudutları boyundaki diğer halklara karşı kendini koruyacak kadar güçlü olduğunu ne de sınırları dışında büyük garnizonlar kurabilecek kadar zengin olduğunu söylemiştir. Saray daha güçlü ülkelerin kendilerini yutmalarını önlemek için yakındaki vahalarda bulunan kuvvetlerin toprak bütünlüklerini koruma yollarını aramıştır (4)

Çok eski zamanlardanberi Doğu Türkistan kitlelerin, dinlerin ve medeniyetlerin akıp gittiği bir yol kavşağı olmuştur. (5) Hristiyan çağının başlangıcında bu bölge Çin ile Hindistan arasındaki göçmenler ve tüccarlar için yine bir yol görevindeydi. Çin'in ipeği ve diğer

lüks mamülleri, Roma ve Bizans İmparatorluklarına, daha sonra Marco Polo ve diğer Çin'i ziyaret eden Avrupa'lılar tarafından da kullanılan meşhur İpek Yolu vasıtası ile, Orta Asya'dan geçmekteydi. (6)

Çin'in kuzey ve batı bölgelerinde ki topraklarla ilgilenmesi bu bölgelerdeki yarı göçebe kabilelerin tecavüzlerinden ve işgallerinden korunma amacını taşımak taydı, ancak Çin imparatorlarının bu bölgenin bazı kesimlerinde önemli derecede kontrolü elinde bulundurduğu zamanlar da olmuştur. İran'ın son Sasani kralı Arapları püskürtmek için Çin'den yardım istemiş fakat bu teklif reddedilmişti. 8 nci asır ortalarında Arapların ilerlemeleri bütün Orta Asya'yı Müslümanların avucuna sokmuştur. Tarım Basını (havzasına) Müslümanlık gelmeden Türk asıllı topluluklar yerleştirilmişti. (7) 9ncu asırda Arap coğrafyacılar bölgeyi Türkistan olarak tanımlamaya başlamışlardı. Bölge 13.ncü asırda Moğol hegemonyasına düştüğünde Türk ve Müslüman karakterini muhafaza etmiştir. Tarihte ilk ve tek defa olmak üzere Moğollar bütün İç Asya'yı bir tek hükümlanlık altında birleştirdi.

Moğolların düşmesi ve Çinli Ming Hanedanı'nın (1340) iktidara gelmesiyle İç Asya'da Çin durumu hassaslaştı ve çok geçmeden Tamerlane tarafından meydan okunmaya başlandı. Takibeden üç asırda da Çin'in temel politikası değişmedi, fakat daha az iddialı ve daha az başarılı oldu. Doğu ve Batı Türkistan'la ilişkiler yakın bir şekilde devam etti. Bu ikisi bir tek siyasi ve kültürel dünya teşkil ettiler. Timur'dan sonra gelen Özbeklerin hükim oldukları devletler kendilerini Ming Çin'in tehdidi altında hissetmediler. Çin'de imal edilen mallar Orta Asya yoluyla batıya aktarıldılar.

Doğu Türkistan'da kendilerine Mohuls (yani Moğol) diyen ve Cengiz Han soyundan geldiklerini iddia eden fakat hepsi Müslüman olan ve hemen hepsi de Türk olan birtakım mahalli güç merkezleri gelişti. Bunların yanında dinî liderler (Hocalar) da nüfuz kazandılar. Bunların kurucusu Azyan Kaşgara Buhara'dan gel-

di. Kendisi Peygamber soyundan geldiğini iddia etmekteydi. (8) Ondan sonra gelenler iki rakip gruba ayrıldılar Beyaz ve Karadağ Hocaları. 17. nci asırda Hocalar geçici Hükümdarlar olarak Moghulların yerini aldılar ve Doğu Türkistan'ın şehir devletlerini ve bölgelerini idare ettiler. 1644 yılında Ming Hanedanı'nı iktidardan düşüren Mançu (Ch'ing) Hanedanı İç Asya sınırlarında yeni bir tehdide karşı durmak zorundaydı: İlerleyen Rus İmparatorluğu. Rus baskısı ilk defa olarak kuzeyde hissedilmişti. 18 nci asıra kadar batıda böyle bir baskı yoktu. Bu arada Orta Doğu'ya ve Avrupa'ya Orta Asya yoluyla giden mal akışı yavaşladı, fakat Çin ile olan ticaret gelişti. Müslüman bölgeleri birleştirecek her hangi bir büyük lider çıkmadı. Mançu politikası ananevi olarak Çin İmparatorluğu içinde bulunan bölgeler üzerindeki sümürgeci politikayı genişletmeye yönelmişti, ancak bu bölgeler üzerindeki otorite başlıca mahalli liderler aracılığı ile yürütülmekteydi.

Mancu hanedanı Çin hududu üzerinde Avrupalıların sızması meseleleri ile meşgul bulunmaktayken, İç Asya bölgelerine tahsis edilmiş olan kıtaların ve yetkililerin kaliteleri düştü. Mahalli Halk Mançu hakimiyetini gittikçe daha fazla hoşnutsuzluk yaratacak nitelikte buldu ve onlara muhalefet eden yerli liderleri destekledi. 18. nci asırda Doğu Türkistan'ın siyasi gelişmesinde, Hocaların heriki hocalar hizbinin güçlerini kaybedip ekserinin Hokand Hanlığı'na kaçtığı sıralarda dini uyanışın bu gelişmede önemli derecede bir rol oynadığı, fakat da yine de gerektiği kadar iyi anlaşılmadığı kanaati hasıl olmaktadır.

III. Yakup Beg'den önce Doğu Türkistan:

1760 sıralarında Çin İç Asya'da gücünün en yüksek noktasında görülmekteydi. 1860'da, tam olarak bir asır sonra, İç Asya'daki Ch'ing (Mançu) sistemi çöktü. Rus nüfuzu İç Asya'da yayıldı ve Çin üzerinde gittikçe artan Avrupa baskısı Ch'ing'lerin problemlerini arttırdı. (9)

Mançu idaresinden memnun olmayan Yalnız Türk Müslümanlar değildi. Çin Müslümanları --Dunganlar -- Yeni öğreti (hsin chiao) denilen ve Batı Türkistan'daki ve Orta Doğu'daki Nakşibendi hareketi ile irtibatlı olan bir dini hareketin doruk noktasında bulunmaktaydılar. Dungan bölgelerinde 18 nci asrın son yarısında ayaklanmalar ve sivil harp başladı. Mançu makamlarının bu yeni öğretiyi yasaklaması uygulamaları bu birbirine bağlılığı caydıramadı. Müteakip asır boyunca Batı Çin kaynaklı bir kazan gibiydi (tahammür durumundaydı)

Bölgenin ananevi parçalanmış siyasi yapısı düşünülecek olursa Doğu Türkistan'da Mançu kontrolünün muhafazası Peking diğer bölgedeki etnik Çin Müslümanları arasındaki baş kaldırmalarla uğraşmaya birinci derecede öncelik vermiş olmasıydı, mümkün olabilirdi intibai doğuyor. Mamafi Kaşgariya ve Kansu bölgesindeki ayaklanmaların Dungan olaylarının bir yan ürünü olarak düşünmemek lazımdır. ananevi batıya doğru yönelme kuvvetle muhafaza edilmiştir. Doğu Türkistan'daki Hocaların nüfuzu Çinliler tarafından hiçbir zaman bertaraf edilemezdi zira kaçan hocalar Batı Türkistan'da kuvvetli bir üsse sahip oluyorlardı. Mançu idaresine karşı Doğu Türkistan'da ilk büyük ayaklanma 1763 de Hamidullah Beg komutası altında olmak üzere Uchturfan bölgesinde merkezileşmiş olarak patladı. Bu başkaldırı bastırıldığında binlerce Türkistanlı Batı Türkistan'a kaçtılar. (10)

18 nci asır sonlarında bu bölgede en önemli mahalli güç olarak Hokand Hanlığı mevcut bulunmaktaydı. Bu hanlığın tüccarları her iki istikamette de ticarete hakimdiler, hem Çin'den hem de Çin'e doğru diğer Doğu Türkistan ve Çin hükümler altındaki diğer bölgelere ve bölgelerden olan ticari faaliyetlere hakim bulunmaktaydılar. Khakandi tüccarlarının Tarım havzasındaki Kaşgar ve diğer şehirlerde ayrıcalıklı durumları mevcuttu.(11) Bu konularda bilgilerimiz yetersiz olmakla birlikte (Mançu İdaresi de bu bağları muhtemelen yeterli bir anlayışla karşılamıştır ve algılayamamıştır.) bu Hokand tüccar-

larının pek çoğu (o zaman Andijanis olarak adlandırılmaktaydılar) Nakşibendi tarikatına bağlıydılar. Bu bakımdan da daha ziyade ve önceden Hocalara meyilliydiler. Bunların nüfuzları 1820-1860 yılları arasında Hocaların Doğu Türkistan'da kontrolü yeniden ele geçirmek için bir seri yeni girişimleri için bir üs teşkil etmiştir. (temel teşkil etmiştir.)

Bir, Cihangir Han, Çinlileri sekiz yıl boyunca taciz etmiştir. 1820-1828. Cihangir Han ele geçirildiğinde de , kardeşi Mohammed Yusuf Hokandi topraklarından saldırılarına devam etmiş ve Kaşgar'daki bir Çin garnizonunu kuşatmış ve dokuz ay süre ile muhasarada tutmuştur. Yine bu olaylar arasında binlerce Türkistanlı batıya doğru kaçmıştır. (veya göç etmiştir). 1846'da Mhomammed Emin Hoca Hokand'dan aldığı yardım ile yeni bir ayaklanmaya önderlik yaptı. Hoca Mançu kıtaları tarafından yenilgiye uğratıldı ve binlerce taraftarı batıya kaçtılar. 1855 de bu başkaldırının liderlerinden biri olan Veli Han Töre, Kaşgar'ı ele geçirmeye ve altı ay kadar elinde tutmaya muvafak oldu fakat bu süre sonunda Mançu kuvvetleri onu sürüp attılar ve bir kere daha başkaldırı sırasında onun tarafını tutanlardan binlercesi Hokanda ve Buhara topraklarına kaçtılar. (12) Böylece Batı Türkistan'da yaşayan büyük sayıdaki halk ve göçmen ve yıllarca (onyıllarca) önce buraya göç edenlerin ahfadı, Doğu Türkistan'la olan bağlarını muhafaza ettiler. Bu ilişkilerde daha ziyade ticari çıkarlar hakimdi.

1850' lerin sonlarına doğru Batı Çin'de meydana gelen dinî ayaklanma ve sivil harp kontrol edilemezliğini kanıtladı. Mançu'lar yirmi yıl boyunca Çin'in ortasındaki yoğun mücadelelerle iyice zayıflamışlardı: Afyon harbi ve Taiping ayaklanması. (13) Dungan liderleri, yine öğretilerden ilham alarak Çin'den ayrılmak istediklerini ve bağımsız olma emellerini açıkca ilan ettiler. Mançu hakimiyeti iyice zayıfladı. Doğu Türkistan artık bir Müslüman liderin Mançu zafiyetinden istifade ile mahalli ticari çıkarları koruması ve Müslümanlığı savunması için hazırды.

VI. Atalik Gazi, Bedevlet, Kaşgariya Amiri

Görünüşe göre Yakub Beg, Nadir Şah'tan sonra Asya'nın yetiştirdiği en göze batan ve Orta Asya'da hakikaten bağımsız olan en son hükümdardı. Kendisi hem idareci olarak hem de bir asker olarak çok mahirdi ve yarım asırdır ne birini ne de ötekini görmüş ve tatmış olan bir ülkeye güvenlik ve barış getirmeyi başarmıştır. (14)

Yakup Beg'in aile geçmişi, gençlik hayatı ve onun siyasi davranışlarını etkileyen etkenler hakkındaki bilgiler yetersiz ve çelişkilidir. Yukarıdaki bölümde ifade edilen kanaat son derece olumluysa, diğer kıymetlendirme ve yorumlar da çok olumsuz olarak görülmektedir (15). Kendisinin orijini bakımından kaynaklar fikir birliği içindedir: Takriben 1820 yılında Taşkent yakınındaki Pişkent'te doğmuştur. Pişkent 1876 da Türkistan'daki olayların en aklı başında gözlemcisi tarafından şöyle tasvir edilmektedir.

Halkının ahlaksızlığı ile ve Yakub Han'ın doğduğu yer olarak bilinen (Kaşgar Amiri Yakub Han, ki eşlerinden bazılarının ve akrabalarından bazılarının hâlâ yaşadığı yer) durumu iyi küçük bir şehir. (16) Babası ve dedesinin Müslüman hakimlerden olduğu söylenir. Kazis ve kendisinin dini eğitim gördüğü ve daha sonra istikbalini aramak üzere Hokand sarayına geldiği söylenir. Kendisine Ak-Mescit (şimdi Kızıl Orda)'in komutasının 1853' de verildiği ve burada 1853 de Rusya'nın 26 gün süren kuşatmasına inatla karşı koyduğu bilinmektedir. Bu tecrübenin kendisinde Rusların Orta Asya'daki ilerlemelerine karşı kuvvetli bir memnuniyetsizlik duymasına fakat aynı zamanda Rus askeri cesaretine karşı da oldukça saygı duymasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Hokand Hanı'nın hizmetinde olarak askeri kariyere devam etmiş, saray politikalarına karışmış fakat bunlardan daima kazanan tarafta çıkmak kabiliyetini de geliştirmiştir. 1863 de Taşkent komutanı olmuş fakat 1864 de şehir

dışında Rus kuvvetleri karşısında yenilgiye uğramıştır. (17) ancak bu yenilginin etkilerini kısa zamanda yenebilmiştir.

Aynı yıl içinde Doğu Türkistan'da Mançu iktidarının çökmesinden sonraki kargaşa içerisinde Kaşgar'da iktidarı elinde bulunduran Kırgız Başkanı Sadık Beg, Hokand'a müracaatla eski Hocaların ahfadından kişileri Kaşgar'a göndererek burada mücadele halinde bulunan hiziplerin arasını bulmalarını ve bölgeye barış getirmelerini istemiştir. Hokand Hanı 40 yıl öncesinde Kaşgariya'da birçok yıl başarılı bir yönetim göstermiş olan Cihangir Han'ın hayatta kalan tek oğlu olan Buzurg Han'ı Kaşgar'a gönderdi. onunla birlikte askeri komutan olarak da küçük bir kıta başında Yakup Beg'i gönderdi. onun liderlik kabiliyetleri ve enerjisi, entrika usta diplomasisi ve kendisiyle işbirliği yapmak istemeyenlere karşı aldığı kesin tebir ve eylemler, Kaşgarda Yakup Beg'in kısa zamanda en hakim bir kişi haline gelmesini sağladı.

Buzurg Han'ın liderlik vasıfları yoktu ve çok geçmeden bu durum kendi komutanı Yakup Beg'in memnuniyetsizliğini mucip oldu ve kendisine karşı birtakım başarısız manavralar ve fesatların meydana gelmesini teşvik etti. Yakup Beg Hoca geleneklerinin kıymetini gördü ve başlangıçta Burzurg Han aleyhine bir darbe yapmaya tereddüt etti. Daha sonra onu Yangi Hisar'da birbuçuk yıl kadar hapsedti. Bu arada Doğu Türkistan üzerinde kontrolü kazanmak kampanyası ve bu kontrolü kuvvetlendirmek çabaları ile meşgul oldu. 1867'de Kuça'yı ele geçirdi. 1869 da Korla'yı ve 1871 de Turfan'ı ele geçirdi. İli'nin Rus işgali altında olması aynı yıl buranın hakimiyetine sokulmasını engelledi. Kendi durumundan emin olarak Buzurg Han'ı Tibet'e sürgüne gönderdi ve iktidarı resmen kendisi eline aldı. Başaracağı işler önemliydi:

1865 başlarında bölgedeki karmaşık durum Yakup Beg'in en az dört işi başarmasını gerektiriyordu:

(1) Yabancı Müslümanları ve Kırgızları kendi yanına çekmek.

(2) Yangişehir'deki Mançu garnizonu-

nu zayıflatmak

(3) Başında olan Buzurg Han ile kendi durumunu aydınlığa çıkarmak,

(4) Kaşgar üzerindeki kontrolünü kuvvetlendirmek. Bütün bu işleri yapabilmek için Yakup Beg'in elindeki zayıf kaynaklar nazarı dikkate alınacak olursa, elde ettiği başarılar hakikaten çok parlaktı.(18)

Yakup Beg eski bir Türk adı benimsedi Atalik Gazi "Muhafız Savaşçı" ve oldukça merkezleştirilmiş bir Müslüman Devlet kurmaya çalıştı. Daha ziyade Batı Türkistan'dan kendisi takibetmiş olan kişileri tuttu. (Bunlardan pek çoğu muhtemelen daha önceki göçmenlerin ahfadı idiler.) Mahalli muhalefete karşı toleranssız davrandı, o kadar ki aslında başka türlü olsaydı kendisini destekleyebilecek olan Doğu Türkistan sakinlerini kendisinden soğuttu. Bunlar Yakup'un polis kuvvetlerinin kendi faaliyetleri hakkında ihbarlarda bulunmasından memnuniyetsizlik duymaktaydılar. Tüccarlar sadece Çin ile ticaretlerinin aksamasından değil fakat aynı zamanda üzerlerine yüklenen vergi yükünden de memnuniyetsizlik duymaktaydılar. Özellikle verdikleri vergilerin saray lüksleri ile çarçur edildiğini, gördüklerinde. (19)

Bazıları da Yakup Beg'in idare metodu çok daha uygun bulmaktaydılar. Doğu Türkistanlılar bugün geriye baktıklarında Yakup Beg'in 13 yıllık idaresini bu ülkenin tam olarak bağımsızlıktan ve diğer güçlerle ilişkilerini ayarlayabildiği tek dönem olduğunu söylerler. (20)

Yakup Beg bir on yılın önemli bir kısmı için ülkenin ortasında Doğu Türkistan'ın kalbinde etkili bir kontrol sağlayabilecek bir hükümet yapısı kurmuştur. Daha sonra çok geçmeden bir de Bedaulat (Bedevlet) "Talihli kişi" ünvanını da aldı ve kendisine Osmanlı Sultanı Abdülaziz tarafından 1873' de Amir-ul Muminin adı da ödül olarak verildi.

Yakup Beg'in hükümetinin etraflı bir değerlendirilmesi ve İç Asya'da kurmuş olduğu bağımsız devletin yaşamını sürdürebilme kabiliyeti bu dokümanın hudutları ve kapsamı dışında kalmaktadır. Böyle bir görev aslında birinci derecede

daha fazla kaynaktan bilgiler toplanmadan da imkansız kabul edilebilir. Hindistan'daki İngilizler Yakub Bey'i yoğun bir dikkatle incelemişlerdir. Dominyonlarını ziyaret eden ve sarayına gelen İngiliz ziyaretçiler daima "Bağımsız Tataristan"'ı destekleyen hararetli taraftarlar olmuşlardır. Londra'da ise daima bir şüphencilik mevcuttu. Orta Asya'da ilerleyen Ruslar Yakup Beg'i ciddiye almışlar, ona bir hükümdar olarak Hindistan'daki İngiliz yetkililerden daha az bir ilgi gösterirken, Kaşgar Meseleleri ile çok yakından ve daha ziyade üç nokta-ı nazardan ilgilenmişlerdir:

(1) Rusya'nın Batı Türkistan Hanlığı üzerinde kontrolü kuvvetlendirmek için sarfettiği gayretleri muhtemelen aksatacak potansiyelde karmaşık bir faktör olarak,

(2) Kazançlı ticaret kaynağı olarak, ve

(3) İngiltere Doğu Türkistan üzerinde bir hamilik kurduğu takdirde Rusya'nın ilerlemesine karşı bir tehdit olarak.

V. Bağımsız Tataristan yönünden İngiliz insiyatifleri:

... Çok geçmeden Yakup Beg İngilizler tarafından günün kahramanı olarak görülmeye başlanmıştı. Elde ettiği başarılar Ranjit Singh'in başarıları ile karşılaştırılıyor ve kendisine Orta Asya'da Timur ve Babür zamanından buyana en büyük fatih ünvanı ile bakılıyordu. Bir ara Rusya'nın ilerlemeleri ve hakimiyet alanını Büyük Duvar'a kadar uzatma istekleri karşısında Orta Asya'daki devletlerin (Müslüman devletlerin) birleştirilmesi konuşmaları bile başlamıştı. Yakup Beg'in elçileri Kalküta'da kabul edilmekteydiler. ... (21)

İngiltere'nin Hindistan'ın kuzeyindeki, Türkistan ile Tibet de dahil olmak üzere, ülkelere siyasi ve ticari bir ilgi duyması 19ncü asrın başlarına kadar geriye uzanır. William Moorcroft'un Karakurum ve Hindikuş'ların birleştiği yer olan Ladakh Bölgesi'ne ilk olarak ulaşan İngiliz, yaptığı birçok seyahat Hindistan Hükümeti'ne Türkistan'a uzanan ticaret yolları hakkında ve bölgenin siyasi durumu hakkında çok değerli bilgiler kazandırmıştır. (22)

1985 yılında Afganistan'da esrarengiz bir şekilde ölen Moorcroft daima jeopolitik endişelerle hareket etmiştir --herşeyin üzerinde Rusların ilerlemelerinden duyulan endişe-- ve daha sonra bu durum 19. ncu asrın son yarısında İngiliz yetkililerin düşünce tarzı olmuştur. Ancak zamanının Hindistan yetkilileri, ki o sıralarda Pencap ve Kaşmir'de nüfuzu artırma bakımından acil problemlerle meşguldüler, kendisini pahalı bir hayal ve hayalci olarak nitelendirmişlerdir.

Bugün dünya yuvarlağının her tarafının uydulardan çekilen fotoğraflarla hertürlü ayrıntılarını bildiğimiz bir dönemde, 19 ncu asırda ne kadar sınırlı coğrafi bilgilerin bulunduğunu anlamamız güçtür. Arazinin bilinmemesinin siyaset ve uluslararası ilişkilere doğrudan etkisi mevcuttu. Denizler oldukça iyi tanınmaktaydı, fakat büyük kıta kütleleri, Asya'nın içleri Afrika ve Latin Amerika'nın iç bölgeleri ulaşılmaz meçhullerdi. Bu bakımdan imparatorluk kuranlar coğrafi bilgilerin keşfedilmesi ve toplanmasına birinci derecede öncelik vermekteydiler. Geçen asrın en göze batan bilimsel projelerinden birisi Hindistan'ın Büyük Trigonometrik Ölçmesi (GTS) Napolyon'un yenilgisinden hemen sonra başlatılmıştı. 1855 de GTS Kaşmir'de uygulanmaya başladı. Bu bölgede karmaşık dağlar vadiler İç Asya'nın platoları ki dünyanın hemen en karmaşık ve kompleks bir bölümünde ölçme ve harita yapma problemleri ile karşılaşılıyordu. İngiliz Hindistan yetkililerinin bu bölgeye duydukları ilgi şimdi bilimsel olduğu kadar stratejik endişeler taşımaktaydı, fakat hem Hindistan hem de İngiltere'deki yetkililerin Çin'in üzerinde iddialara sahip olduğu ve Rusların hedef olarak arzuladıkları bağımsız bir bölgeye İngiliz heyetleri göndermenin yaratacağı emplikasyonlar bakımından fikir ayrılıkları mevcuttu. aynı zamanda ticaretin kuzey bölgelerine kadar genişletilmesi isteği de gittikçe artmaktaydı. Rusların ticari rekabeti ve İngiltere'nin Hindistan İmparatorluğu'nun güvenliği meselelerinin bir araya gelmesi, İngiltere'yi Himaliya'lar ve arkasına doğru

itmeye zorladı.

Üç Alman, Schlaginweit Kardeşler, daha sonra dört cilt halinde yayınlanan çok kıymetli bilgiler toplayan, ve Doğu Türkistan'a girebilen ilk modern Avrupalılar olmuştur. (24) Kardeşlerden bir tanesi Kaşgar yakınlarında henüz sakinleşmemiş mahalli şartlar içinde 1857 de öldürülmüştür. Hindistan'da yaygın olarak bilinen bu durum Türkistan'da seyahat etmenin tehlikelerini bariz bir şekilde göstermiş, fakat maceracılar için bölgenin kıymetini yükseltmiştir. Yakup Beg kendi bölgesi (nüfus alanı) üzerinde kontrolunu sağlamlaştırmaya başlamışken Ladak'da çalışmakta olan bir GTS görevlisi olan William Henry Johnson, Karakurum üzerinden Yarkent'e doğru yola çıktı. 1864 deki ilk girişiminde Yarkand'i topraklarına girdikten kısa süre sonra geri döndü. Fakat 1865 deki ikinci denemesinde Hoten'a erişti (Hoten) ve daha sonra kendisine Yarkent valiliği teklif edildi. Bu bölgedeki mahalli anarşi Kaşmirli tüccarların çoğunluğu İngiliz korumasını arzu etmekteydi. Sivil harpten ürken ve öfkelenen Johnson Yarkent'e girmedi ve Doğu Türkistan ile ticaret imkanları konusunda ümitli ve istekli olarak Hindistan'a döndü.:

... Jhonson birdenbire bir ve tek ticaret ortağından mahrum olan meskun ve mineraller bakımından zengin olan bölgenin bir resmini yaptı. Çinliler gitmişlerdi ve onlarla birlikte Hoten'in altın, fahişe ve deri pazarı da birlikte gitmişti. ayrıca Çin'den ithal edilen sıkıştırılmış çay da şiddetle özlenmekteydi. Darlığı çekilen maddeleri imal edebilen herhangi bir ülkenin malları bu ülkede sıcak bir ilgi ve istekle karşılanabilirdi. İngiliz Hindistanı'ndan daha iyi bir şekilde bu boşluğu doldurabilecek hangi ülke vardı ki ?

... Fakat Jhonson'un dikkat çektiği bir tek nokta Hindistan yetkililerini yandırmaya kafi gelmişti. Ticarete, siyasette de olduğu gibi Doğu Türkistan tamamen açıktı. İşte bu boşluğu Ruslar şimdiden bu boşluğu doldurmaya başlamışlardı. Halen Yarkent'i kuşatmış olan Hokand istilacıları doğrudan Rus müdahalesinin müjdecileri olmasından korkulurdu. Hoten'de rast-

ladığı bir Yahudi Rus Hükümeti'nin bir ajanı olduğunu itiraf etmiş ve Rus kervanlarının daha şimdiden Hoten'e kadar sızmış olduklarını bildirmişti. (25)

Anlaşıldığına göre Johnson Yakub Beg'in oynamaya başladığı rolden haberdar değildi. Doğu Türkistan'daki durum, hiç şaşırılmamak lazımdır ki, Hindistan Hükümeti tarafından tam anlamıyla anlaşılmamış durumda değildi. Genel Vali Sir John Lawrence (1863 ile 1869 arasında bu görevde bulunuyordu) İngiliz yetkililerinin Hindistan'ın sınırlarını ötesinde ilk elden daha fazla bilgi almak üzere seyahat etmelerine izin verilmesine karşı bulunmaktaydı. Johnson yetki verilmeden kalkıştığı macera seyahatı için azarlanmıştı. İngiliz Hindistan hizmetinden ayrılarak o da Kaşmir Mihracesi'nin hizmetine girdi, oradan da 1870'de, Ladakh Valisi olarak (1872-1878) Doğu Türkistan ilişkileri ile çok yakından ilgilenmeye devam etti, nüfuzun ve ticaretin artırılmasının da kuvvetle taraftarı idi.

Kalküta'daki Genel Vali ve yetkililer İngiliz koruması altında bulunan bölgenin dışındakilerle siyasi ve ticari temaslar yapmak konusunda son derece dikkatli davranmaya devam ettiler. Bazıları çok genişletilmiş bir ticaretin temelsiz olacağını düşünmekteydi, bazıları da İngiliz yükümlülüklerinin çok fazla dağılacığından korkmaktaydı, birkaçı da o sırada Asya'nın kalbine doğru hızla ilerlemekte olan Rusları kıskırtmaktan korkmaktaydı. Pencap'taki yetkililer daha az titizdiler. Bu bölgedekiler hiç olmazsa sorumlu oldukları bölgelerin hemen kuzeyinde ne olup bittiğini bilmeyi çok istemekteydiler zira orada olup bitenlerin kendi sorumlu oldukları bölgelerde akisleri duyulabilirdi. Yakub Beg Kaşmir'e 1866 da ticaret yollarının güvenliğini arttırmak konusunu tartışmak üzere bir görevli gönderdi. Genel Vali Lawrence, istemiye istemiye bir tek mevsim için Ladakh'tan bir ticaret temsilcisi göndermeye razı oldu. Bir tıp doktoru olan Henry Cayley bu görev için seçildi ve 1867 de gönderildi, ancak kendisi o kadar etkili oldu ve Pencap idaresi tarafından o kadar kuvvetle desteklendi ki 1869'a ka-

dar orada kaldı. 1868 de Yakub Beg Lahore'ye ticareti genişletmek konusunu tartışmak üzere bir elçi gönderdi. Bu elçi daha yakın bir İngiliz ilişkisi arar gibi görüldü, ancak Lawrence Genel Vali kaldığı sürece İngiltere'nin Yakub Beg'e karşı takib edebileceği bir ileri politikaya engel olunmuştur. Bu bakımdan da daha sonraki İngiliz heyetleri, Bağımsız Tataristan'ı ziyaret ettiklerinde herhangi bir resmi statüleri mevcut değildi. Bu heyetlerin ziyaretleri birbirini takip etmişse de önceden planlarını koordine etmiş de değillerdi. Robert Shaw Batı Himalayalarda Kangra'da genç bir çay yetiştiricisiydi. Kendisine Doğu Türkistan'la ticareti geliştirme imkanlarını araştırması görevi verildi. Bu görev Shaw'a, bölge hakkında büyük bir ilgi duyan fakat bir Hindistan Hükümeti görevlisi olarak arayı bizzat kendisi ziyaret edemeyen Pencak Komiseri (yetkilisi, görevlisi vs) J. Douglas Fortayth tarafından verilmişti. O sıralarda 29 yaşında olan Shaw, Ladakh'dan Eylül 1868 de ticaret eşyası yüklü bir kervan ile yola çıktı. Ladakh'da rastlamış olduğu Yarkent'li tüccarlardan dolayı zaten kendisinde Doğu Türkistan hakkında bir merak uyanmıştı.

Bunlar uzun boylu, mağrur ve İngilizler kadar zarif insanlardı. Size doğrudan gözlerinizin içine bakarak hitabederler, samimi şakalardan hoşlanırlar ve her şeyin üzerinde iyi kişilerdir. (26)

Ladakh'tan çıktıktan sonra ondokuzuncu gün Yarkent'e giderken Shaw aynı yoldan Hayward isimli bir maceracının daha aynı hedefe doğru ilerlemekte olduğunu öğrendi. Birkaç gün sonra da buluştular. George Hayward, Sir Henry Rawlinson'un tavsiyesi ile Kıraliyet Coğrafya Derneğinden ufak bir başış koparmış olan ve izinde bulunan genç bir teğmendiydi. Münakaşa edilebilir bir karakterde fakat bitip tükenmez enerjisi olan bir adamdı (27) Hayward sakallı bir Patan kıyafetinde olarak az bir mayet ve yine sınırlı eşya ile seyahat etmekteydi. Shaw bu teğmenin zavıf tebdili kıyafeti ve engellere bakmaksızın haritası yapılmamış bölgelere sızma istek ve arzusunun kendi seyahatını

felce uğratacağından korktu. Böylece ayrıldılar - Hayward batıya doğru haritası yapılmamış olan geçitlere doğru yola çıktı. (Pamirleri keşfedebileceği ümidiyle), Shaw ise doğrudan Yarkent'in sınır karakolu Shalidulla'ya doğru yola çıktı ve orada iyi karşılandı. On gün kadar sonra gelen Hayward, Kendisinden önce gelen Shaw iyi karşılanıp Yarkent'e doğru seyahatine müsaade edilmişken, göz altına alındı. Hayward mamafi kaçtı ve kışın ortasında son derece ilginç ve cesurca bir keşfe çıktı.

Shaw, Johnson gibi bağımsız bir Tataristan konusunda ateşliydi:

Burası Asya'nın Hollanda'sı gibiydi. Fransız bölgelerinden daha az çıplak , ve kendisine doğum yerini hatırlatan köylere sahipti. Çiftliklerde horozlar ötüyor, ördekler vakvaklıyordu. Meyvalıklar iyi bakımlı tarlalarda son buluyor ve hendeklerden güzel ağaçlar altında sular çağılıyordu. Bölgenin halkı gül yanaklı ve neşeliydiler. Pazar kurulduğunda hepsi pazar kurulan bölgeye toplanıyorlar ve hemen herkes ya bir eşeğe ya da bir ata biniyordu. Hindistan'la karşılaştırılırsa burada fakirlik yoktu dilenciler yoktu ve sefalet yoktu. Burada modern ve işleri iyi giden bir devlet mevcuttu hemen bütün temel ihtiyaçlarını karşılayabildiği halde yine de tecrübeli ticaret duygusuna sahiptirler ve ananevi olarak dışa bakar dışa açık bir tabiattaydılar. Biraz Avrupa'yı andırmaktaydı ve muhtemel bir pazar olarak Avrupa kadar önemliydi. (28) Sonunda Hayward da Yarkent'e ulaştı ve iki seyyah birbirlerinden 100 metre kadar uzaklıkta misafir edildiler fakat hiçbirzaman buluşmadılar. Aslında her ikisi de tutukluydular. Ocak 1869 da Shaw Kaşgar'a refakatçi nezaretinde gönderildi ve birçok haftalar sonra Hayward da takib etti. Shaw Kaşgar'a vardikten çok geçmeden Yakup Beg ile buluştu ve ondan çok etkilendi. Her ne olursa olsun yine de kendisi 24 saat gözaltında bulunduruldu ve üç ay süre ile misafir edildiği yerden dışarı çıkmasına izin verilmedi. Hemen hemen mahalli halk ile hiçbir teması olmadı Hayward da aynı şartlar altında tutuldu. Hindistan'lı bir kişi

olan Mirza Shuja, bu sıralarda ortaya çıkarak Shaw ile temas kurmak istedi ama Shaw kendisinin bir provokatör olması korkusuyla onunla temas etmeyi reddetti. aslında bu Hintli yerli bir kaşif idi ve GTS de çalışmaktaydı ve seçkin bir Hintli grubunun tebdili kıyafet gezen bir üyesiydi ve bu dönemde coğrafi bilgilere önemli katkılarda bulunmuştu (29).

Haftalarca süren tecrit ve tutuklu misafirleri ile buluşmayı reddettikten sonra hiç ümit edilmedik bir zamanda Nisan 1869 da Yakub Beg, gecikmeden dolayı özür dileyerek ve ticari işbirliği vaatleriyle onları serbest bıraktı. Yakub Beg'in o sıralarda nezdinde bulunan Rus heyetiyle paralel anlaşmaları hakkında güvenilir çok az bilgi edinmiş olmakla birlikte Shaw bu serbest bırakılmalarını Yakub Beg'in Rus heyetiyle muhtemelen görüşmelerinin iyi bir sonuç vermemesine bağlamaktadır. Yakup Beg Çinlilere karşı herhangi bir kaçamaklı tarafı olmayan kesin bir destek istemekteydi. Bunun üzerine kendisi tekrar İngiliz desteğine dönmüştür. Shaw Atalık Gazi ile yaptığı son temaslardan İngiltere'nin gücü ve hayırseverliğinin önemini belirtmek konusunda bu avantajdan faydalanmıştır. Shaw ve Hayward Yarkent'den Leh'e hareket edinceye kadar birbirleriyle karşılaşmamışlardır.

Hindistan'a döndüklerinde hem Hayward hem de Shaw --Bir hayli abartmalı olarak -- Rusya'nın askeri bir tehdidinin, Karakurum geçitlerinden geçecek olan bir Rus askeri kuvvetinin Hindistan için mevcut olabileceğini, söylediler. Yakup Beg tarafından kendilerine şüpheli davranılması, Afganistan Paterni ardından onların Kaşgar'ı bir bağımsız tampon devlet olarak İngiltere'nin desteklemesi lazım geldiği fikrinin hararetli bir destekleyicisi olmaktan alıkoyamamıştır. Yakup Beg'in kendisi de İngiltere ile yakından ilişkilerin kıymetini takdir etmiş ve 1869 da Kalküta'ya bir elçi göndermiştir. Bu sıralarda Lord Mayo Lavrence'in yerine genel vali tayin edilmişti ve takib ettiği politika da eskisine nazaran 180 derecelik bir dönüş yapmıştır. Yakup Beg'in kitaları ile Rus kuvvetleri arasında Naryn Nehri üzerinde

meydana gelen bir çatışma Hindistan'da Rusya'nın Kaşgar'a taarruz edeceği ve Hindistan hududuna kadar ilerleyeceği şeklinde bir korku ile alarm yaratmış ve Hindistan'daki her İngilizin yüreğinde önceden bir korku yaratmıştır. Hayward Kaşmir'in kuzeybatı sınırları boyunca ateşli geziler yaparken Shaw uzak kuzeybatı Kaşmir sınırları boyunca modern anlamda propaganda ve Lobi yaratma kampanyası diyebileceğimiz ve Bağımsız Tataristan ile İngiltere'nin daha yakın ilişkiler temin etmesini amaçlayan geziler yapmıştır. Hayward Pamirlere varmadan Yasin'de 1870 yılında öldürülmüştür.

Lord Mayo Yakup Beg'e yeni bir misyon göndermek için ve ciddi ilişkilerde bulunmak için hazırlık olmak üzere Orta Asya ticareti konusunda tartışmalar ve görüşmeler yapmak üzere St. Petersburg'a Douglas Forsyth'ı göndermiştir. Douglas Forsyth Rusları koruyucu vergilerinden vazgeçirmeye muaffak olamamış fakat o sıralarda Afgan hududu konuşmalarında gelişmeler sağlamaya katkıda bulunmuştur. Forsight Hindistan'a Rusların Yakub Beg ile diplomatik ilişki kurmayacaklarına dair verdikleri garanti ile dönmüştür. Daha sonra Mayo Kaşmir'e bir elçi göndermiş ve elçiyi Mihraceyi yeni bir Trans-Himaliya ticaret yolu anlaşmasına ve Doğu Türkistan'a veya Doğu Türkistan'dan gümrüksüz olarak malların geçmesine müsaade etmeye ikna etmekle görevlendirmiştir. Yakub Beg'in isteğine cevap olmak üzere de Kaşgar'a 1870 de bir resmi misyon göndermiş ve ona başkan olmak üzere de Forsyth'ı seçmiştir. Shaw bu heyete refakat etmiş ve heyete Yakub Beg'in genel vali nezdindeki Mirza Mohammed Shadi ve keza İstanbul'a ve Mekke'ye yaptığı ziyaretten dönen Yakub Beg'in yeğeni Yakub Han da refakat etmiştir.

Algılandığı terimlerle Forsyth'in başkanlığında Kaşgar'a gönderilen birinci misyon başarısızlıkla sonuçlanmıştır, Onun dönüşünden bir yıl sonra Londra Times Gazetesi'nde neşredilen 5000 kelimelik raporda da kabul edildiği gibi:

Bay Forsyht, kendisine verilmiş olan

talimatların kesinliği karşısında, sakınılmaz biçimde heyetinin bir görevinde başarısız olmuştur, bu görevde Atalik Gazi'ye kişisel olarak İngiliz Hükümeti'nin dostça duygularını ifade edebilmektir. Bununla birlikte Atalik Gazi yetkilileri tarafından saygılı bir kabul görmüş, ve böyle bir seyahatin yapılabilmiş olması hususu, ve böyle başarılı olabilmesi, Hindistan İmparatorluğumuzla daha yakın ticari ve siyasi ilişkiler kurma yolunda önemli bir rol oynayabilecek olan bu Orta Asya'nın yeni krallığına pek çok şey getirebilecektir. (30)

Forsyth'in kendi nüfus sahasında bulunduğu bütün süre boyunca Yakup Beg sarayından uzakta bulunmaktaydı ve Yakup Beg ile doğrudan bir temas yapılamamıştır.

Kendisi İngiltere ile geniş kapsamlı herhangi bir arranjmana girmeye hazır değildi. Bilerek veya bilmeyerek olsun fakat Yakup Beg, İngiltere'nin bölge ile olan ilgisini arttırmak için bundan daha iyi bir taktiğe başvuramazdı. Forsyth heyetinin bu ilk ziyareti İngiltere'nin bağımsız bir Kaşgariya ile olan daha yakın ilişki istahını net bir şekilde kabartmıştır. Times Gazetesi'nin bu uzun makalesi, Forsyth'in raporlarına istinat etmekteydi ve makale Forsyth seferini bir başarı olarak nitelemiştir çünkü:

Mükemmel teşkilatlanma ve heyet liderinin ve arkadaşlarının cesaret ve taktikleri sayesinde, Lahore'dan Yerkent'e ve Yerkent'den Lahore'a olan 2000 millik seyahat sadece altı ayda ve dünyanın en yüksek ve çetin arazisinde ve Forsyth'in gururla ifade ettiği gibi bir tek kişinin hayatı ve birtek bagaj kaybı vermeden tamamlanabilmiştir.

Times Gazetesi Yakup Beg'in iktidarı ele geçirmesi şartlarını ve onun yapıcı uygulamalarını, aşağıdaki şekilde aksettirmektedir:

... Halk refah içinde ve şedit fakat akıllı ve adil bir idare gösteren yeni liderinden memnun. Orta Asya'da bir gün iki büyük rakip imparatorluk arasında hiç de azımsanacak bir rol oynaması mukadder bir ülkede birdenbire güçlenme doğuyor.

Bizim Hindistan Hükümetimiz'in bu güçle mutlaka siyasi ve ticari ilişkilerini Atalık Gazi ülkesi ile geliştirmesi gerekmektedir, aksi takdirde bu şeyi Rusların yapacağından emin olabiliriz.

Kaşgariya Allah'ın bu gıda ve iyi hayat süren halk ile mükafatlandığı ve misafirlerine iyi kabul göstermeğe istekli halk ile meskun bir yer. Mirza Shadee misafirlerini prenslere layık bir şekilde besledi, lezzetli pilavlar leziz bir şekilde baharatlı çorbalar ve butlar. Yarkent'li ahcılar hakiki bir artist son derece şık önlükler giyiyorlar ve mutfaklarını titiz bir şekilde temiz tutuyorlar, yemeklerini buharla pişiriyor ve iyi kalitede tereyağı kullanıyorlar. Seyyahlar Karghalik adında bir kasaba içinden geçtiler Ana cadde 15 fit genişliğindeydi ve birçok kısımlarının üstü kapalıydı. Yol boyunca fırınlar ve kasaplar, tütüncüler, manavlar, bir kollej bir okulm ve yolun sonunda bir arada iki suçlunun asılabileceği şekilde tertip edilmiş darağacı mevcuttu. Evlerin damlarında Çin çiçekleri ekilebilen küçük bahçecikler mevcuttu. İlerici ve güçlü bir hükümetin işaretleri her yerde görülebilmekteydi. İyi muhafaza edilen yollarda, inşa edilmekte olan köprüler ve kanallarda Yarkent'den önce en son mola Yungu Bazaar denilen bir yerde verildi. Burası birkaç yıl öncesine kadar virane bir bataklıkta. Burası hükümet tarafından kurutulmuş ve liberal bir bağış ile tarımcılara verilmişti ... "Böylece" diyor Bay Forsyth "Barışçı bir endüstri Yerkent'te böylece başarılı oluyor."

Tuhaftır ki mamafi bu raporun Londra'da okunmakta olduğu bir sırada Forsyth ve genel vali Kaşgariya'da yakın bir gelecekte çok fazla bir şey elde etmenin mümkün olmadığı kanaatına varmışlardı. Ruslar bir taraftan Forsyht misyonunun ve diğer bir taraftan Yakub Beg'in kuzeydeki devam eden kampanyasındar etkilenip alarma geçmişlerdi. Temmuz 1871 de Rus kuvvetleri Gulça (Ining) ve Ili vadisini işgal etmişlerdi. Hem Çinliler hem de İngilizler Rusların daha da ilerleyeceklerinden korktular. Yakub Beg bir Rus misyonunu kabul etmeye razı olmuştu. Lord Mayo bir Patan tarafından Şubat 1877 de

öldürüldü, fakat onun faal sınır politikasına halefi tarafından, Lord Northbrook tarafından, devam edildi.

1873 yılının başlarında İstanbul'a giderken Hindistan'dan geçen Yakub Beg'in elçisi Yakub Han, İngilizlere Rusya ile aralarında Kaşgariya'nın devamlı bir tanpon devlet olarak muhafazasını öngören bir anlaşma yapmaya gayret etmelerini, tavsiye etti. Northbrook bu fikri benimsedi fakat fikir Londra'da ve St. Petersburg'da daha az bir ilgiyle karşılandı. Bununla birlikte Northbrook daha ziyade kendi kanaatlerine ve Shaw ve Forsyth gibi adamlarının tavsiyeleri ile hareket etti. Kaşgariya'ya başka bir misyon gönderilmesine karar verildi ve Atalık Gazi ile ittifakı kuvvetlendirmek ve yenilemek konusundaki istekliliğini yeniden kazanan Forsyth bu heyetin başında görevlendirildi. Daha önceki ziyareti konusunda bir kitap yazmış olan (31) Shaw, İngiltere'de de Bağımsız Tataristan ile siyasi ve ticari daha yakın işbirliğinin avantajları konusunda propaganda yaparken o da bu heyete dahil oldu ve o anda Ladakh Valisi olan Johnson da bu işlerin hazırlıklarına bütün kalbiyle yardımcı oldu.

Birinci Forsyth misyonunu sınırlayan siyasi hassasiyet artık kalmamıştı. Dört İngiliz askeri subayı, piyadeler suvariler ve crack (?) Hintli kıtasından bir müfreze ile Türklerin Yakub Beg'in askerlerini eğitmek için İstanbul'dan gönderdiği bir takımdan oluşan bir heyetle bu sefere çıkıldı. O yılın başlarında Osmanlı sultanı Atalık Gazi'yi Amir sıfatı ile taltif etmişti aynı zamanda Kaşgar bozuk paralarının üzerinde kendi imajının kullanılmasına izin vermişti. Sefer heyetinde tıp teknisyenleri, ölçmeciler, avcılar, hayvan postu doldurucuları, tabiatçılar ve her çeşitten hizmetkarlar da mevcuttu. Heyete sadece ticari bir antlaşma imzalamak ve Kaşgariya ile devamlı diplomatik bağlar yaratmak talimatı değil fakat aynı zamanda Yakub Beg'in toprakları hakkında mümkün olan bütün topoğrafik bilgilerin etnoğrafik ve ekonomik bilgilerin toplanması talimatı da verilmişti.

Heyet 1873 yılının Eylül ayı başlarında

Srinagar'da toplandı ve Leh'e hareket etti. Bu kafiye 350 insan ve 550 hayvandan oluşmaktaydı. Johnson ayrıca 6476 hamal ve 1621 at ve sığırı, seferin bu sert sonbahar sonları ikliminde Karakurum üzerinden emniyetle Yerkent karakollarına ulaşabilmesi için toplamış bulunuyordu. Ladakh ekonomisinin bu kütle halinde heyeti desteklemesinin etkilerinden kurtulabilmesi için dört yılın gerekli olduğu söylenmiştir. (32)

Misyon Aralık ayı içinde Kaşgar'a törensel bir giriş yaptı ve Amir tarafından da renkli bir törenle karşılandı. Forsyth Amire mücevherli bir altın kutu içinde Kraliçe Victoria'nın bir mektubunu sundu:

Ekselanslarına, İngiltere ve İrlanda Kraliçesi ve Hindistan İmparatoriçesi Majeste Kraliçe Victoriya'nın bu mektubunu sunmaktan onur duymaktayım. Majestelerinin hükümeti dünyadaki bütün hükümetlerle dostluk ve yakınlık içinde olduğundan aynı ilişkinin İngiltere ve Majesteleri'nin hükümetleri arasında da kurulabileceği ümit edilmektedir.(33)

Hemen hemen aynı derecede kıymetli bir muhafaza içinde bir de Genel Vali'nin mektubu vardı. Çeşitli tipte makinaların çalışan modelleri de dahil olmak üzere, hatta bir de buharlı gemi modeli de dahil çok sayıda hediye Yakub Beg ve memurlarına verilmiştir. Dikiş makinaları en çok makbule geçen hediyeler olmuştur. Bu seferki atmosfer bundan evvelkilerden çok daha içten ve samimi olmuştur.

Çöz az güçlüklerle kapsamlı bir ticari atlaşma zemini sağlanmış sağlanmış ve resmen 2 Şubat 1874 de imzalanmıştır. (34) Bu antlaşma birbirlerinin topraklarında adli güce sahip olarak Hindistan ile ticari heyetler teatisi ve sınırsız mal ticareti imkanları sağlamıştır. Kaşgardaki ikametleri sırasında sefer heyetinin mensuplarına şehir içinde serbestçe dolaşmaya müsaade edilmiş ve bazıları Rus ileri karakollarına 30 mil mesafeye kadar Tien Shan'da dolaşmış ve bölgeyi keşfetmişlerdir. Yakub Beg Pamirlerde daha fazla dolaşılması planlarına itiraz etmemiş fakat sefer heyeti Kaşmir'e döndükten sonra fikrini değiştirmiştir.

Bu heyetin mensupları daha önceki ziyaretçilerden çok daha fazla bir şekilde Doğu Türkistan'ı görmüşler ve Yakub Beg'in karakteri ve yönetiminin niteliği konusunda daha fazla bir anlayış sağlayabilmişlerdir. Anladıkları şeydu Kaşgariya bir Fransa veya İtalya değildir. Amirin yönetim şeklinin pek çok iğrenç (abhorrent, belki de birbirini tutmayan anlamında) yönleri vardı. Askerleri kötü intiba bırakıyordu (unimpressive) Türk askeri şahısları çok büyük bir görevle (challeng) karşı karşıya idiler. Teşkilatta ve silahlarda büyük değişiklikler yapılmadan Kaşgar askeri gücü, kararlı bir Rus taaruz gücü karşısında belki de Batı Türkistan Han-lıkları'nın direnişinden daha etkili bir direniş gösterebilecek durumda ve güçte değildi. Daha çok gerçekçilik Forsyht'in İngiltere'nin Kaşgariya ile yakın ilişkilerinin önemi konusundaki fikrini değiştirmemiştir. Bu görüş Shaw ve heyetteki diğer ilgililer tarafından da paylaşılmaktaydı. Lord Northbrook antlaşmayı süratle onayladı ve yanına bir de tıp doktoru refakatçi vererek Shaw'un Hindistan'ın Kaşgar'daki daimi temsilcisi olarak atanmasını onayladı. Shaw'un sorumlulukları görünüşte tamamen ticari nitelikte olmasına rağmen şartlar gerektirdiği takdirde kendisine verilen talimat daha geniş siyasi sorumluluklar da yüklenebileceği mealindeydi:

Kaşgar'daki göreviniz Amir hükümeti ile dostça ilişkileri muhafaza etmek Majestelerinin topraklarında İngiltere'nin ticari çıkarlarına sahip çıkmak ve antlaşmanın uygulanmasına nezaret etmektir. Amir'e herhangi bir şekilde hükümetle ilgili veya dış politikayla ilgili bir öneride bulunmaktan kaçınacaksınız, fakat kendisi size danışmak isterse o zamanda ona yeteri kadar uygun olan şekilde bilgi ve fikir vererek yardım etmeyi rettetmek zorunda değilsiniz. (35)

Londra'daki yetkiler Yakub Beg ile ilişkileri takviye etmek niyeti ve uygulanabilirlik bakımından hâlâ bir serh koyma durumundayken, Lord Northbrook Kaşgar'daki Shaw'un misyonundan çok şeyler beklemekteydi. Orada çok sıcak karşı-

lanmakla birlikte Shaw çok geçmeden güçlüklerle karşılaşmaya başladı. Yılın sonunda Amir, Shaw'a Osmanlı Sultanı onaylamadıkça kendisini Hindistan hükümetinin daimi temsilcisi olarak ülkede kalmasına rıza gösteremeyeceğini, söyledi. Haziran 1875 de Genel Vali Shaw'a antlaşmanın onaylanması ile birlikte hemen Hindistan'a dönmesi talimatını verdi. Shaw antlaşmanın onayını aldığı sanarak Hindistan'a döndü. Kalküta'da etkin bir şekilde mühürlenmiş olan onay dokümanı açılıp tercüme edilince bunun genel valiye bir selam mektubundan başka bir şey olmadığı anlaşıldı. Yakub Beg'in ikili oyununun yeni bir safhasını oynadığı anlaşıyordu.

Bir Orta Asya Ticaret Şirketi teşkil edilip bu şirket 1874 de Yerkent'e büyük bir kervan gönderdi. Ticaret faaliyetlerinin değeri 1876 da en yüksek noktasına varmış fakat bu tarihten sonra düşmeye başlamıştı. Karakurum yolu üzerinden yapılan ticaret hiçbir zaman ilk sıralarda bu yoldan ticaret yapılmasının ateşli taraftarlarının ümit ettiği dereceye varmamıştır. (36) Ancak Rus kontrolü altında Kaşgariya'nın İç Asya'da Rusya'nın daha da ilerliyebilmesini sağlayacak bir ikmal merkezi haline dönebileceği endişeleri bakı kalmıştır.

Northbrook'un yerine genel vali olarak atanan Lord Lytton'un 1876 da Hindistan'a gelesi, Balkanlar'da gerginliğin bir Rus - Türk savaşına yol açacak bir istikamette arttığı ve Avrupa'da İngiltere - Rusya ilişkilerinin birdenbire ve kesin bir biçimde kötüleştiği bir zamana denk gelmektedir. Rusların Orta Asya'da daha da ilerlemeleri korkusu, Fortsyth'in ikinci seferinden elde edilen bilgilerle de beslenmekteydi:

Yerkent ile çabucak gelişmesi beklenen ticari ilişkiler kurabiliriz ve bu ülkeye gerektiği takdirde Rusya'dan hemen hemen daha önce davranarak bir askeri kuvvet atabilecek gücü bulunmaktayız. Böyle bir durumda Yarkent hakimi ve halkı ile halihazırda daha yakın bir ilişki fırsatı, çok daha ümitli bir noktai nazardan avantajımıza olarak ele alınabilir, ve bizim bu

devletle olan ilişkilerimiz, bizim sınır politikamız genel programında da çok önemli yerler bulunmasından muzdariptir.

Bu kez Londra'da Yerkent'e yeniden bir daimi temsilci yerleştirmeyi denemeye taraftar göründü ve temsilci olarak yeniden Robert Shaw'ı seçti. Bu arada kendisi İngiltere'ye dönmüş bulunuyordu ve Temmuz 1877 den önce hareket etmesi mümkün değildi. Bu sıralarda Yakın Doğu krizi en üst noktasında bulunuyor ve Alman İmparatorluğu'nun İç Asya'daki duruma Çinlilerin Turfan'ı işgalinin üzerinden çok geçmeden Korla'da Mayıs 1877 de Yakub Beg'in öldüğü haberi Hindistan'a ulaştığında, Shaw'un hareketi ertelenmişti. Çinliler o yılın yazında ve sonbaharında ilerlemelerine devam etmelerine rağmen Yakub Beg'in yerine geçen oğlu Beykulu Beg'in babasının yerine geçtiği haberi Ladak'a ancak yılın sonunda erişti. 18 Aralık 1877 tarihinde Çinli general Tso Tsung-t'ang'ın kuvvetlerinin Kaşgar'a girmesinden haftalar sonra nihayet Hindistan'a Yakub Beg'in krallığının çöktüğü haberi geldi. İngiltere basını, Balkanlar'daki ve Orta Doğu'daki olaylarla meşgul olduğundan bu haberi zorlukla farketti (üzerinde çok az durdu veya çok az dikkatini çekti).

Büyük oyun ve onu ayakta tutan karşılıklı İngiliz - Rus şüpheleri hiçbir şekilde sona ermemişti. Fakat bağımsız Kaşgariya hayalleri ve rüyaları son bulmuştu.

Lord Lytton İngiltere'nin bu andan itibaren takibetmesi gereken siyaseti ve hareket tarzını ana hatlarıyla şöyle çiziyordu:

Bizim siyasi nüfuz alanımızın tarafinde benimseyeceğimiz hat, genelde gerektiği zaman aktif bir şekilde elde bulunduracağımız coğrafi hatlar ile uyumlu olmalıdır. (38)

VI. Kaşgar'ın Rus himayesi altında Çin'den bağımsız bir durumda bir devlet haline getirilmesi

Sino - Mançuriyan zulmünün tahammül edilmez hale soktuğu bu ülke halkı için çok büyük bir hizmet olacaktır. Biz kendimizi Orta Asya'nın efendisi yap-

malyız böylece bütün hanları bize saygı duyar bir durumda bırakırız ve bu da ileri doğru yürüyüşümüzü kolaylaştırır.
General Gasfort
Batı Sibiry Genel Valisi
1857 (39)

Kaşgar'ı ziyaret eden Rus siyasi ajanlarından ilki Batı Sibiry Genel Valisinin emir subayı Yüzbaşı Vali Hanov'dur. Bu yüzbaşı bir tüccar kılığında ve kimliğinde olarak Kaşgar'a gitmiştir. Yüzbaşı Rus ticaretinin Tien Shan (Tiyenşan) güneyinde serbestçe yapılabileceğine inanarak geri dönmüştür, Çünkü güneye doğru Hindistan'ı geçilmez fizikî engeller, ülkeden ayırmiş bulunuyordu. (40)

Rus malları son yıllardanberi Doğu Türkistan pazarlarında mevcut olmakla birlikte bunlar Batı Türkistan'lı araçlar vasıtası ile ülkeye girmekteydi. Rus tüccarlarının doğudan ülkeye girmesi durumu yoktu. Yakub Beg'in kendi doğum yerinde Rusları doğrudan (ilk elden) tanımış olması, onların motifleri hakkında daima derin bir şüphe ile hareket etmesine neden olmuştur. Henüz güçlenmemiş olan kendi durumunun onları daha fazla ilerlemeye teşvik edeceğinden korkmaktaydı. Bu bakımdan başlangıçta doğrudan ticareti yasak etmiştir. Kendi gücünden emin ve her iki süper gücün karşılıklı olarak birbirlerinden şüphelenmeleri olayından doğan avantajların farkında oldukça bu kararını değiştirmeye hazırды.

1868'de Khlyudov isimli bir Rus tüccarı doğrudan ticari ilişki kurmak teşebbüsünü gerçekleştirmek için şanslı bir zamanı seçmiştir. Kendisi bu konuda resmî makamların teşvik etmiş olmaları da muhtemeldir. Kendisi bir ticaret kervanı düzenlemiş Verny'den (Alma Ata) hareket etmiş ve Kaşgariya hududunu geçmiştir, fakat çok ilerlemeden durdurulmuştur. Oradan Yakub Beg'e hediyeler göndermiş ve bunun üzerine Yakub Beg'i görmesine müsaade edilmiş ve ona bir ticaret anlaşması yapmayı teklif etmiştir. Daha sonra Yakub Beg yeğeni Şadi Mirza'yı Khlyudov ile birlikte geri göndererek Ruslarla müzakereyi başlatmasını, istemiştir. Tür-

kistan'daki en kıdemli komutan olan General Kaufmann, St. Petersburg'a yaptığı bir seyahat nedeniyle yerinde bulunmuyordu.

Bu bakımdan Şadi Mirza Yakub Beg'in gönderdiği mektubu Verny'deki komutan olan General Kalpakovsky'ye vermiştir. Mektup Atalık Gazi'nin daha geniş bir ilişki isteğini, dile getiriyordu:

Büyük Çar'ın toprakları geniş, büyük ve birçok akıllı adamlarla dolu (ve sanatçılarla) ... Bizim topraklarımız sizinkilerle karşılaştırılırsa bir fakir virane. Şimdi Çin iktidarının tahrib edilmesinden sonra, altı yıl süreyle ticaretin ortaya koyduğu iyi olan herşey mahvolmuş ve geriye ondan hiçbirşey kalmamıştır. İşte bunun içindir ki, zengin tüccarlarınızın ülkeye girmeleri menedilmiştir zira onlar burada hiçbirşey bulamazlar sadece bir virane bulurlardı. (41)

Kalpakovsky geniş çaplı ve kapsamlı bir müzakereye girmeye hazır değildi, fakat esirlerin mübadelesi konusunda bazı tertipler almayı kabul etti ve Kaşgar'a kargahından Yüzbaşı Reinthal'ı, Şadi Mirza henüz Rus topraklarında bulunuyorken, müzakereler için Kaşgar'a gönderdi. Reinthal'in asıl görevi daha ziyade keşif yapmaktı. Herhangi bir anlaşmaya varılmadı.

Onun Verny'ye dönüşünde, hâlâ St. Petersburg'da olan General Kaufmann, Şadi Mirza'nın oraya gelmesini talep etti. Şadi de gitti. Daha sonra Şadi Ocak 1869 da (?) Kaşgar'a döndü.

Yakub Beg Rusların Naryn Nehri üzerinde bir kale inşa etmeleri üzerine telaşlandı ve Rusların ticaret anlaşmasının sonuca varmasını, kendi topraklarının bir kısmını işgal etmesi için bir sebep olarak kullanacaklarından korkuyordu. Nisan ayında General Kaufman'a hitaben bir mektup yazdı ve onu iki ülke arasında bir sınır tesbiti işine ikna etmeye çalıştı ve davet etti.

Kervan ve tüccarların rahat hareket edebilmeleri için güvenlik ve sukunete ihtiyaç vardır, bunu sağlamak için de bir sınır tesbiti yaparak gerek Rusya'dan ve gerekse diğer ülkelerden tüccarların gelebil-

melerini sağlamak gereklidir (42)

Bu (mektup), yazışmalar kesin bir sonuç sağlamadı. Yakub Beg Rusya'ya karşı durumunu sağlamlaştırmak için kendi kuzey sınırları gerisindeki Müslüman Dungan ve Uygurlarla(43) ilişkilerini, takviye etme, girişiminde bulundu.

Fakat bu girişimlerden sonuç alınmayınca Yakub Beg bu bölgelere askeri harekatta bulundu. Bölgedeki bu karışık (oturmamış) durum, daha önce de bahsedildiği gibi Ruslara İli vadisini (Kuldja) 1871'de işgal için bir teşvik unsuru oldu.

Yakub Beg'in korkuları onu Akhrar Han'ı Kalküta'ya Hindistan Hükümeti ile istişarelerde bulunmak üzere göndermeye sevketti. General Kaufmann'ın gayretleri boşa çıkmıştı, bunun üzerine Hokand hükümdarı Khudayar Han'ı etkileyerek kendisini Kaşgar hakimi ilan etmeye, Yakub Beg'i uzaklaştırıp kendi ülkesine katmaya razı etmeye çalıştı. Hüdayar Han, hiç şüphe yok ki bunu yapacak gücü kendinde göremeyerek böyle bir harekete katılmaya istekli olmadı ve arabulucu olarak hareket etmeyi kabul etti ve Sarymsak Udraychi'yi Yakub Beg'e elçi olarak göndererek ona Rusya ile olan anlaşmazlıklarını, gidermesi tavsiyesinde bulundu. Atalık Gazi'ye Rusların kendisini kolaylıkla devirebileceğini, de hatırlatmayı ihmal etmedi. Yakub Beg, özellikle Hokand aracılığı ile böyle bir konuda pazarlığa girmeye niyetli değildi. Sarmysak Udaychi'ye şunu söyledi:

Rusya buraya bu yerlere bakmak üzere ve ülkenin durumunu tanımak üzere geldiler, bu bakımdan en iyisi onların gelmelerini, yasaklamaktır, zira çok huzursuz (restless) ve tuhaf kafalı (kötü niyetli) insanlar bunlar.(44)

Bu arada General Kaufmann'ın mektubunu taşıyan bir haberci Hokand'dan ayrılmıştı. Mektupta Kaufmann Yakub Beg'e Rusya'nın tekliflerine karşı verdiği ve dostça olmayan cevapları konu ediyor ve Hokand ve Buhara hükümdarlarından örnek alarak, şiddetle cezalandırılmaktan kurtulmanın tek yolunun bu olduğunu, söylüyor ve buna göre davranışlarını ayarlamasını, tavsiye ediyordu.

General Kaufman gerekirse Kaşgariya'ya savaş ilan etmeye karar vermişti, fakat Yakub Beg generalin tehdidine karşı verdiği cevapta başka bir hareket tarzına imkan verecek değişik bir teklifte bulundu:

(Sizin) son elçiniz, bir Rus değildi, gönderecek bir Rus bulunmadığı nedeniyle değil fakat sizin bu şerefe yalnız Hokand veya Buharalıyı layık gördüğünüzden böyleydi. Eğer Ruslar benim iyi niyetlerime inanıyorlarsa bana kendi adamlarını göndermelidirler ... Bana kendi adamlarınızdan birini gönderin hatta bir Taşkent Sart'ı, isterse bir çoban olsun, ben de size kendi elçimi gönderiyim. (45)

General Kaufmann bu mektup üzerine buna Baron Kaulbars başkanlığında bir mühendis bir topoğraf ve bir tüccar Kolesnikov'dan oluşan bir misyonu Kaşgar'a göndermekle cevap verdi.

Aynı zamanda Kaufmann Naryn kalesine kıtalar yerleştirdi, Takviyeler getirtti ve misyon amacına ulaşamadığı takdirde Yakub Beg'e karşı yapılacak askerî bir hareketi kolaylaştırmak üzere sınır dağlarına doğru yeni bir yol yaptırdı. Atalık Gazi'nin gözü kolayca korkutulamazdı, Kaulbars misyonunu sıcak bir şekilde kabul etti fakat Ruslar askeri hazırlıklarını durduruncaya kadar ve görüşmeler başlayıncaya kadar anlaşmaya yanaşmadı. Ruslar hazırlıkları durdurdular ve görüşmeler başladı. Başlığı "General Kaufmann'ın Djety-Shaha Şefi Yakub Beg'e teklif ettiği Serbest Ticaret Şartları" olan bir döküman 22 Haziran 1872 de imzalandı (46)

Baron Kaulbars onu 2 Haziran, St. Constantine günü olarak tarihledi ve Kaufmann'a Yakub Beg'in özellikle ve iyi niyetinin bir nişanesi olarak bu anlaşmayı patronunun (Kaufmann'ın) aziz günü olan bu gün imzalamakta ısrar ettiğini yazdı. Kaufmann bu aldatmacayı biraz daha ileri götürerek St. Petersburg'a bir haberci göndererek Rus İmparatoruna duyduğu özel bir saygı ifadesi olarak Amir'in bu antlaşmayı İmparatorun kardeşi Grand Düke Constantin'in azizler gününde imzaladığını aktardı (47)

Bu sıcak iyi niyet hislerinin aldatıcı olduğu sonra ortaya çıkmıştır.

Bu antlaşma Rusya'nın bağımsız Kaşgariya'yı siyasi olarak tanıdığı anlamını taşımaktadır. Antlaşma sadece ticari meseleleri düzenlemekteydi. Rus tüccarları Yakub Beg'in topraklarındaki bütün şehirlerde kendilerinin kullanacakları kervansaraylar tesis edebileceklerdi ve ticaret mallarının nakli ve gümrük gibi hususlarda çalışmak üzere ticaret ajanları (ticafi temsilciler) tayin edilecekti.

Bu şartlar karşılıklı olarak uygulanacaktı ama bunun Doğu Türkistan için önemi yoktu zira Doğu Türkistan'lı tüccarlar Rus Türkistanı'na kervan göndermemekteydiler. Ticaret ajanları olarak isimlendirilen kişiler aslında Rusların daha sonra ticaret konsolosu olarak yorumlamayı tercih ettikleri Kervanbaşı denilen kişilerdi, Ancak Yakub Beg tarafından kesinlikle böyle yorumlanmıyordu. Rus misyonu dönmeye hazırlanırken Yakub Beg onlara kendisini bağımsız bir hükümdar olarak tanıdıklarından çok memnun olduğunu, söyledi ve St. Petersburg'a bir elçi göndermek için müsaade istedi. Molla Tarap Hoca 1873 yazında gönderildi.

Fakat aslında Kaşgar-Rus ilişkilerinde çok az bir değişiklik oldu ve çok geçmeden yeni güçlükler ortaya çıktı. Pupyshev adında bir Rus tüccarı, Somov adlı bir katibin sorumluluğunda olarak Kaşgar'a bir kervan gönderdi. Bu kervan Kaşgar Kervansarayından daha öteye müsaade edilmediği için giremedi. Yakub Beg Bu kervanın ekseri mallarını satın aldı fakat ödemesini 2 ay geciktirdi ve daha sonra ödemeyi, hiç de uygun olmayan bir kur ile, Çin bozuk parasıyla ödedi. Somov Taşkent'e döndüğünde gümrük vergilerine ilaveten 15.000 rublelik bir zararı olduğunu, ileri sürdü. Bu konu mevzubahis olduğunda daha sonra Yakub Beg kervanın mallarından herhangi bir şey aldığı, inkar etti. Müşterek bir komisyonun kurulmasına karar verildi, komisyon Yakub Beg'i 12.000 ruble borçlu çıkardı ve bu borcunu Yakub Beg ertesi yıl ödedi. Bu arada Yakub Beg İkinci Forsyth misyonu ile uğraşmakta idi ki, bu kervan gerek

büyüklük gerekse kapsam bakımından Kaulbars'inkini gölgede bırakmaktaydı.

Ruslar daha yakın oldukları halde şimdi bir tehdit gibi görülmemekteydi zira Yakub Beg Osmanlı Sultanı'ndan Amir adını almış ve kendisini onun tebası ilan etmişti. Rusların Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri bu dönemde devamlı olarak bozulmaktaydı.

Somov'un problemlerine rağmen Kaşgariya ile muntazam ticaret fikri Ruslar için daima ayartıcı olmuş ve diğer bir Rus tüccarı Morozov 1874 de büyük bir kervan ile Kaşgar'a gitmiştir. Orada 25.000 rublelik mal sattı, 70 gün kaldı ve Kaşgar'da serbestçe hareket etmesine müsaade edildi. Fakat hâlâ da Kaşgar'a bir ticaret ajanı/konsolosu atanması konusunda bir anlaşma yapılmamıştı ve Forsyth misyonu da Rusların Yakub Beg'i doğrudan kendi himayelerine alacağı korkularını bu husus biraz daha arttırmaktaydı.

İstanbul'daki Rus elçisi, muhtemelen Türk kaynaklarından olarak, ülkesine, Forsyth misyonunun amacının Hindistan ordusundan emekli olmuş subayları istihkam, telgrafçı, polis şefi hatta vilayetlerde vali olarak kullanılmak üzere Kaşgar'a göndermekte olduğu şeklinde raporlar göndermekteydi (48)

1875 yazında Kaufmann aynı kişiyi ama busefer Albay Reinthal'i 1868 de Yakub Beg'e hediyeler götürmüş olan kişiyi yeniden ve ticari temsilciler meselesini halletmek üzere ve mümkün olursa kendisinin bu görevle orada kalmasını, kabul ettirmek üzere Kaşgar'a gönderdi. Bu seferin de amacı hiç şüphesiz bir siyasi keşifti zira Kaufmann artık Yakub Beg ile anlaşmanın tek yolunun ona karşı bir askeri sefer düzenlemek olduğuna karar vermişti.

Acaba İngilizler bu durumda onun savunmasına yardıma gelebilecekmiydi? Bu tehlike, Afganistan'ın İngiltere ve Rusya'nın sızmaya çalıştığı bölgeleri birbirinden ayırdığı Batı Türkistan'da çok daha fazla endişeye sebep olmaktadır. Reinthal, Yakub Beg'in Rusya Orta Asya'sında kendi ihbar şebekesine sahip olması ve

onu açık bir şekilde siyasi ajan olarak kabul etmesi nedeniyle başarılı olamadı. Reinthal Amir'in bütün sempatisinin İngilizlerde olduğunu, Taşkent'e rapor etti. İngiliz silahlarının Yakub Beg'in silahlı kuvvetlerinin kapasitesini arttırmak için nasıl ülkeye akmakta olduğunu, açıkladı. (49)

Hindistan'a çok zor kazanılmış bir "onay" ile döndüğünü, zanneden fakat aslında götürdüğü dokümanın Yakub Beg'in İngiliz Hindistan Genel valisine yazdığı nazik bir selam mektubundan başka birşey çıkmadığı, Shaw, Yakub Beg'in İngiltere'ye sıkı bir şekilde bağlı kalacağı konusunda iyimser bulunuyordu. O sıralardaki tipik atmosfer ise her iki tarafın birbirlerinin niyetlerini ve başarılarını, daima abartmalı olarak gördükleri ve kıymetlendirdikleri bir atmosferdi.

Batı Türkistan'da Ruslar ismen bağımsız olan Hokand Hanlığı'nda bazı güçlüklerle karşılaşıyorlardı ve bu güçlükler de Yakub Beg'in parmağı olduğundan şüpheleniyorlardı. Yakub Beg de Hokand aracılığı ile Rusların kendisi aleyhinde bir fesat hazırladıklarından şöphe etmekteydi. Her ikisi de haklıydılar zira İngilizler arasında olduğu gibi Ruslar arasında da Yakub Beg'in bağımsız Kralığı ile nasıl başedileceği, konusunda önemli derecede fikir ayrılıkları vardı ve Kolonyal yetkililer ekseriya önemli derecelerde Londra ve St. Petersburg'dan bağımsız olarak hareket ediyorlardı.

Amerikalı akıllı bir gözlemci olan Eugene Schuyler Rusya'da on yıl kadar kaldıktan ve zamanının çoğunu 1873-75 yılları arasında Orta Asya'da harcadıktan sonra o sıradaki Rusların tutumunu şöyle özetlemektedir:

Son birkaç yıl içinde Rusya'da Çinlilerin Kaşgar'ı yeniden işgaline yardım etmek hatta Kaşgar'ı bizzat işgal etmek ve onu Çinlilere teslim etmek fikri geçerlilik kazanmıştı. Bir sınır komşusu olarak Yakub Beg'in küçük Özbek Beyliği yerine antlaşma hükümlerine uygun ve kendileriyle daha kolayca görüşülebilecek olan Çinlilerle hem sınır olmanın çok daha avantajlı olduğu düşünülmekteydi.

Böyle düşünenler aynı zamanda Rusya'nın, tabii ve mükemmel bir engel olan Tiyen Şan dağlarından öteye ilerlememesi lazımgeldiğine inanıyorlardı. Bu fikre karşı bazı itirazlar oldu. Bu itirazlar bölgeyi tekrar Çinlilerin idaresine vermenin uygun bir politik davranış olmayacağı, konusunda birleşmekteydiler. Kaşgar ele geçirildiği zaman bu bakımdan hemen yakınında kuvvetli bir Çin ordusu bulunmadıkça bölge muhtemelen Rusların elinde kalacaktı (50)

İşler Schuyler'in düşündüğü gibi pek de basit gitmemekteydi. Kaşgar konusunda Rusların planları Khanate Hanlığı'na karşı bir harbe dönüştü ve bu arada bu Hanlık bağımsızlığını, kaybetti ve Fergana adıyla Rus Türkistanı'nın bir parçası oldu (51)

Yakub Beg Hokand'daki herhangi bir hizbe yardıma gitmeyi doğru bir siyasi tutum olarak görmedi. Kuzeydoğudan gelen yeni bir tehdide öncelik vermeye mecburdu. Mançu Hanedanı asi Dunganlar'a karşı üstünlük sağlamaya başlamış ve kuvvetleri Kaşgariya'ya doğru ilerlemekteydi.

Büyük oyunun bütün oyuncularını onları İç asya'daki ilerlemelerini, etkileyecek uzaktaki olayları düşünmekteydiler. 1876 yazında Rusya Osmanlı İmparatorluğu ile yeni bir harbe doğru gidiyordu. İngilizlerin ananevi tutumlarına uygun olarak Osmanlı Sultanı tarafını tutması -ve Osmanlıların da Yakub Beg'i tutması- Rusların Yakub Beg'e karşı yapılacak bir hareketin durdurulacağı konusundaki endişelerini haklı çıkartıyordu.

Kaşgariya'daki Müslüman hükümdar ile rizikolu bir anlaşma, bölgenin kontrolünü yeniden Çinlilerin eline sıkı bir şekilde vermek gibi bir durumdan daha az cazip gelmekteydi. Ruslar, Türkiye'nin ve Yakub Beg'in Rusya'nın Batı Türkistan'da yakında işgal etmiş oldukları bölgelerdeki Müslümanları ayaklanmaya teşvik edeceklerinden ve İngiltere'nin de bu gayretlere yardımcı olacağından korkmak için hertürlü sebebe sahipti.

Orta Asya'daki Rus komutanlarının elinde, Türk askerî heyetinin Yakub Beg'in kuvvetlerinin etkinliğini artırma gayretini

gösterirken İngiltere'nin de böyle bir ihtimali göz önüne alarak Kaşgariya'ya silah sevkettiğine inanan kadar yeterli istihbarat mevcuttu. Ruslar kendileri emniyete almak için 1875' den itibaren Kaşgar'a kuzeyden ilerleyen Çin kuvvetlerine hububat satmaya başlamışlardı. Yakub Beg de kendini aynı zamanda emniyete almaya çalışıyordu, Taşkent'e Hokand'ın istilası olayını tebrik etmek üzere bir temsilci gönderdi, Ruslar da bu harekete karşılık Kaşgar'a Yüzbaşı Kuropatkin'i göndererek Amire Kaşgar Batasındaki geçitleri (Hokand topraklarını işgal ederek bu geçitlere doğrudan ulaşmışlardı) nasıl takviye ettikleri hakkında bilgiler verdiler. Aynı zamanda Amir, Yeğeni Yakub Han'ı Kalküta'ya göndererek genel valinin desteğini almak ve kendini emniyete almak istedi.

VII. Yakub Beg ve Osmanlı İmparatorluğu:

Hem İngiltere hem de Rusya Asya'da Müslüman tebaya sahip ülkelerdi bu bakımdan her iki gücün de Türkiye taraftarı veya aleyhtarı bir politika takip etmeden önce bu teb'anın reaksiyonlarını nazarı dikkate almak zorundaydı. Türk-Rus harbinden önceki dönemde sultanın Orta asya'da Rusya'ya karşı bir Müslüman birliği kurmaya çalıştığına dair pek çok emare mevcuttu. Bu müslüman ülkelere Kaşgar da dahildi. İngiltere ve Rusya teoristleri, Müslüman topluluklar arasında herhangi bir mücadele ve anlaşmazlıkta, entrikaya, meşru bir silah olarak ve Asya'daki egemenliklerini sağlayabilmek için sık sık başvurulmasını, uygun bulmuşlardır. Yakub Beg bu durumda şimdiye kadar olabilecek en büyük ve ehemmiyetli rolü oynamıştır. (52) Yakub Beg'in Osmanlı İmparatorluğu ile bağları ve ondan beklediklerini, ortaya koyabilmek, onun, İngiltere ve Rusya ile olan ilişkilerini, ortaya koymaktan daha da zordur zira bunlar hakkında daha az bilgiler mevcuttur. (53)

Türklerle Orta Asya'daki diğer Müslümanlar arasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun da bunlarla arasında geleneksel

karşılıklı ilgi hesaba katılacak olursa, istikbaldeki Atalik Gazi (yani Yakub Beg) Doğu Türkistan'da iktidara, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı merbut bir duygu ve tutumla gelmiştir. Böyle bir tutum muhtemelen hem İslami inanış ve hem de müşterek Türk kültürü geçmişi aksettirmektedir. Birini diğerinden ayırmak da güçtür. Yakub Beg hiç şüphe yok ki aradaki büyük mesafenin ve belki de Osmanlı İmparatorluğu'nun zafiyetinden haberdardı. Her ne olursa olsun o daima Halife Sultan'ın kendisini meşru addetmesine büyük önem vermekteydi. Kaşgariya üzerinde kontrolünü kuvvetlendirdikten sonra İstanbul'a elçiler göndermeye başladı. O sıralarda hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrılmaz bir parçası olan Mekke'ye büyük bir hacı trafiği mevcuttu ve Türkistanlı dervişler topluluğu uzun zamandanberi Osmanlı başkentinde oturmaktaydılar.

Şamil başkanlığında Kafkaslı dağlıların büyük mücadelesinin çöküşünden ve Doğu Karadeniz sahilindeki Çerkez direnişinin sona ermesinden sonra çok kısa bir süre içinde meydana geldiği için Osmanlılar Rusya'nın Türkistan'daki yerli hanlıklara karşı ilerlemelerinden büyük rahatsızlık duymaktaydı. Bir milyondan fazla Kafkasyalı göçmen Osmanlı topraklarına aktı ve bunlar imparatorluğun bütün bölümlerine yerleştirildiler. Pek çok Kafkasyalı subay Osmanlı ordusu hizmetine girdi. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya İmparatorluğu arasında birbirlerini en fazla ve ciddi biçimde etkileme alanını Balkanlar teşkil etmiştir. Buradaki hayal kırıklıkları ve gerilemeler bazı Osmanlı devlet adamlarının Ruslara, eğer fırsatlar çıkarsa, güçlükler çıkartabilme isteklerini kamçılamış ve bu arzuları daha önce Kafkaslardan kaçan ve sürgünde bulunanlar ile daha da önce kırımdan kaçanlarca teşvik edilmiştir. Zamanlamasında Yakub Beg talihliydi (54) Kendisinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan hakikaten büyük çapta bazı beklentileri olup olmadığından emin olamayız. Alabileceğinin çoğunu, mamafi almıştır.

Yakub Beg Sultan Abdülaziz'e 1874 de kendisine sadakatini teyid etmek üzere

bir temsilcisini göndermiştir. Askeri yardım ve ordusunu daha etkili kılmak için askeri öğretmenler istemiştir.

Sultan, birmiktar silah ve piyade, suvari ve topçu öğretmenlerinden oluşan ve Albay Kazım Bey komutasında olmak üzere bir askerî misyon göndermiştir. Bu öğretmen subaylar arasında Çerkez ve Dağıstanlı (orijinli) subaylar da mevcuttu. Aynı zamanda Mısır Hidivi İsmail de tüfek ve toplar ile birlikte bir misyon göndermiştir. Atalık Gazi bu sırada 80.000 kişilik modern bir ordu teşkil etmeyi ümit etmiştir. (55)

Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî yardımının ve kıta yardımının Kaşgari-ya'ya ulaşabileceği tek bir yol mevcuttu: Hindistan üzerinden. İlgilere'nin Hindistan yetkilileri yalnız böyle bir yardımdan haberdar olmayıp fakat bu yardımın Hindistan üzerinden geçmesini, kolaylaştır-maya da mecburdular.

Yakub Beg ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler en yüksek noktasına 1873 yılında erişti, Sultan Abdülaziz Yakub Beg'i Osmanlı himayesi altında bağımsız bir hükümdar olarak tanıyor ve elçisi Said Muhammed Yakub'u Kaşgar'a geri gönderiyor ve bastıracağı para üzerinde kendi figürünü bastırmasına ve Amir-ül Mumîn'in "Sadık Komutan" ünvanını kullanmasına izin veriyordu.(56).

Sık sık İstanbul'a elçi gönderiyor ve Rus-Osmanlı ilişkilerinin yeni bir muhasebata gittiği bir dönemde Kaşgar'a (a ilave danışman ve silah nakliyatı devam ediyordu. 1875 de Sait Mohammed Yakub İstanbul'a tekrar kabul edildi ve Kaşgar'a 2000 tüfek ve altı sahra topu ile gönderildi.(57) Yakub Beg'in ölümünden sonra onun mirasçısı olarak idareyi ele alan Begkulu Beg, Sultan için 1882 de Çinlilerin yeniden Kaşgariya'da otoritelerini sağlamaya yönelik faaliyetlerini özetledi.(58) Kaşgariya ile Osmanlı ilişkileri konusunda Osmanlı arşivlerinde herhalde önemli derecede ilave bilgiler mevcuttur.

VIII. Çin'in yeniden dirilmesi

.... Tso Tsung-t'ang Doğu Türkistan'ın kurtarılmasının, Mongolya'nın elde

bulundurulması için şart olduğunu, Mongolya'nın elde tutulmasının ise Peking'in emniyeti için gerekli olduğunu, ileri sürüyordu. Doğu Türkistan'daki bütün stratejik noktalar Çin tarafından elde tutulmadıkça bu bölgenin Müslüman yöneticileri er veya geç ya Rusya'ya ya da İngiltere'ye yanaşmaya mecbur olacaklardı (59)

Yakub Beg'in hikayesi, hakim bir kişiliğin tarihte oynayabileceği rolün önemini çarpıcı bir şekilde ortaya koyan bir örnek teşkil eder. Aynı şey kendisinin düşüşü için de doğrudur. Yakub Beg'in sebeb-i felaketi, 1812 ile 1885 yılları arasında yaşamış olan dikkat çekici Çinli bir general olan Tso Tsung-t'ang'dır. Her iki kişinin yaşayışında da bir bakıma ve bir derecede bir paralellik görülür çünkü Tso ortahalli fakat bilimsel bir geleceği olan bir Han ailesinden gelmektedir. Bir asker olarak kabiliyeti hemen hemen 50 yaşlarında anlaşılabilmıştır. Taipung isyancılarını bastırma sırasında seçkin hizmeti ve yeniden fethedilmiş olan topraklarda bir idareci olarak edindiği parlak sicil, onun Shensi ve Kansu bölgelerinin genel valisi olarak 1886 da atanmasını, sağlamıştır. Burada onun Dungan isyanını da başarı ile bastıracağı ümit edilmekteydi. Bununla birlikte Nien-fei asilerinin Kuzey Çin'in büyük kısmında terör yaratan isyanına karşı yapılan hareket nedeniyle, bu husus, iki yıl kadar gecikmiştir. Ancak 1868'in sonunda Shensi'nin hükümet merkezi olan Sianay'a gidebilmiş ve kuzeybatı asi Müslümanlarının ayaklanmalarını bastırma kampanyasına başlayabilmiştir.

Takibeden dört yıl boyunca Mançotoritesini Shensi'den Kansu'ya kadar olan bölgede muntazam olarak arttırmıştır. Asilerin lideri Ma Hua-lung 1871 yılının başında idam edilmiştir. (Mütercim notu: herhalde 1871 olacak)

Tso kesin olarak yasaklanmış bulunan yeni öğretile, hoşgörü ile karşılanmakta olan normal Müslümanlık arasında keskin bir ayırım yapmıştır. Onun amacı Müslüman nüfusu Çin idaresi altında muntazam bir hayat yaşamının avantajlarına ikna etmektir. Bazıları yeniden yerlerine yer-

leştirdiler, bunların arasında da Çinliler yerleştirildi. Tso yeniden işgal edilmiş toprakların organize edilmesi için büyük gayret ve düşünce sarfetmiştir, bir taraftan asilerin takibi ve cezalandırmaları yapılırken diğer taraftan bölgede tarım, zanaat ve ticaretin yeniden başlaması için ortam hazırlamıştır. Peking'deki Mançu otoriteleri Tso'nun başarılarından gurur duymuşlar ve onu İmparatorluk hizmetinde Büyük Sekreterlik rütbesiyle taltif ederek kuzeybatının bütün askerî faaliyetlerinin başına getirmişlerdir. Fakat Müslüman ayaklanmayla kolayca başa çıkılamamıştır. Asi liderler kuvvetlerini batıya doğru çekmişlerdir. Tso batıya doğru Djungaria ve Tarım Havzası istikametinde ilerledikçe birliklerini ayakta tutabilmesi için gerekli olan para ve yiyeceğin ikmalî güçleşmiştir.

Çin ilerlemelerine önemli bir katkıda bulunabilmek için Rusların bir yardım fırsatı doğmuştur. Rusların eylemleri başlangıçta tamamen tesadüfî idi ve stratejik olmaktan ziyade ticarî amaçlardan kaynaklanmaktaydı. Sosnovsky adında bir Rus tüccarı 1875 yılında Lanchow'a geldi ve Sibiryâ tahılı ikmalî yapmak üzere bir anlaşma yaptı.

Müteakip yılda Ruslar Tso'nun kuvvetleri ihtiyacı için 2500 ton kadar hububat sattılar. Tso gerek askerî harekâtı için ve gerekse yeniden işgal edilen toprakların ekonomik hayatının düzeltilmesi için ihtiyacında olduğu parayı almakta güçlükler çekmekteydi. Gerekli fonlar genellikle Şangay'daki yabancı bankaların yardımıyla bulunmaktaydı (60). Yakub Beg batıya doğru çekilen Dunganlar ile bir ittifak kurabilseydi, Mançu karşı taarruzu çok büyük güçlüklerle karşılaşılabilecekti. Dunganlar aslında kendileri için de bile bir birlikten çok uzak bulunmaktaydılar. Yakub Beg'in kuvvetleri birçok hizipler arası ve hiziplere karşı savaşmaya tutuşmuş vaziyetlerdi. Bu sebepten Tso önce bir asi grubu daha sonra da diğer bir asi grubu üzerinde gayretlerini teksif edebilmek fırsatı bulmuştur. 1876 sonlarında Tso Türkistan'ı dize getirme kampanyasına başladı. Urumçî'yi zaptetti. Yakub Beg, İn-

giltere'nin arabuluculuğu için bir heyet gönderdi. Peking'deki İngiliz elçisi Yakub Beg'in tabiyetini Çinlilerin kabul edeceğini ve Çin himayesi altında kendi krallığına devam etmesine müsaade edileceği önerisini yaptı. Daha fazla ilerleyebileceğinden emin olan Tso bu öneriyi reddetti. Yakub Beg Mançu İmparatorluğu'nun bir iç meselesi olduğunu, belirten Tso, İngiltere İç Asya'da bir tampon devlet kurmak arzu ediyorsa bunu kendi topraklarında kurmakta serbest olduğunu, bildirdi.(61)

1877 yazında Tso, Tarım Havzası istikametinde ilerlemesine devam etti. Mayıs ortalarında Turfan düştüğünde Yakub Beg'in bağımsız Doğu Türkistan Devleti büyük bir (öldürücü bir) darbe yemişti. Yakub Beg de öldürücü bir darbe yemişti. aslında onun ölümüne sebep olan şartlar hiçbirzaman açığa çıkmamıştır. Zaman zaman yardımcıları ile tartışma sırasında öldüğü, zehirlenerek öldürüldüğü veya zehir içerek öldüğü söylenmiştir. 1890 başlarında bölgede seyahat etmekte olan Lensdell, Atalık Gazi'nin ölümü ile ilgili olarak üç değişik bilgi nakletmiştir. Bunlardan biri o sıralarda (Atalık Gazi'nin ölümü sırasında) yanında olduğunu iddia eden bir Yüzbaşı'nın ifadesine dayanmaktadır:

(Haberciler) Yakub Han'a Çinlilerden bir mektup getirdiler. Mektupta: Çinlilere karşı neden direndiği, halbuki kendi halkının bile kendisine karşı olduğu ve Çinlileri geri çağırdıkları bildiriliyor ve delil olarak da Çinlilere mektup yazan Türk ilerigelenlerinden 270 tanesinin imzalarını gönderiyorlardı. Yakub Han o anda müthiş bir öfkeye kapıldı, habercilerden birini öldürdü, mektubu okuyan Mollayı yaraladı ve sonra birden yanında taşıdığı zehiri içerek öldü. (62)

Tso'nun kuvvetleri Aksu'ya Ekim ayında ve Kaşgar'ı da Aralık ayında işgal ettiler. 1878 başları itibarıyla hemen bütün Doğu Türkistan kontrol altına alınmış bulunmaktaydı.

Yakın doğu ve Balkanlarda Rus -Türk harbi ile meşgul olan İngiltere, Yakub Beg'in bağımsız Doğu Türkistan Devleti üzerinde önemle duran İngiltere'nin Hin-

distan yetkililerinin İç Asya Politikasının iflası anlamını taşıyan bu gelişme üzerinde çok az durdu.

Rusya Gulca (İli Bölgesi) bölgesini Çin'e geri vermeye söz vermişti ancak Ruslar Çin'in hesabına bazı stratejik çıkarlarına doğru ilerleme heveslerini frenlemeyi imkansız buluyorlardı. Orta Asya'nın coğrafyasını iyi bilmeyen bir Çin elçisi ise St. Petersburg'a bu meselelere çare bulmak üzere görüşmelere gönderildi. Neticede 1879 başlarında Livadiya Antlaşması denilen antlaşma imzalandı. Buna göre Gulca Çin'e geri veriliyordu ancak bir çok stratejik geçit ve vadi de Ruslara bırakılıyordu. Bu durum bir evvelki yıl uluslararası bir krize yol açan ve Rusya'nın Berlin Kongresi'nde revizyona tabi tutulmasını, kabul ettikleri San Stefano Antlaşması'nın yarattığı duruma benzer bir durum yaratmıştı. İli krizi daha uzun sürdü. Peking kendi elçisinin imzaladığı antlaşmayı tanımadı ve 1880 başlarında yeni bir görüşmeci tayin etti.

Tso Tsung-t'ang Ruslara karşı komutası altındaki birlikleri mevziye soktu, Hamide de bir karargah teşkil etti. Ruslar toprak isteklerinden vazgeçtiler ve St. Petersburg antlaşması Şubat 1881 de kararlaştırıldı. Tso Peking'e günün kahramanı olarak döndü ve antlaşma imzalandı. Yeniden işgal edilen topraklar ve İli Bölgesi, Doğu Türkistan Bölgesi olarak yeniden teşkil edildi -Yeni dominyon- 1884 de teşkil edildi.

1860 ve 1870 sıralarında İç Asya olaylarının Alman bir gözlemcisi daha 1879'lardan şu yorumda bulunabiliyordu:

İslam dünyasının doğu ucundaki dramının bittiği kabul edilebilir. Tien Shan güney vadilerinde şimdiye kadar hakim olan Ruslar ve İngilizler yerine şimdi Çinliler hakim durumdadır. Böylelikle İngilizler kaybetmiştir, Rusya Peking Hükümeti ile iyi ilişkiler içindedir. İngiliz Hindistan devlet adamlarının bütün gayretleri sifıra inmiştir. İngiliz James Routledge doğru bir şekilde gözlemlenerek İngilizlerin artık bu bölgede arayacakları bir şey kalmadığını, ifade etmiş ve bu bölgenin sadece Rusları ilgilendirdiğini,

söylemiştir. "Rusya şimdilik olayları takip etmekte ve uygun bir zamanda kendi amaçları istikametinde bu bölgede nüfuzunu hissettirmeyi, beklemektedir". Demidir. Böylece Doğu Türkistandaki Müslüman İmparatorluğu'nun çökmesi her bakımdan Rusların, İngilizlerin Asya'da özellikle Hindistan'da muhafaza ettiği "Büyük güç" statüsüne karşı kesin bir zaferdir. (63)

*

(1) Owen Lattimore, Sınır bölgelerinin tarihinin incelenmesi adlı eseri, Londra 1962 Sayfa 206

(2) "Altı Şehir" Tarım Vadisi'nin iskan edilmiş olan kısmının ananevi adıdır bazen de Djetishahr "Yedişehir" olarak anılır.

(3) E.G. Henry Lansdell, Çin Orta Asya'sı, Londra 1893 Sayı 2, Sayfa 58-64; Timothy Severin, The Oriental Adventure, Boston 1976 Sayfa 193, ve Jack Chen, The Sinkiang Story, New York 1977 Sayfa 148-161

(4) Maurice Rossabi, China and Inner Asia from 1368 to the present day, New York 1975 sayfa 27.

(5) Bölgenin ilk zamanlardaki tarihi hakkında en önemli bilgilerin elde edildiği önemli arkeolojik buluşlar arasında M. Aurel Stein'in Sand - Buried Ruins of Hoten, Londra 1904 ve Ruins of Desert Cathay, 2 nci sayı, Londra 1912. eserlerle anlatılan kazılardır. Sonuncu eser 1987 de Dover Yayınları New York tarafından yeniden yayınlanmıştır. Yakup Beg nezdindeki ön önemli İngiliz görevli Sir Douglas Forsyth'in raporları 19 ncu asır sonu ve 20 nci asır başında çok ciddi arkeolojik kazılar için teşvik edici unsur olmuştur. Peter Hopkirk'in Foreign Devils on the Silk Road, Londra 1980 eserine bakınız.

(6) Jack A. Dabbs, History of the Discovery and Exploration of Chinese Turkestan, The Hague 1963

(7) "The Uigurs" E. Bretschneider, Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources, Londra, 1887 sayı bir sayfa 236, 263

(8) Owen Lattimore, Pivot of Asia, Boston, 1950, sayfa 16, 192

(9) Rossabi, *op.cit.* sayfa 166-67

(10) İsa Yusuf Alptekin, Doğu Türkistan Davası, İstanbul 1981, Sayfa 123

- (11) Bir taraftan Hokand diğer taraftan Kaşgar ile Peking arasındaki ilişkiler başlangıçta düşmanca değildi. Rusların Türkistan'a sızmalarından önce, Hokand Hanları, aslında Mançu idaresi ile olumlu ilişkilerinden, Buhara'ya karşı durumunu kuvvetlendirmek yönünden faydalanmaktaydı. Fakat Mancu idaresinin kalitesi düştüğünde ve tüccarların problemleri daha karmaşık bir hal aldığında, ve Hocalar da Hokand'daki yüksek statülerinden memnun olarak Çin'in zafiyetinden devamlı olarak istifade etmeye kalkışlarından ve Kaşgar'da devamlı olarak bu yolda gayret sarfettüklerinden bu ilişkiler bozulmuştur. Morris Rossabini op.cit. sayfa 174 ve 177'ye bakınız.
- (12) Alptekin, op.cit. Sayfa 123-125
- (13) Arthur W. Hummel (ed.) Eminent Chinese of the Ch'ing Period, Washington, 1944, Sayfa 764-765
- (14) Gary Alder, British India's Northern Frontier, 1865 Londra 1963 Sayfa 25
- (15) E. G. Jack Chen, op.cit., Sayfa 148
- (16) Eugene Schuyler, Turkistan, Notes of a Journey in Russian Turkestan, Hokand, Bukhara and Kuldia, Londra 1876, Sayı 1 Sayfa 324
- (17) Bu bilgiler, Yakup Bey'i en iyi bir şekilde incelemiş olan Tsing Yuan'in "Yakub Beg (1820-1877) ve Çin Türkistanı'ndaki Müslüman Ayaklanması", Central Asiatic Journal Volum 2 (Haziran 1961) Sayfa 134-164 'den alınmıştır.
- (18) Tsing Yuan, Loc.cit. Sayfa 143-144
- (19) Rossabi, op.cit. Sayfa 178
- (20) Alptekin, op.cit. Sayfa 129
- (21) Keay, op.cit. Londra 1977, Sayfa 229
- (22) Moorcroft son zamanda Gary Alder tarafından Londra'da 1985'de yazılan Beyond Bokhara adlı eserin konusudur.
- (23) Bir Amerikalı olması muhtemel ve daha önce Himalaya'lara ulaşmış ve çok renkli ihtilafli tartışmalara yol açan Alexander Gardiner'den bahsetmiyorum. Haturaları Londra'da, ölümünden çok sonra 1898 de yayınlanmıştır. Kendisi hakkında Keay op.cit Sayfa 107-131 de bilgi mevcuttur.
- (24) H. A. ve R. Schlagintweit, Results of a Scientific Mission to India and High Asila, 4 ncü cilt Londra ve Leipzig 1862-66
- (25) Keay, op.cit. Sayfa 207-208
- (26) Keay, op.cit. Sayfa 219-220
- (27) Keay, op.cit. Sayfa 221
- (28) Keay op.cit. Sayfa 221
- (29) Keay op.cit. Sayfa 226-227
- (30) Farsyt's Mission to Yarkund, Times, 31 Ağustos 1871
- (31) Robert Shaw, Visits to High Tartary, Yarkand and Kashgar Londra 1871
- (32) Keay, op.cit. Sayfa 252
- (33),(34) Bu metin Alder'in British India's Northern Frontier adlı eserinde 324-328 nci sayfalarda verilmektedir.
- (35) Alder'in British India's Northern Frontier, Sayfa 51
- (36)-(37) ...?
- (38) Alder, British India's Northern Frontier, Sayfa 67
- (39) Nicholas Vakar, "The annexation of Chinese Turkestan" Slovonie Review, 1935/36 Sayfa 119 Lattimore, Pivot of Asia Sayfa 28
- (40) Alder, British India's Northern Frontier, Sayfa 34-35
- (41) Schuyler, op.cit., Cilt 2 Sayfa 318
- (42) Schuyler, op.cit. Cilt 2 Sayfa 318
- (43) Tarancılar Bölgenin Mançu tarafından fasiize ile birlikte gelen Djungarian Havzası'ndaki nüfus kaybını karşılamak için güneyden İli bölgesine getirilen uygurların ahfadındandırlar.
- (44) Schuyler op.cit., Cilt 2 Sayfa 320
- (45) Schuyler, op.cit., Cilt 2 Sayfa 321
- (46) Bu anlaşmanın metni Alder'in British India's Northern Frontier adlı eserinin Sayfa 323 ünde verilmektedir.
- (47) Schuyler, op.cit., Cilt 2 Sayfa 321-322
- (48) Alder, British India's Northern Frontier, Sayfa 53
- (49) Alder bu konuyu herhangi başka bir ilim adamından daha ayrıntılı olarak incelemiştir ve şu sonuca varmıştır ki Hindistan Hükümeti'nin bilgisi altında fakat hiçbirzaman doğrudan olmayarak 200 sandık veya 20.000 kadar silah Hindistan'dan Kaşgar'a ulaştığı birçok raporlarda bildirilmiştir. Para da bir yerden sağlanmaktaydı. Bu eylem zayıf bir şekilde gizlenmiş bir eylem olarak tanımlanabilir. Alder, British India's Northern Frontier, Sayfa 54-55
- (50) Schuyler, op.cit. Cilt 2 sayfa 325-326. Schuyler daha sonra İstanbul'daki Amerikan temsilciliğinin sekreterliğine ve Başkonsolosluğuna atanmıştı. Orada kendisi 1877-78 Türk - Rus harbinde Bulgaristan ile ilgili meselelerde önemli bir rol oynamıştır. James A. Field Jr'nin America and the Mediteranean Ford. 1776-1882, Princeton, 1969 Sayfa 365
- (51) General Kaufmann'ın Kaşgar'a ilerleme planı bu sefere katılan bazı kuvvetlerini Hokand toprak-

larından geçirmesini, gerektiriyordu. Bu operasyonun icrası sırasında Rus kuvvetleri bu hanlık içindeki dahili problemlerden etkilenerek karmaşaya düştüler. Olayların akışı burada anlatılmayacak kadar karmaşıktır. Sonuçta mahalli iktidar çöktü. Olayların ayrıntıları Schuyler op.cit. Cilt 2 sayfa 280-302 bulunabilir. Schuyler bu olayları op.cit. Cilt 2 Sayfa 280-302 de vermektedir.

(52) alder, British India's Northern Frontier, Sayfa 61-62

(53) Bu dokümanımızın hazırlanma sebebi olan konferanstaki konuşmasında hiç şüphe yok ki, bu konuda son zamanlarda bir araştırma yapmış olan Profesör Mehmet Saray, bilgilerimizi arttıracak açıklamalarda bulunacaktır. Aynı şekilde diğer katılanlar da belki açıklamada bulunacaklardır.

(54) Roderic H. Davison, Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876 Princeton, 1963 Sayfa 272-275

(55) Alptekin op.cit.Sayfa 126

(56) Alter British India's Northern Frontier, Sayfa 62

(57) Davison, op.cit. Sayfa 273-274

(58) Kaşgar İslam Devleti nasıl parçalandı. Doğu Türkistan'ın Sesi İstanbul 4/1 Aralık 1984 Sayfa 50-52

(59) Pulley, op.cit., Sayfa 765

(60) Hummel, op.cit., Sayfa 765

(61) Rossabi, op. cit., Sayfa 184-187, Hummel op.cit.sayfa 766

(62) Rossabi, op.cit., Sayfa 184-187

(63) Friedrich Hellwald, Centralasien, Leipzig, 1879, Sayfa 206 Birçok İngiliz bu büyük oyunun bu safhasının sonucunu daha az bir yakım (felaket vs) olarak görmekteyler ve hâlâ da böyle düşünen çok kişi vardır. Alder, örneğin, şöyle demektedir:

Durum tamamen Hindistan'ın aleyhine ... değildi. Çin Asya'nın hududunda bir mütecaviz güç gibi görünmemekteydi, hatta Müslüman şefine bir Çin müdahalesi tehlikesi olsa bile, ki bazıları bunu iddia ediyorlar, Atalık'ın aynı dininden olanlar arasındaki düşmanlık riski, teorik olarak hatta daha da büyüktür. Hindistan ile Kaşgar Kırallığı'nın arasında bir kopma ihtimali daima mevcut olmuştur özellikle Atalık'ın Rusya'dan korkusu o derecede büyüktü ki kendisi Rusya'nın tabisi olduğunu, ilan etmeyi düşündüğünden buyana, böyle bir ihtimal daima mevcuttu. Maddi güç bakımından Çin, Rusya'nın ilerlemesine karşı Müslüman Kırallığından çok daha güçlü bir engel teşkil etmektedir ..." British India's Northern Frontier, Sayfa 75.

Başarafa 13. Sayfada

Soviet collectivization and world war II.(47) As the pressure on the Chinese side increased after 1960, the direction of the Kazakh migration reversed- from China to the Soviet Union. It is understood that more than 60,000 Kazakh and Uygur had migrated to the Soviet Union in 1962. Since then there have not been any migrations due to the tight border control by both sides.

In conclusion, we can state that the Kazakh Turks of Eastern Turkestan have been living in the areas of İle , Altai and Tarbagatai since very old times. The Üysin, Kizai, Kerei and Naiman tribes of the Eastern Turkestani Kazakhs, who joined the Kazakh Turkic tribal confederation before it appeared in the history in the fifteenth century and founded the Kazakh Khanate, are the tribes that made their presence felt in the history. The Kazakhs of Eastern Turkestan and Kazakhstan form a single entity. They were separated artificially because of political expediencies under the terms of the 1860 Border Agreement signed between the imperial governments of China and Russia.

Their history and culture is one and the same. They uniformly speak the Kazakh dialect of Turkish language, without any variation. The migrations that used to take place between the two areas for centuries, because of various reasons seem to have definitely stopped since 1960.

NOTES :

The full body of the footnotes, mainly source reference, may be seen at the end of the Turkish version of the study in the present issue of the VOET. Items warranting translation are rendered into English as follows:

1. Present Kazakh population in Eastern Turkestan is estimated at 903,370. Including 4,212 kazakhs living elsewhere in China, they total at 907,582.

18. M.B. Olcot: Ibid. Extensive information about Alash may be obtained from *Alay-Türkistan Türklerinin Milli İstiklal Parolası* by H. Oraltay, İstanbul, 1973.

40. ibid; in it there is an interview with İslam Koboşuli, who is a Kazakh historian and writer in Mongolia. Koboşuli says: "The Turkic name of Bayan Ölgii is "Bay Ülke " (rich country)." He is the author of the book *The History of the Kazakhs in Mongolia*.

THE GREAT GAME IN KASHGARIA

British and Russian Missions to Yakub Beg

By
Paul B. Henze

[This paper has been prepared as a contribution to the *Turkestani Cultural Seminar* held at Atatürk Cultural Center, İstanbul under the sponsorship of the Eastern Turkistan Trust on 6-8 April 1988. The author is a Resident Consultant at the RAND Corporation, 2100 M. Street NW, Washington, DC, USA and a long-standing student of Central Asian history and current development.]

The modern history of Sinkiang Uygur Autonomons Regions (Eastern or Chinese Turkestan) dates from the Muslim rebellion of the 60s and 70s of the last century. This rebellion, affecting several provinces of China proper as well as Chinese Turkestan severely shook the decaying Manchu Dynasty. Millions of Chinese were massacred, and when the reconquering armies advanced they massacred in revenge until wide territories were laid waste that to the present day have not recovered their population. (1)

I. Introduction and Summary:

Some contemporary observers of events in East Turkestan during the late 19th century as well as subsequent writers have treated Yakub Beg primarily as an "adventurer" who gained control of Altishahr (2) by guile and had no other aim but to wield power. (3) In contrast, most of the Europeans who had direct experience of East Turkestan during Yakub Beg's time recognized that his ascendancy owed a great deal to deep historical currents. His power was based on a combination of both ethnic and religious factors which were little understood at the time

and have never been fully studied since. To Britain and Russia, motivated by a mounting sense of rivalry and desiring to protect their imperial interests in Inner Asia, Yakub Beg represented both an opportunity and a danger. Yakub Beg himself sought to manipulate these two European "super powers" to bolster his position against his primary enemy, the Manchu Empire. For this sorely tested empire Yakub Beg could only be an enemy. A sense of Islamic and Turkic solidarity motivated Yakub Beg to seek the support of the Ottoman Sultan. The response to his overtures to Constantinople was sympathetic but had little practical effect. In the end British assistance proved inadequate while the Russians shifted their support to the Chinese and helped their military forces destroy independent Kashgaria.

This essay focuses on British and Russian actions and interactions as reflected in the missions both countries undertook to East Turkestan in the 1860s and 1870s.

It can only touch on the indigenous factors that determined the outcome of Yakub Beg's bold attempt to set up an independent state in the heart of Asia. I hope, however, to point the way for future research on little studied aspects of the religious and social background of the period.

II. Historical Background:

The first (Ming) emperor acknowledged that China was neither powerful enough to overwhelm the Mongols, Uygurs and other peoples on the frontier nor wealthy enough to maintain large garrisons outside its borders. The court sought to preserve the territorial integrity

stan had been a crossroads of peoples, religions and civilizations. (5) At the beginning of the Christian era, it was already a route for pilgrims and traders between China and India. Chinese silk and other luxury products reached the Roman and Byzantine Empires across Central Asia via the famous Silk Road later traveled by Marco Polo and other Europeans who visited China. (6)

China's interest in the lands to the north and west was mainly to protect itself from the incursions of the semi-nomadic peoples who lived there but there were periods when Chinese emperors exercised substantial control over parts of the region. The last Sassanian king of Persia sought Chinese aid to repulse the Arabs but was refused. In the middle of the 8th century Arab advances brought all of Central Asia into the realm of Islam. Turkic peoples had been settled in the Tarim Basin before the coming of Islam. (7) During the 9th century Arab geographers began referring to the region as Turkestan. The region retained its Turkic and Islamic character when it fell under Mongol hegemony in the 13th century. For the first and only time in history, the Mongols united all of Inner Asia under a single sovereignty.

By the time of the fall of the Mongols and the rise of the Chinese Ming Dynasty (1344), the Chinese position in Inner Asia was tenuous and soon challenged by Tamerlane. Chinese policy continued unchanged in its essentials for the next three centuries but was less assertive and less successful. Relations between West and East Turkestan were close. The two constituted a single political and cultural world. The Uzbek-dominated Timurid successor states did not feel threatened by Ming China. Goods originating in China moved across Central Asia to the west.

In East Turkestan several centers of local power developed under rulers who called themselves Moghuls (i.e. Mongols) and claimed descent from Chinggis-Khan though they were all Muslim and nearly all Turkic. Alongside them a line of religious-

oriented leaders--the Khojas--gained influence. Their founder, Makhtum Azam, came to Kashgar from Bukhara. He claimed descent from the Prophet. (8) His successors split into two rival groups, the White and Black Mountain Khojas. During the 17th century, the Khojas replaced the Moghuls as the temporal rulers of the city states and principalities of East Turkestan.

The Manchu (ch'ing) Dynasty which overthrew the Ming in 1644 had to face a new challenge on its Inner Asian frontiers: the advancing Russian Empire. Russian pressure was first felt in the north. It was absent in the west until the 18th century.

Meanwhile movement of goods destined for the Middle East and Europe across Central Asia declined but regional trade with China flourished. No great leader arose to unify the Muslim regions. Manchu policy aimed to extend colonial administration into all the areas traditionally claimed by the Chinese Empire, but authority was exercised primarily through established local leaders.

As the Manchus became preoccupied with European penetration of the Chinese coast, the quality of officials and troops assigned to the Inner Asian regions deteriorated. The local population found Manchu overlordship increasingly distasteful and supported indigenous leaders opposing it. Religious resurgence seems to have played an important, but still poorly understood, role in East Turkestan political developments in the 18th century, when the both Khoja factions lost power and most of them fled westward to the Khanate of Khokand.

III. East Turkestan Before Yakub Beg:

By 1760 China appeared to be at the height of its power in Inner Asia. By 1860, exactly a century later, the Ch'ing (Manchu) system in Inner Asia had crumbled. Russian influence had spread in Central Asia and ... the growing European Pressure on China exacerbated Ch'ing difficulties. (9)

Turkic Muslims were not alone in their resentment of Manchu rule. Chinese Muslims (Dungans) were the vanguard of a religious movement called The New Teaching (hsin chiao) which was linked to the Nakshbendi order in West Turkestan and the Middle East. Revolt and civil war erupted in the Dungan areas in the latter half of the 18th century. Manchu authorities prohibition of New Teaching practices did not deter adherents. For the next century much of Western China was in a state of ferment.

Given the traditionally fragmented political structure of the region, maintenance of Manchu control in East Turkestan might have proved possible if Peking had not had to give first priority to quelling rebellions in intervening territories among ethnic Chinese Muslims. The course of events in Kashgaria was not merely a by-product of the Dungan rebellion in Shensi and Kansu, however. Traditional westward orientation remained strong. Khoja influence in East Turkestan could never be eliminated by the Chinese because the Khojas who fled had a firm base in West Turkestan. The first major rebellion against Manchu rule in East Turkestan broke out in 1763 under Hamidullah Beg and was centered in the town of Uchturfan. When it was suppressed, thousands of East Turkestanis fled to West Turkestan. (10)

The Khanate of Khokand had emerged as the most important regional power by the end of the 18th century. Its merchants dominated trade in both directions, to and from China, within East Turkestan and in neighboring regions under Chinese suzerainty. Khokandi Merchants had a privileged status in Kashgar and other towns of the Tarim Basin (11) Though our knowledge is inadequate (and Manchu understanding of these ties was probably also deficient), many of these Khokandi merchants, commonly known as Andijanis, were adherents of Nakshbendi tari-kats. They were therefore favorably predisposed toward the Khojas. Their influence provided a basis for a series of

new attempts by the Khojas to regain control over East Turkestan during the years 1820-1860. One, Cihangir Khan, harassed the Chinese for eight years, 1820-1828. When he was captured, his brother, Mohammed Yusuf, continued incursions from Khokandi territory and maintained a nine-month siege of the Chinese garrison in Kashgar. Again, in the wake of these events, thousands of East Turkestanis fled westward. In 1846 Mohammed Emin Khoja led another revolt with help from Khokand. He was defeated by Manchu troops and thousands of his supporters fled westward. In 1855 one of the leaders of this revolt, Vali Khan Tore, succeeded in holding Kashgar for almost half a year until Manchu forces drove him out. Once again, thousands of those who had taken his side during the revolt fled to Khokandi and Bukharan territory. (12) Thus large numbers of people living in West Turkestan, refugees and direct descendants of those who had fled in previous decades, maintained ties with East Turkestan, which transcended purely commercial interests.

The religious revolts and civil wars which broke out in Western China in the late 1850s proved uncontrollable. The Manchus had been weakened by two decades of intense struggle in the Chinese heartland: the Opium War and the Taiping Rebellion. (13) Dungan leaders, inspired by the New Teaching, openly proclaimed their desire to secure independence from China. Manchu authority crumbled. East Turkestan was ready for a Muslim leader who was ready to take advantage of Manchu weakness, protect local commercial interests and defend Islam.

IV. Atalyk Gazi, Bedevlet, Amir of Kashgaria:

Yakub Beg was virtually the last truly independent sovereign in Central Asia and perhaps the most outstanding ruler that Asia produced after Nadir Shah. He was competent both as administrator and as soldier and managed to bring peace and security to a country which had known

neither for half a century. (14)

Information on Yakub Beg's family background, early life and influences which affected his political attitudes is contradictory and incomplete. If the judgment expressed above is excessively positive, other assessments often appear too negative. (15) Sources are all in agreement on his origins: he was born about 1820 in Pishkent near Tashkent. Pishkent was described in 1876 by one of the most conscientious contemporary observers of events in Turkestan as "a thriving little town, chiefly noted for the immorality of its inhabitants and for being the birthplace of Yakub Khan, the Amir of Kashgar, one of whose wives and many of whose relatives still reside there." (16)

His father and grandfather are said to have been Muslim judges (*kazis*) and he is said to have had a religious education and then gone to seek his fortune at the court in Khokand. He was given command of the fort of Ak-Mescit (now Kyzyl Orda) in 1847 and stubbornly withstood a 26-day Russian siege in 1853. That experience appears to have left him with a strong resentment of the Russian advance into Central Asia but also a good deal of respect for Russian military prowess. He continued a military career in the service of the Khan of Khokand, becoming entangled in the complexities of court politics, and developed an ability to come out on the winning side. In 1863 he became commander of Tashkent but was defeated by a Russian force outside the city in 1864, (17) The discomfort of defeat was, however, short-lived.

In this same year (1864) in the confusion following the collapse of Manchu power in East Turkestan, the Kirgiz chieftain who held power in Kashgar, Sadik Beg, appealed to Khokand to send a descendant of the Khojas to reconcile competing factions and bring peace to the region. The Khan of Khokand sent Buzurg Khan, last surviving son of Cihangir Khan who had enjoyed several years of success in Kashgaria 40 years earlier. Along with him he sent Yakub Beg as military commander with a small contingent of soldiers. His energy and talents for leadership, including adroit diploma-

cy, intrigue and decisive action against those who refused to cooperate, quickly enabled Yakub Beg to become the dominant personality in Kashgaria.

Buzurg Khan had no talent for leadership, soon came to resent his military commander, Yakub Beg, and encouraged several unsuccessful maneuvers and conspiracies against him. Yakub Beg saw the value of the Khoja tradition and first hesitated to strike about against Buzurg Khan. He eventually imprisoned him at Yangi Hisar for a year and a half. Meanwhile he was busy in campaigns to consolidate control over East Turkestan. He captured Kucha in 1867, Korla in 1869 and Turfan in 1871. Russian occupation of the Ili (Kuldja) region the same year prevented him from adding it to his domains. Confident of his own position, he sent Buzurg Khan into exile in Tibet in 1868 and formally took full power himself. His accomplishments had been substantial:

The confusing situation in early 1865 required that Yakub Beg accomplish at least four tasks: (1) to bring the foreign Moslems and the Kirgiz to his side; (2) to reduce the Manchu garrison of Yangi-shahr; (3) to clarify his relation(s) with his chief, Buzurg Khan; and (4) to consolidate his control over Kashgaria. If one takes into account ... the meager resources at his disposal, his achievement was truly remarkable. (18)

Yakub Beg adopted an old Turkic title *Atalyk Gazi*--"Guardian Warrior"--and proceeded to organize a highly centralized Islamic state. He favored men who had followed him from West Turkestan (many of these were probably descendants of previous refugees) and tended to be intolerant of local dissent. So much so, in fact, that he "Alienated many inhabitants of Sinkiang who might otherwise have supported him. They resented the spying of Yaqub's police force upon their activities. Merchants resented the taxes on their transactions which, together with the disruption of their trade with China, place enormous financial burdens upon them. The peasants, too, loathed the onerous taxes demanded of them, particularly when they observed that much of

their money was squandered on court luxuries." (19)

Others have judged Yakub Beg's method of governing more favorably certain. East Turkestanis to this day look back upon his 13-year rule as the only time their country enjoyed independence and was able to maintain relations with other powers. (20) Yakub Beg built a governmental structure that gave him effective control over the heart of East Turkestan for the better part of a decade. He soon took the additional title Bedaulat (Bedevlet), "Fortunate One", and was awarded the title Amir-ul-Muminin by the Ottoman Sultan Abdülaziz in 1873

A comprehensive assessment of Yakub Beg's government and of the viability of the independent state he established in the heart of Inner Asia is beyond the scope of this essay. The task may, in fact, be impossible without collection and study of more primary sources. The British in India took an intense interest in Yakub Beg. British visitors to his dominions and his court almost invariably became enthusiastic supporters of "Independent Tartary". There was always some skepticism in London. Russians in Central Asia took Yakub Beg seriously and, while displaying less enthusiasm for him as a ruler than British Indian officials, were keenly interested in Kashgaria from at least three points of view: (1) as a complicating and potentially disruptive factor in Russia's efforts to consolidate colonial control over the Khanates of West Turkestan; (2) as a source profitable trade; and (3) as a threat to the Russian advance into Inner Asia should Britain establish a protectorate over the East Turkestan state.

V. British Initiatives toward Independent Tartary:

...Yakub Beg was soon to be regarded by the British as the hero of the hour. His achievements would be compared to those of Ranjit Singh and he would be hailed as the greatest conqueror in Central Asia since Timur and Babur. For a time there was even talk of uniting the Islamic states

of Central Asia, stemming the tide of Russian advances and extending his rule as far as the Great Wall. His ambassadors were welcomed in Calcutta...(21)

British commercial and political interest in the countries to the north of India, including Tibet as well as Turkestan, goes back to the beginning of the 19th century. The extensive travels of William Moorcroft, first Englishman to penetrate into Ladakh and the region where the Karakoram and the Hindu-Kush meet, provided the Government of India with valuable information on trade routes to Turkestan and political conditions in the entire region. (22) Moorcroft, who died mysteriously in Afghan Turkestan in 1825, anticipated the geopolitical concerns --above all, fear of Russian advances-- which came to dominate British thinking in the latter half of the 19th century. But British Indian officials of his own time, concerned with the immediate problems of consolidating influence in the Punjab and Kashmir, considered him an extravagant visionary.

It is difficult today, when we have accurate pictures of every feature of the globe from the cameras of satellites, to realize how limited geographical knowledge still was in the 19th century. Uncertainties about terrain had a direct affect on politics and international relations. The seas were well known, but the great land masses: the interiors of Asia, Africa and Latin America, were inaccessible mysteries. Empire builders thus gave high priority to exploration and compilation of basic geographical knowledge. One of the outstanding scientific projects of the last century, the Great Trigonometrical Survey of India (GTS), was launched soon after the defeat of Napoleon. In 1855 the GTS began operations in Kashmir, where it faced the formidable task of measuring and charting the jumble of mountain ranges, valleys and plateaus of Inner Asia, the highest and most complex land mass in the world. The interest of British Indian authorities was now strategic as well as scientific but there were many differences among officials both in India and in London over priorities

for penetration of the mountains and the implications of sending British officials into regions claimed by China, independent or the object of Russian aspirations. At the same time enthusiasm for expanding trade with territories to the north was growing. Fear of Russian commercial competition combined with concern for the security of Britain's Indian empire and compelled Britain to push into the Himalayas and beyond.

Three Germans, the Schlagintweit brothers, were the first modern Europeans (23) to penetrate into East Turkestan, where they gathered a formidable body of information subsequently published in four volumes. (24) One of the brothers was assassinated near Kashgar in unsettled local conditions in 1857. This fact, widely known in India, underscored the dangers of travel in East Turkestan, but heightened the appeal of the area for the adventuresome.

Just as Yakub Beg was beginning to consolidate his control over his new domains, a GTS officer working in Ladakh, William Henry Johnson, set out over the Karakoram toward Yarkand. on his first attempt in 1864 he turned back shortly after he entered Yarkandi territory, but on his second try in 1865 he reached Khotan and was subsequently offered the governorship of Yarkand, where local political anarchy made a large Kashmiri merchant population was eager for British protection. Johnson was deterred by the civil war then raging and did not actually go into Yarkand, but he returned to India enthusiastic about the possibilities of trade with East Turkestan:

...Johnson painted the picture of a populous land, rich in minerals, that had suddenly been deprived of its one, and almost its only, trading partner. The Chinese had gone and with them the market for Khotan's gold, her jade and her skins. Desperately missed too was the compressed tea which had been imported from China; any country able to make good the deficiency was sure of a warm welcome. and who better than British India? ...But

the one note of caution that he did sound was a warning more calculated to rouse the authorities in India. In trade, as in politics, Eastern Turkestan stood wide open. and the Russians were already stepping into the vacuum. He suspected that the invaders from Khokand who were now besieging Yarkand were the precursors of direct Russian intervention. He met a Jew in Khotan who admitted to being an agent of the Russian government and he reported that Russian caravans were already regularly penetrating as far as Khotan. (25)

Johnson seems to have been unaware of the role Yakub Beg was beginning to play. The situation in East Turkestan was, not surprisingly, completely unclear to the Government of India. Viceroy Sir John Lawrence, who held this office between 1863 and 1869, was strongly opposed to permitting British officials to travel beyond India's frontiers to learn more first-hand. Johnson was reprimanded for his unauthorized adventure. He left British Indian service and took employment with the Maharajah of Kashmir from where in the 1870s, as governor of Ladakh (1872-1878), he continued to be closely involved in East Turkestan relationships and was a strong advocate of expansion of trade and influence.

The Viceroy and officials in Calcutta continued to be extremely cautious about commercial and political contacts beyond territory under British protection. Some considered the expectations of vastly expanded trade unfounded; some feared overextension of British commitments; a few were fearful of provoking the Russians who were at this time advancing rapidly into the heart of Central Asia. Officials in the Punjab were less squeamish. At a minimum they felt a keen need to know more about what was happening in the countries immediately to the north, for they feared repercussions on the territories for which they were responsible. Yakub Beg sent an emissary to Kashmir in 1866 to discuss improving the security of trade routes. Viceroy Lawrence reluctantly consented to stationing a British trade repre-

At a minimum they felt a keen need to know more about what was happening in the countries immediately to the north, for they feared repercussions on the territories for which they were responsible. Yakub Beg sent an emissary to Kashmir in 1866 to discuss improving the security of trade routes. Viceroy Lawrence reluctantly consented to stationing a British trade representative in Leh for a single season. The man chosen, a medical doctor, Henry Cayley, arrived in 1867, but was so effective and so strongly supported by Punjab administrators that he remained through 1869. In 1868 Yakub Beg sent an envoy to Lahore to discuss expansion of trade. He appeared to be seeking a closer British relationship. As long as Lawrence remained Viceroy, however, a forward British policy toward Yakub Beg was precluded. It is not surprising, therefore that the next British visitors to Independent Tartary had no official status, and though their journeys took place in tandem, and partly together, they had not coordinated their plans in advance at all. Robert Shaw was a young tea planter who had settled in Kangra in the western Himalayas. He was urged to investigate possibilities of trade with East Turkestan by J. Douglas Fossyth, a Punjab commissioner who had developed a keen interest in the region but, as an Indian Government official, could not yet hope to undertake a visit himself. Shaw, 29 at the time, set out from Leh with a caravan of trade goods in September 1868. He had already developed an enthusiasm for people of East Turkestan from the Yarkandi traders he met in Ladakh: "They were tall and dignified and fair as Englishmen. They looked you straight in the face, relished a hearty joke and were above all 'good fellows'". (26)

Nineteen days out of Leh on the road to Yarkand, Shaw learned that an adventurer named Hayward was on the same trail with the same destination and a few days later the two met. George Hayward was a young lieutenant on leave who had obtained a small grant from the Royal Ge-

ographical Society on the recommendation of the famous Sir Henry Rawlinson. A man of "controversial character but inexhaustible energy" (27) Hayward was traveling disguised as a bearded Pathan with limited baggage and a meager retinue. Shaw feared his thin disguise and eagerness to penetrate into uncharted territory regardless of obstacles would jeopardize his own journey. They parted company -- Hayward struck out westward over uncharted passes (hoping eventually to explore the Pamirs) while Shaw proceeded directly to the Yarkandi frontier post at Shahid ulla, where he was well received. Hayward, who arrived ten days later, was detained, while Shaw was permitted to proceed to Yarkand. Hayward, however, escaped and set out on a remarkable feat of exploration in mid-winter.

Shaw was as enthusiastic about Independent Tartary as Johnson had been: "It was like an Asiatic Holland, less bare than some of the French provinces and with villages that reminded him of home. In the farmyards cocks crowed and the ducks quacked. Orchards gave way to well tended fields and ditches gushed with water beneath fine trees. The country folk were rosy cheeked and cheerful. Market day brought them thronging to the nearest village and nearly everyone rode a horse or donkey. Compared to India there was no poverty, no beggars and no squalor... Here... was a modern and thriving state, able to supply most of its basic needs yet commercially experienced and traditionally outward looking. It felt a bit like Europe and, as a potential market, it was of European significance. (28)

Hayward eventually reached Yarkand too and the two men were housed within 100 yards of each other but never met. They were, in effect, prisoners. In January 1869 Shaw was escorted to Kashgar and several weeks later Hayward followed. Shaw had an audience with Yakub Beg soon after he arrived in Kashgar, and was impressed with him. Nevertheless he continued to be kept under 24-hour guard

and was not allowed to leave his quarters for three months. He had almost no contact with the local population. Hayward was held under simlmar circumstances. An Indian, Mirza Shuja, appeared about this time and sought contact with Shaw, who rebuffed him, fearing he was a provocateur. He was actually a native explorer in the employ of the GTS, one of a distinguished group of Indians in disguise-called pundits- who made a major contribution to geographic knowledge during this period. (29)

After weeks of isolation and refusal to meet his prisoner guests, Yakub Beg unexpectedly released them in April 1869 with apologies for the long delay and promises of commercial cooperation. Though they gained little reliable information about Yakub Beg's parallel dealings with Russian emissaries during this time, Shaw and Hayward probably owed their release to what for Yakub Beg was less than a favorable outcome of his negotiations with the Russians. He wanted unequivocal support against the Chinese. The Russians hesitated. He shifted again to seeking British backing. Shaw took advantage of his final contacts with the Atalyk Gazi to underscore the power and benevolence of Britain. Shaw and Hayward did not actually meet again until they set out from Yarkand on the road to Leh.

Both Hayward and Shaw, returning to India, argued -exaggeratedly it turned out- that there was real reason to fear a Russian military threat to India because a modern military force could make its way over the Karakoram passes. Their equivocal treatment by Yakub Beg did not dampen their enthusiasm for seeing Britain bolster Kashgaria as an independent buffer state after the pattern of Afghanistan. Yakub Beg himself remained convinced of the value of a closer relationship with Britain and dispatched an envoy to Calcutta in late 1869. By this time Lord Mayo had replaced Lawrence as Viceroy and policy took a 180 turn. A clash between troops of Yakub Beg and Russian forces on the Naryn River provoked alarm

in India that Russia would attack Kashgaria and advance up to the Indian frontier, a prospect which every Englishman in India dreaded. While Hayward set out on feverish travels along the far northwestern borders of Kashmir, Shaw undertook what in modern terms we would call a propaganda and lobbying campaign for a closer British relationship with Independent Tartary. Hayward was killed in Yasin in 1870 without having reached the Pamirs.

Lord Mayo prepared for serious overtures and a new mission to Yakub Beg by sending Douglas Forsyth to St. Petersburg to participate in discussions on Central Asian trade. He was unable to persuade the Russians to abandon their protective tariffs but he contributed to progress on Afghan boundary negotiations then under way. Forsyth returned to India with assurances from the Russians that they would not establish diplomatic relations with Yakub Beg. Next Mayo sent an envoy to Kashmir to get the Maharaja to agree to a new treaty regulating trans-Himalayan trade routes and permitting duty-free transit of goods to and from East Turkestan. Responding to Yakub Beg's request, he agreed to send an official mission to Kashgar in 1870 and chose Forsyth to head it. Shaw accompanied it and it was escorted by Yakub Beg's nephew, Yakub Khan, who was on his way back from a visit to Constantinople and Mecca.

In the terms in which it was conceived, the first Forsyth mission to Kashgar was a failure, as a 5000-word dispatch to the London Times partially conceded a year after its return: "Mr. Forsyth, owing to the strict tenour of his instructions, unavoidably failed in one object of his expedition-- that of expressing to the Atalik Ghazee in person the friendly sentiments of the British Government. But he met with an honourable reception from the Atalik's officers, and the fact of such a journey having been made, and with such success, will do much to bring this new kingdom, which may yet have an important part to play in Central Asian politics, into closer

political and commercial relations with our Indian empire. (30)

Yakub Beg was away campaigning during Forsyth's entire stay in his domains and there was no direct negotiation with him. He was not yet ready for a comprehensive arrangement with Britain. Whether calculated or not, he could not have resorted to a tactic better designed to heighten British interest. The net effect of the first Forsyth mission was to whet British appetites for a closer ties with independent Kashgaria. The Times' long dispatch, based on Forsyth's official report, begins by declaring the Forsyth expedition a success because: "Thanks to perfect organization and to the tact and courage of the leader and his comrades, the double journey of 2,000 miles between Lahore and Yarkund and back was successfully accomplished in only six months, over the highest tract of country in the world, and, as Mr. Forsyth adds with pardonable pride, without the loss of a single follower or a load of baggage."

The Times explains the circumstances of Yakub Beg's rise to power and his constructive exercise of it: "... the people are prosperous and contented with the severe, but in the main wise and just, rule of their new master. Power has suddenly grown up in a country which lies in a position which may cause it one day to play no inconsiderable part in the Central Asian rivalry of two mighty empires. It certainly behoves our Indian Government to cultivate political and commercial relations with the Atalik Ghazee and his people; for if they do not, we may be sure the Russian Government will"

Kashgaria was blessed with plentiful food and people leading a good life and eager to offer hospitality to their guests: "Mirza Shadee fed his guests in princely style on savoury pillaus, delicately seasoned soups, and delicious joints. The Yarkund cooks are perfect artists; they wear neat aprons, keep their kitchens and vessels scrupulously clean, and cook by steam and with good butter ... The travelers rode through Karghalik, a country

town. The main street was about 15 ft. wide, and in many places covered over. There were bakers' and butchers' shops, tobacconists' and greengrocers' stalls, a collage, a school, and, at the end of the street gallows fitted up with pulleys to accommodate two criminals at once. on the roofs of the houses were small gardens of small China asters and balsams, Signs of a progressive, vigorous government were everywhere visible; in the well-kept roads and bridges and the many new canals in the course of construction. The last halt before Yarkund was made at a place called Yungi Bazaar, which a few years back was a desolate swamp. This was drained by the Government, who bestowed it in liberal grants upon agriculturalists ... "Thus," adds Mr. Forsyth, "does peaceful industry thrive in Yarkund."

Curiously, however, by the time this report was being read in London, Forsyth and the Viceroy had concluded that not much could be accomplished in Kashgaria in the near future. The Russians on the other hand, were alarmed by the Forsyth mission as well as by Yakub Bey's continued campaigns in the north. In July 1871 Russian forces occupied Kuldja (Ining) and the Ili valley. Both the Chinese and British feared further Russian advances. Yakub Beg agreed to receive a Russian mission. Lord Mayo was assassinated by a Pathan in February 1872 but his activist frontier policy was continued by his successor, Lord Northbrook.

Passing through India early in 1873 on his way to Constantinople, Yakub Beg's envoy, Yakub Khan, proposed Britain exert itself to secure an agreement with the Russians to preserve Kashgaria as a permanent buffer state. Northbrook endorsed the idea but it met with less enthusiasm in London and St. Petersburg. Northbrook proceeded nevertheless to act on the basis of his own convictions and the advice of men such as Shaw and Forsyth. Another mission to Kashgaria was authorized and Forsyth, who had recovered his enthusiasm for a renewed effort to cement an alliance with the Atalyk Gazi, was put in

charge of it. Shaw, who had written a book on his previous visits (31) and had been in England publicizing the commercial and political advantages of a deeper British relationship with Independent Tartary, accompanied it and Johnson, now governor of Ladakh, wholeheartedly assisted in preparations for it.

The political sensitivity which had restricted the first Forsyth mission was gone. Four British military officers, infantrymen, cavalrymen and a detachment of crack Indian troops accompanied the expedition along with a platoon of Turks who had been sent from Istanbul to help train Yakub Beg's forces. Earlier that year the Ottoman Sultan had granted him the title of Amir and given permission for the use of his (i.e. the Sultan's) image on Kashgari coinage. The expedition included medical technicians, surveyors, hunters, taxidermists, naturalists and servants of all kinds. It was under instruction not only to negotiate a commercial treaty and arrangements for permanent diplomatic ties with Kashgaria, but to gather all possible topographic, ethnographic and economic information about Yakub Beg's domains.

The party assembled in Srinagar in early September 1873 and proceeded to Leh. It consisted of 350 men and 550 animals. Johnson assembled an additional 6,476 porters and 1,621 ponies and yaks to accompany the expedition safely along the route over the Karakoram to Yarkandi outpost during the harsh late autumn weather. The economy of Ladakh is said to have required four years to recover from the strain of supporting this massive venture. (32) The mission made a ceremonial entry into Kashgar in December and was received by the Amir in colorful ceremonies. Forsyth laid before him a letter from Queen Victoria in a jeweled gold box and spoke in Persian: "I have the honor to present to Your Highness this letter from Her Most Gracious Majesty the Queen of Great Britain and Ireland and Empress of Hindustan. Since the Government of Her Majesty is on terms of amity and friendship with all governments of the world, it

is hoped that the same relations may be established between the British Government and that of Your Majesty. (33)

There was another letter almost as grandly encased from the viceroy. An enormous quantity of gifts, including working models of various kinds of machines --even a steamboat!--were presented to Yakub Beg and his officers. The sewing machines were most admired. The atmosphere was more cordial than it had been on any previous visit.

With very little difficulty a comprehensive commercial treaty was negotiated and formally signed on 2 February 1874. (34)

It provided for unrestricted trade with the Indian Empire and the exchange of commercial agents with judicial powers in each other's territory. During their stay in Kashgar, members of the expedition were permitted to move freely about the city and some traveled widely, exploring in the Tien Shan to within 30 miles of Russian outpost. Yakub Beg raised no objections to plans for further exploration in the Pamirs but changed his mind after the expedition returned to Kashmir.

The members of this expedition saw far more of East Turkestan than any previous visitors and gained a better understanding of Yakub Beg's character and the nature of his rule. They recognized that Independent Kashgaria was not France or Italy. Many features of the Amir's style of governing were abhorrent. His soldiers were unimpressive. The Turkish military men faced a challenging task. Without great improvements in organization and arms, the Kashgari military forces would probably be no more effective in resisting a determined Russian assault than those of the Khanates of Western Turkestan. Greater realism did not alter Forsyth's judgment about the importance of a close British relationship with Kashgaria, however. His views were shared by Shaw and others in the expedition. Lord Northbrook quickly ratified the treaty and approved the assignment of Shaw, accompanied by a medical doctor, as permanent representative of the Government of India

in Kashgar. Though his responsibilities were ostensibly purely commercial, his instructions provided for broader political involvement should circumstances prove favorable: "Your duties at Kashgar will be to maintain friendly relations with the Amir's Government, to attend to British commercial interests in His Highness' territory, and generally to supervise the execution of the Treaty and promote its effects. You will refrain from offering suggestions to the Amir in matters of Government of foreign policy; but if he desires to consult you, you need not refuse to assist him with information and appropriate advice. (35)

Though officials in London still had reservations about both the desirability and feasibility of consolidating close relations with Yakub Beg, Lord Northbrook had high expectations of Shaw's missions in Kashgar. Though warmly welcomed there, Shaw soon encountered difficulties. At the end of the year the Amir informed Shaw that he could not agree to his remaining as permanent representative of the Government of India unless the Ottoman Sultan approved. In June 1875 the Viceroy instructed Shaw to return to India as soon as he had obtained the Amir's ratification of the treaty. Shaw left in July with the ratification--he thought. When the impressively sealed document was opened and translated in Calcutta, it proved to be only a letter of greeting to the Viceroy. Yakub Beg was merely playing out a new phase of his elaborate double game.

A Central Asian Trading Company was formed and sent a large caravan to Yarkand in 1874. The value of trade reached a peak in 1876 and then declined. Trade over the Karakoram route never came close to meeting the hopes of early British enthusiasts. (36) Worries persisted, however, that Kashgaria, under Russian control, could be developed into a supply base to support further Russian advances in Inner Asia

The arrival in India of Lord Lytton, who replaced Northbrook as Viceroy in 1876, coincided with a sharp worsening

of British-Russian relations in Europe where Balkan tensions were mounting toward the outbreak of a new Russo-Turkish war. Fears of a Russian advance in Central Asia were fed by new geographical knowledge which the second Forsyth expedition had brought back: the passes west of the Karakoram route were found to be much less formidable than had been assumed. Lord Lytton advised London: "We may find it in our power to establish commercial intercourse with Yarkand susceptible of rapid development, and to throw a military force into the country, in case of need, almost sooner than Russia could do so. In that case, I cannot but think that the present opportunity of closer intercourse with the Ruler of Yarkand and his people may be advantageously reconsidered from a much more hopeful point of view; and our relations with this State suffered to assume a more important place in the general programme of our frontier policy. (37)

London, too, favored another try at placing a permanent representative in Yarkand and Robert Shaw was again chosen. He had meanwhile returned to England and was unable to depart before July 1877. By this time the Near Eastern crisis was at its height and there were even rumors that Imperial Germany was going to intervene in Inner Asia in behalf of the Chinese. Shaw's departure was delayed, for news reached India of Yakub Beg's death at Korla in May 1877 soon after the Chinese had captured Turfan. Though the Chinese continued to advance during the summer and fall of the year, word was still reaching Ladakh at the end of the year that his son and successor, Beykulu Beg, was in charge and desired to pursue relations with Britain. Several weeks after the Chinese General Tso Tsung-t'ang's forces entered Kashgar on 18 December 1877, word finally reached India that Yakub Beg's kingdom had collapsed. The British press, concerned with events in the Balkans and Near East, hardly noticed.

The Great Game and the mutual British-Russian suspicions that sustained it

were by no means at an end, but dreams and illusions about independent Kashgaria were finished. Lord Lytton sensibly outlined the policy which Britain was henceforth to follow: "The line which we may adopt as defining the sphere of our political influence should coincide generally with the geographical outline of the position which, if need be, we may be ready to maintain actively. (38)"

VI. Russian Relations with Yakub Beg:

"The transformation of Kashgaria into a state independent of China under a Russian protectorate would render a great service for its people for whom the Sino-Manchurian tyranny has become insupportable... We shall make ourselves master of Central Asia and we shall be able to hold all the khans in respect, which will facilitate our march forward. - General Gsfort, Governor-General of Western Siberia, 1857. (39)"

One of the first Russian political agents to visit Kashgar was Captain Valikhanov, adjutant of the Governor-General of Western Siberia, who went disguised as a merchant in 1858. He returned convinced that Russian commerce would have free play south of the Tien Shan because of the "insuperable physical obstacles which cut India off to the south." (40) Though Russian goods had been available in East Turkestan markets for decades, they came via West Turkestan middlemen. There was no direct penetration by Russian traders. Yakub Beg's direct experience of the Russians in his home territory left him deeply suspicious of their motives. He feared that his own as yet unconsolidated position might tempt them to continue their advance into the regions he ruled. So initially he forbade direct trade. He was ready to modify this position as he became more confident of his power and aware of the advantages to be gained by increasing the mutual suspicions of the major powers.

A Russian merchant named Khlyudov chose an opportune time to attempt to set

up direct trade relations in 1868. He may have had official encouragement. He organized a trading caravan, set out from Verny (Alma-Ata) and crossed the border into Kashgaria, but was stopped not far beyond. He sent presents ahead to Yakub Beg. He was then permitted to come to see him and proposed a trade agreement. Subsequently Yakub Beg sent his nephew Shadi Mirza back with Khlyudov to open negotiations with the Russians. General Kaufmann, the senior Russian commander in Turkestan, was away on a trip to St. Petersburg so the letter Shadi Mirza carried from Yakub Beg was delivered to the Russian commander in Verny, General Kolpakovsky. The letter expresses the Atalyk Gazi's desire for a broader relationship: "The land of the Great Tsar is great and broad and full of all sorts of wise men (and artisans) ... Our land in comparison to yours is a poor ruin. Now, after the destruction of the Chinese power, during six years all has been destroyed that was good and that which commerce had created, so that nothing remains of it at all. This was the reason why your rich merchants were not allowed here, for they could find nothing here but ruins." (41)

Kolpakovsky was not prepared to enter into broad negotiations but agreed to some arrangements for exchanging prisoners and sent an aide, Captain Reinthal, to Kashgar to pursue the discussions while Shadi Mirza remained in Russian territory. Both sides were edgy. Reinthal's mission was essentially a reconnaissance. No agreement was reached. On his return to Verny, General Kaufmann still in St. Petersburg, asked Shadi Mirza to come there, which he did, returning to Kashgar in January 1869.

Yakub Beg was upset by Russian construction of a fort on the Naryn River and feared Russia would exploit some disagreement over trade as a pretext to send troops to occupy more of his territory. He addressed a letter to General Kaufmann in April urging a clear delineation of the boundary: "For the passage of caravans and merchants, quiet and safety are need-

ed; and for this it is necessary to fix a boundary, so that merchants may come either from Russia or from other nations " (42)

These exchanges brought no clear result. Yakub Beg attempted to strengthen his position vis-a-vis the Russians by consolidating relations with the Muslim Dungs and Taranchis (43) beyond the northern limits of his territory, but when these efforts failed, he launched military operations against them. Unsettled conditions in the region gave the Russians a motive for occupying the Ili (Kuldja) valley in 1871, as has already been noted. Yakub Beg's fears prompted him to send an emissary, Akhrar Khan, to Calcutta to confer with the Government of India.

General Kaufmann became frustrated and tried to persuade the ruler of Khokand, Khudayar Khan, to assert his status as Yakub Beg's suzerain, expel him and add Kashgaria to his own khanate. Khudayar Khan, no doubt recognizing that he lacked the power to carry it through, was unwilling to lend himself to the scheme but agreed to act as mediator, so he sent an emissary, Sarymsak Udaychi, to Yakub Beg with a message urging him to settle his differences with the Russians. He reminded the Atalyk Gazi that they could easily overthrow him. Yakub Beg was disinclined to bargain, at least through the intermediary of Khokand. He told Sarymsak Udaychi: "The Russians have come here to look at these localities and become acquainted with the state of the country, and therefore it is better to forbid their coming, for they are a restless and crookedminded people." (44)

Meanwhile a messenger had left Khokand with a letter from General Kaufmann which detailed Yakub Beg's unfriendly responses to Russia's overtures and advised him to mend his ways following the example of the rulers of Khokand and Bokhara, as the only way of avoiding severe punishment. General Kaufmann had decided on war against Kashgaria if necessary, but Yakub Beg left the way open for a different course in his reply to the gener-

al's threat: "(Your) last envoy ... was not a Russian not because there were no Russians to send but because you seemed to think Khokand and Bokhara only worthy of this honor. If the Russians believed in my good wishes, they would send me one of their men ... Send me some Russian or even a Tashkent Sart, though he be only a shepherd, and I will send back ... an envoy of my own. (45)

General Kaufmann's response was to dispatch a mission headed by Baron Kaulbars which included an engineer, a topographer and a merchant, Kolesnikov. At the same time Kaufmann stationed Troops along the route to Fort Naryn, brought up reinforcements and built a new road into the border mountains to facilitate military action against Yakub Beg if the mission did not achieve its aims. The Atalyk Gazi was not easily intimidated. He received the Kaulbars mission warmly but refused to conclude a treaty until the Russians halted their military preparations. They did so and negotiations began in earnest. A document entitled "Conditions of Free Trade Proposed by General Kaufmann to Yaqub Beg, Chief of Djety-Shahr" was signed on 22 June 1872. (46)

Baron Kaulbars dated in 2 June, St. Constantine's Day, and wrote to Kaufmann that as a mark of special good will Yakub Beg had insisted on signing it on the day of his (Kaufmann's) patron saint. Kaufmann carried the deception a step further by sending a dispatch to St. Petersburg which advised that "out of special regard for the Emperor of Russia, the Amir signed the treaty on the saint's day of the Grand Duke Constantine, the emperor's brother." (47) The impression of warm good will proved illusory.

The agreement did not constitute Russian diplomatic recognition of independent Kashgaria. It dealt only with commercial matters. It provided that Russian merchants could establish caravanserais for their exclusive use in all towns in Yakub Beg's domains and provision was made for assignment of commercial agents to deal with matters of customs and move-

ment of goods. These arrangements were to be reciprocal, but this provision was not sending trading caravans to Russian Turkestan. The term used for commercial agents was *kervanbashi* which the Russians later chose to interpret as consul, though this is clearly not what the term meant to Yakub Beg. As the Russian mission prepared to return, Yakub Beg told them he was pleased they had recognized him as an independent ruler and asked permission to send an envoy to St. Petersburg. Mullah Tarap Khoja was sent in the summer of 1873.

But actually little had changed in Kashgar-Russian relations and soon new difficulties developed. When a Russian merchant named Pupyshev sent a caravan to Kashgar the next year in charge of a clerk named Somov, the caravan was not permitted to proceed beyond the caravanserai in Kashgar. Yakub Beg bought the greater part of his goods but delayed payment for two months and then paid Somov in Chinese coins at an unfavorable exchange rate. When Somov returned to Tashkent, he claimed a loss of 15,000 rubles in addition to customs duties. In the ensuing controversy Yakub Beg denied he had bought any of the goods. A joint commission was agreed on and determined that 12,000 rubles were owed, which Yakub Beg paid the next year. Yakub Beg was meanwhile busy receiving the second Forsyth mission, which in size and scope far outshone that of Kaulbars. The Russians, though nearer, now seemed less of a direct threat, for he had also received the title of Amir from the Ottoman sultan and had declared himself his vassal. Russian relations with the Ottoman empire were steadily worsening during this period.

In spite of Somov's problems the prospect of regular trade with Kashgaria remained enticing for the Russians and another merchant, Morozov, made his way with a large caravan to Kashgar in 1874. His party sold 25,000 rubles worth of goods successfully, stayed 70 days and was permitted to move about freely. There was still, however, no agreement on as-

signment of a commercial agent/consul to Kashgar and Forsyth's mission had fed Russian fears that Britain was preparing to take Yakub Beg under its direct protection. The Russian ambassador in Constantinople reported, presumably from Turkish sources, that Forsyth's aim was to send "pensioned officers of the Indian Army to be employed as engineers, telegraphists, chiefs of police and even governors of provinces" in Kashgaria. (48)

In the spring of 1875 an incident involving a lady named Satara Pasha, a relative of Yakub beg, who was returning to Kashgar from Constantinople through Russian territory, aggravated relations. She was arrested and held in Verny and all her papers and possessions were confiscated.

In the summer of 1875 Kaufmann dispatched the same (now colonel) Reinthal who had gone in 1868 to take gifts to Yakub Beg to Kashgar to try to settle the issue of a commercial representative and, if possible, arrange his own acceptance in this position. This was undoubtedly also a political reconnaissance mission, for Kaufmann had by this time decided that the best way to deal with Yakub Beg would be to mount a military expedition against him. Would the British, however, come to his defense? This danger was a much greater worry than in West Turkestan, where Afghanistan separated areas into which the British and Russians were penetrating. Reinthal was not successful, for Yakub Beg, who had his own network of informants in Russian Central Asia, saw him clearly as a political agent. Reinthal reported back to Tashkent that the Amir's sympathies were entirely with the English. He described how British army were flowing in improve the capabilities of his armed forces. (49)

Shaw, who was about to return to India with a hard-won 'ratification' of Forsyth's treaty that turned out to be nothing more than a polite letter from Yakub Beg to the Viceroy, was still optimistic that Yakub Beg could be firmly linked to Britain. It was increasingly typical of the atmos-

phere of the times that both the British and Russians repeatedly exaggerated ideas of each other's intentions and the degree of success achieved.

In West Turkestan the Russians were having difficulties with the still nominally independent Khanate of Khokand and suspected Yakub Beg had a hand in them. He, in turn, suspected the Russians of conspiring against him through Khokand. Both were right, for, as among the British, there were substantial differences among Russians on how to deal with Yakub Beg's independent kingdom and colonial officials often acted with a good deal of independence of London and St. Petersburg. The astute American diplomatic observer, Eugene Schuyler, who had served 10 years in Russia and managed to spend a good deal of his time in Central Asia during the years 1873-75, summed up Russian attitudes at the time of his departure; "During the last few years the idea has obtained some currency in Russia that it would be well to aid the Chinese to re-occupy Kashgar, or even to conquer it ... and hand it over to the Chinese. It is thought that it would be far more advantageous to have as a neighbour the Chinese Government, with which negotiations are more easily managed, than the small Uzbek principality under Yakub (Beg). Persons who think that believe also that Russia should not extend her frontiers beyond the Tian Shan, which forms a natural and excellent boundary. Against this opinion some objections have been raised, chiefly on the ground that for many reasons it would be impolitic to introduce Chinese rule again into that region. When Kashgaria is taken, therefore, unless there be a strong Chinese army in the immediately neighbourhood, it will probably remain in Russian hands.(50)

Things were not going to work out so simply as Schuyler assumed. The projected Russian campaign against Kashgar turned into a war against Khokand in the course of which the Khanate lost its independence and was incorporated directly into Russian Turkestan as the district of

Fergana. (51) Yakub Beg found it impolitic to come to the aid of any of the factions in Khokand. He had to give priority to a new threat from the northeast. The Manchu Dynasty was gaining ground against the rebellious Dungans and its forces were approaching Kashgaria.

All the players in the Great Game were mindful of distant events that affected their moves in Inner Asia. By the summer of 1876 Russia was moving toward a new war with the Ottoman Empire. Britain's traditional partiality for the Turkish Sultans --as well as Ottoman support for Yakub Beg-- justified Russian skepticism that any deal with Yakub Beg would hold. A chancy arrangement with an independent Muslim Ruler in Kashgaria was less attractive to Russia than the lesser evil of a return of firm Chinese control over the area. The Russians had good reason to fear that Turkey would encourage the Muslims of Russia's newly conquered territories in West Turkestan as well as Yakub Beg to rise and that Britain would abet such efforts. Russian commanders in Central Asia had enough intelligence to convince themselves that Britain had laid the groundwork for such an eventuality with shipments of arms to Kashgaria while Turkish military advisers worked to improve the effectiveness of Yakub Beg's forces. The Russians began to reinsure themselves from 1875 onward by selling grain to the Chinese forces advancing toward Kashgaria from the north.

Yakub Beg was simultaneously reinsuring himself. He sent an emissary to Tashkent to congratulate the Russians on the conquest of Khokand and the Russians returned the honor by dispatching Captain Kuropatkin to Kashgar to inform the Amir of the manner in which Russia was reinforcing the mountain passes west of Kashgar to which it had gained direct access by absorbing the territory of Khokand. At the same time the Amir sent his nephew, Yakub Khan, to Calcutta to reassure himself of the Viceroy's support.

VII. Yakub Beg and the Ottoman Empire:

Both Britain and Russia had Muslim subjects in Asia whose reactions to any pro -or anti- Turkish policy had to be considered by both Powers. In the period before the Russo-Turkish War there was plenty of evidence that the Sultan was trying to raise a Muslim league against Russia in Central Asia -- and it was designed to include Kashgar. British and Russian theorists frequently regarded intrigue among the Muslims as a legitimate weapon in any struggle between them for hegemony in Asia. It seemed certain that Yakub Beg would have played an important part if this situation had ever arisen. (52)

Yakub Beg's links with, and expectations of, the Ottoman empire are more difficult to describe than his relations with Britain and Russia because less is known about them. (53) Given the long tradition of mutual interest between the Turks and other Muslims of Central Asia and the Ottomans, the future Atalyk Gazi no doubt arrived in East Turkestan with basically favorable attitudes toward the Ottoman Sultan. Such attitudes probably reflected both shared Islamic faith and a perception of common Turkic cultural background. It is difficult to separate one from the other. Yakub Beg was certainly aware of the great distance and perhaps the weakness of the Ottoman State. Nevertheless, he placed a high value on legitimation by the Sultan-Caliph. From the time he consolidated his control over Kashgaria, he began to send envoys to Constantinople. There was pilgrim traffic to Mecca, then still an integral part of the Ottoman domains, and communities of Turkestani dervishes had long been resident in the Ottoman capital.

The Ottomans were deeply disturbed by Russian advances against the native khanates in Turkestan, for they came quickly after the collapse of the great struggle of the Caucasian Mountaineers under Shamil and the end of the resistance of the Circassians along the eastern Black

Sea littoral. More than a million Caucasian refugees fled to Ottoman territory and were resettled in all parts of the empire. Many Caucasian officers entered Ottoman military service. The most serious interaction between the Ottoman and Russian empires during this period developed in the Balkans, but frustrations and setbacks there heightened the desire of some Ottoman statesmen to cause the Russians difficulty farther east if opportunities presented themselves and in this they were encouraged by exiles who had fled the Caucasus and, earlier, the Crimea. In his timing, Yakub Beg was fortunate. (54) Whether he had genuine expectations of large-scale aid from the Ottoman Empire we cannot be sure. He made the most of what he could obtain.

Yakub Beg sent an emissary to Sultan Abdulaziz in 1870 to confirm his loyalty to him. He asked for military aid and instructors to make his army more effective. The Sultan sent a quantity of weapons and a military mission consisting of infantry, cavalry and artillery instructors under Colonel Kazim Bey. Among its members were officers of Circassian and Dagistani origin at some time the Egyptian Khedive Ismail dispatched a mission with rifles and guns. The Atalyk Gazi hoped at this time to build up a modern army of 80,000 men. (55) There was only one route by which men and military assistance from the Ottoman empire could reach Yakub Beg: through India. British Indian officials were not only informed of such aid, but had to facilitate its passage through Indian territory.

The high point in Yakub Beg's relations with the Ottoman Empire came in 1873 when Sultan Abdulaziz confirmed his status as an independent ruler under Ottoman suzerainty and sent his envoy, Said Mohammed Yakub, back to Kashgar with authorization for use of his effigy and Yakub Beg's title, Amir-ul-Muminin-- "Commander of the Faithful", on Kashgari coins. The Amir flew the Ottoman flag beside his own. (56) There was frequent dispatch of envoys to Constantinople and

additional military advisers and shipments of arms during the period when Russo-Turkish relations were heading toward a new outbreak of hostilities. Said Mohammed Yakub, e.g., was welcomed again in Istanbul in 1875 and returned with 2,000 rifles and six field guns. (57) After Yakub Beg's death, his heir, Beykulu Beg, sent an emissary to Constantinople in the summer of 1877 to be present at the investiture of Abdulhamid II.

A document from the Ottoman archives has recently been published in which Beykulu Beg Summed up for the Sultan in 1882 the manner in which the Chinese reasserted their authority in Kashgaria. (58) There must be a great deal of additional information on relations with Kashgaria in Ottoman archives.

VIII. The Resurgence of China:

...Tso Tsung-t'ang ... argued that the recovery of Sinkiang was necessary for the retention of Mongolia which in turn was essential for the safety of Peking. Unless all strategic points in Sinkiang were held by China, the Mohammedan rulers of that area would sooner or later have to yield either to Russia or to Britain. (59)

The story of Yakub Beg is a striking example of the unique role a dominant personality can play in history. The same is true of his downfall. His nemesis was a remarkable Chinese general, Tso Tsung-t'ang, who lived from 1812 to 1885. There is even a certain degree of parallelism in the lives of the two men, for Tso came from a Hunan family of modest means but with a scholarly tradition. He was nearly 50 before his abilities as a soldier became apparent. Distinguished service in the struggle to suppress the Taiping rebels and an outstanding record as an administrator of reconquered territories led to his appointment as governor-general of Shensi and Kansu in 1866. Here it was hoped he would be equally successful in repressing the Dungan rebellion. He was delayed for two years, however, by oper-

ations against the Nien-fei rebels who were terrorizing much of north China. Only at the end of 1868 was Tso able to go to Sian, capital of Shensi, and begin his campaign to suppress the rebellious Muslims of the northwest.

During the next four years he steadily extended Manchu authority through Shensi into Kansu. Rebel leader Ma Hua-lung was executed in early 1871. Tso made a sharp distinction between the New Teaching, which was strictly proscribed, and conventional Islam, which was treated with tolerance. His aim was to convince the Muslim population of the advantages of orderly life under Chinese administration. Some were resettled and Chinese were settled among them. Tso put as much thought and effort into reorganizing the recaptured territories, laying the basis for resumption of agriculture, crafts and trade, as he did to pursuit and punishment of rebels. The Manchu authorities in Peking were elated at Tso's successes, promoted him to the rank of Grand Secretary affairs in the northwest. But Muslim resistance was not easily overcome. Rebel leaders withdrew their forces westward. Requirements for food and money to sustain his forces became more difficult to meet as Tso advanced westward toward Djungaria and the Tarim Basin.

The opportunity now arose for the Russians to make an important contribution to the Chinese advance. Russian action may initially have been more accidental --motivated by commercial considerations-- than strategic. A Russian merchant named Sosnovsky came to Lanchow in June 1875 and contracted to supply with Siberian grain. In the year that followed the Russians delivered more than 2500 tons of grain which sustained Tso's forces. Tso had continual difficulty getting the money he needed both for his military operations and restoration of economic life in the reconquered territories. Funds were eventually raised with the assistance of foreign banks in Shanghai. (60)

If Yakub Beg had been able to establish an alliance with the Dungan rebels

who withdrew westward as Tso advanced, the Manchu counteroffensive would have encountered far greater difficulties. The Dargins were far from unified themselves. Yakub Beg's forces became increasingly embroiled in fighting with and among various factions. Tso was thus able to concentrate first on one rebel group and then another. In late 1876 Tso began his campaign to subdue Turkestan. He captured Urumchi. Yakub Beg sent an emissary to appeal for British mediation. The British ambassador in Peking proposed that the Chinese accept Yakub Beg's submission and permit him to retain his kingdom under Chinese suzerainty. Tso, confident of his ability to advance further, rejected the proposal. Yakub Beg was a domestic problem for the Manchu Empire, he maintained; if Britain wanted a buffer state in Inner Asia, she was free to create one from her own territory. 61

Tso continued his advance into the Tarim basin in the spring of 1877. When Turfan fell in mid-May, Yakub Beg's independent East Turkestan state suffered a death blow. So did Yakub Beg, though the exact circumstances of his death have never been clarified. He is variously reported to have died in an altercation with aides, to have been poisoned or to have poisoned himself. Landsdell, traveling in the region in the early 1890s, reported three versions of the Atalyk Gazi's demise, including one by an officer (Yuzbashi) who professed to have been present at the time:

(Messengers) brought to Yakub Khan a letter from the Chinese in which they asked him why he resisted when his own people were against him and were inviting the Chinese back. As proof they enclosed the signatures of 272 Turgis of position who had written to them. Yakub Khan then flew into a passion, killed one of the messengers, wounded the mullah who had read the letter, and then immediately took poison and died. 62

Tso's forces took Aksu in October and

Kashgar itself in December 1877. By early 1878 Chinese control had been restored in practically all of East Turkestan. Preoccupied with the Russo-Turkish War in the Balkans and Near East, Britain took surprisingly little notice of the momentous developments which constituted a decisive defeat for British Indian officials who had advocated an Inner Asian policy centered on maintenance of Yakub Beg's independent East Turkestan state.

Russia was now committed to return Kuldja (the Ili region) to China but the Russians found it impossible to resist the temptation to advance their strategic interests at China's expense. A Chinese envoy who was ignorant of Central Asian geography was dispatched to St. Petersburg to negotiate a settlement. The result was the Treaty of Livadia signed in early 1879 which confirmed the return of Kuldja but gave the Russians possession of several strategic passes and valleys. It led to a situation similar to that brought about by the Treaty of San Stefano the previous year which provoked an international crisis and Russia had to accept revision of the treaty at the Congress of Berlin.

The Ili crisis lasted longer. Peking repudiated its envoy's treaty and appointed a new negotiator in early 1880. Tso Tsung-t'ang positioned his forces for action against the Russians, establishing his headquarters at Hami. The Russians abandoned their territorial demands and the Treaty of St. Petersburg was concluded in February 1881. Tso returned to Peking as a hero the day the treaty was signed. The reconquered territories and the recovered Ili region were formed into the province of Sinkiang --the New Dominion-- in 1884.

A German observer of the events of the 1860s and 1870s in Inner Asia had already concluded in 1879 that

one can regard the drama at the eastern end of the Islamic world as finished. In the southern valleys of the Tien Shan the Chinese rather than either the English or the Russians will henceforth rule. The difference is only that while the influence of

the British is thus destroyed, Russia stands in good stead with the government in Peking. All of the efforts of the British Indian Statesmen have come to nought and the Englishman James Routledge correctly observes that the British actually have nothing to seek in this region: "It concerns Russia alone. She oversees events and at the appropriate time will make her influence felt for her own purposes." Thus the collapse of the Muslim Empire in East Turkestan is in all respects a victory for Russia against the British great power position in Asia and especially in India. 63

NOTES

1 - Owen Latimore, Suties in Frontier History, London, 1962, p. 206.

2 - "The Six Cities", the traditional name for the settled parts of the Tarim Basin; sometimes also referred to as Djetishahr, "The Seven Cities".

3 - E.g. Henry Lansdell, Chinese Central Asia London, 1893, Vol. II, pp. 58-64; Timothy Severin, The Oriental Adventure, Boston, 1976, p. 193; and Jack Chen, The Sinkiang Story, New York, 1977, pp. 148-161

4 - Maurice Rossabi, China and Inner Asia from 1368 t the Present Day, New York, 1975, p. 27

5 - Among the most important accounts of archaeological explorations which revealed major features of the early history of the region are M. Aurel Stein's Sand-Buried Ruins of Khotan, London, 1904, and Ruins of Desert Cathay, 2 vols, London, 1912. The latter work was reissued in 1987 by Dover Publications, New York. The reports of Sir Douglas Forsyth, the most important British emissary to Yakub Beg, provided the incentive for serious archaeological exploration during the late 19th and early 20th centuris. For an excellent recent account of all the major figures in this effort see Peter Hopkirk, Foreign Devils on the Silk Road London, 1980

6 - Jack A. Dabbs, History of the Discovery and Exploration of Chinese Turkestan, The Rague, 1963

7 - "The Uigurs" in E. Bretschneider, Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources, London, 1887, Vol. I, pp. 236-263.

8 - Owen Lettimore, Pivot of Asia, Boston, 1950, pp. 16, 192

9 - Rossabi, o. cit., hhb 166-67

10 - Isa Yusuf Alptekin, Doğu Turkistan Davası Istanbul, 1981, p. 123

11 - Relations between Khokand, on the one hand, and Kashgar and Peking, on the other, were not originally hostile. Before Russian penetration of Turkestan, the Khans of Khokand, in fact, exploited their positive relations with Manchu China to consolidate their position vis-a-vis Bukhara. As the quality of Manchu administration declined and problems of traders became more complicated, and as the Khojas, who enjoyed high status in Khokand, were repeatedly tempted to take advantage of Chinese weaknesses in Kashgaria, they deteriorated. See Marris Rossabi, op. cit., pp 174-177.

12 - Alptekin, op.cit. pp. 123-125.

13 - Arthur W. Hummel (ed.), Eminent Chinese of the Ch'ing Period, Washington, 1944, pp. 764-765.

14 - Gary Alder, British India's Northern Frontier, 1865-1895, London, 1963, p. 25

15 - E. g. that of Jack Chen, op. cit., pp. 148 ff.

16 - Eugene Schuyler, Turkistan, Notes of a Journey in Russian Turkestan, Khokand, Bukhara and Kuldia, London 1876, Vol. I, p. 324.

17 - This information is derived primarily from the summary of Yakub Beg's early career in the most comprehensive scholarly survey of his activity to appear in recent times: Tsing Yuan, "Yakub Beg (1820-1877) and the Moslem Rebellion in Chinese Turkestan" Central Asiatic Journal, VI/2 (June 1961), pp. 134-167.

18 - Tsing Yuan, loc. cit., pp. 143-144

19 - Rossabi, op. cit., p.178.

20 - Alptekin, op. cit., p. 129

21 - Keay, op. cit., London, 1977, p. 229

22 - Moorcroft is the subject of a recent definitive biography by Gary Alder, Beyond Bokhara, London, 1985

23 - I omit discussion of an extremely colorful but controversial early Himalayan explorer named Alexander Gardier, who may have been an American by birth. His memoirs were published in London in 1898, long after his death. For the most re-

cent attempt to sort out what is known of him and his travels, see Keay, *op. cit.*, pp. 107-131

24 - H. A. and R. Schlagintweit, Results of a Scientific Mission to India and High Asia 4 vols., London and Leipzig, 1861-66

25 - Keay, *op. cit.*, pp. 207-208

26 - Keay, *op. cit.*, pp. 219

27 - Keay, *op. cit.*, p. 221

28 - Keay, *op. cit.*, pp.226-227

29 - "Pundit Explorers and the Years 1865-1885" in Kenneth Mason, Abode of Snow, London, 1955, pp. 84-95.

30 - "Forsyth's Mission to Yarkund", Times P, 31 August 1871

Baştarafı 8. Sayfada

Ölgiy'in Türkçe adının "Bay Ülke" (Zengin Ülke) demek olduğunu söylemiştir. O "Mogolistandaki Kazakların Tarihi" adlı eserin de yazarıdır.

41. B.Barthold : Orta Asya Türkleri Hakkında Dersler, Ankara 1975 s-164

42. Prof. Ahmet Temir : Türk Dünyası El kitabı s.912

43. KSSR Tarihi : s-149

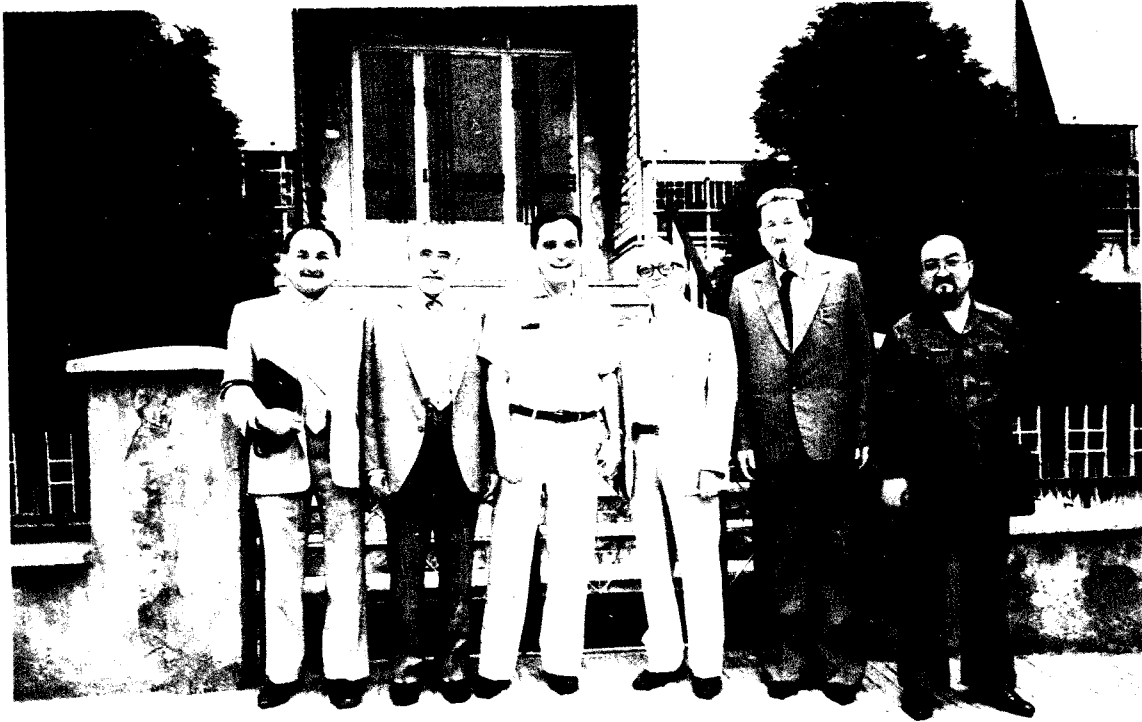
44. Harry Schwartz : Tsars, Mandarins and Commissars : A History of Chinese-Russian Relations. New York 1964

45.N. Mincanulı : Adı geçen eseri s-550

46. W.Radlof : Sibirya'dan Seçmeler, Çev. Prof. A. Temir. İstanbul 1970 s-184

47. Lowell Tillet : Adı geçen makalesi

*

Doğu Türkistan Vakfının faaliyete geçtiği günlere ait bir hâtıra:

Soldan sağa doğru: Gulameddin Pahta, Übeydullah Türkistani, Mehmet Şah Habibullah (rahmetli oldu), E. General Rıza Bekin (D.T. Vakfı Başkanı), Turdi Yahya, Rahmetullah İnyetullah.

Doğu Türkistan'da Doğum Kontrolüne Tepkiler

Rabitatul Alem Al- İslami (Dünya Müslümanlar Birliği Teşkilatı), Çin Komünist Partisi Baş Sekreteri Zhoa Ziyang'a bir muhtıra göndererek, Doğu Türkistan'da 1 Temmuz 1988 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanan doğum kontrolü önlemlerini eleştirmiştir.

Rabitatul Alem A- İslami'nin Genel Sekreteri Dr. Abdullah Ömer Nasif imzasını taşıyan 3093 sayılı ve 5 Temmuz 1988 tarihli muhtıra metninin Türkçe tercümesi aşağıda verilmektedir:

Pek Muhterem (Ekselans) Zhau Ziyang
Çin Halk Cumhuriyeti Başbakan'ı
Beijing, Çin.

Sayın Başbakan

Kutsal Mekke'den Dünya İslam Birliği Genel Sekreterliği'nin saygılarını ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin refahının devamı için en iyi dileklerimi sunuyorum.

Ayrıca, Sayın Başbakan, Şinjiang Uygur Özerk Bölgesi (Doğu Türkistan) Müslümanlarının özlem ve menfaatları hilafına saygıdeğer Hükümetinizce alınan son önlemler hususunda ekselanslarınıza başvurmayı kendime görev addediyorum.

Uluslararası basın yayın organları tarafından duyurulan ve Yeni Çin Haber Ajansı'nca 18 Haziran 1988 de doğrulanan haberlerde, doğumları kontrol altına almak için hazırlanan düzenlemeleri, 1988 yılı Temmuz ayından itibaren Şinjiang Uygur Özerk Bölgesi Müslümanları için de uygulanacağı, ve Özerk Bölge Hükümet Reisi Timur Damamet'in yeni düzenlemeleri desteklemeleri için bölgedeki din adamlarına çağrı yaptığı belirtilmektedir. Gene belirtildiğine göre "Şinjiang Üniversitesi", Müslüman öğrencileri, dini inançları ve gelenekleri (ictimai adetleri) hilafına, yatakhanelerini ve yemek salonlarını gayrimüslim öğrencilerle paylaşmağa zorlanmaktadır. Oysa 4 Aralık 1982 tarihli Çin Anayasası ve 31 Mayıs 1984 tarihli Özerk Bölgeler Yasası uyarınca, bölge nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Müslümanlara hak ve menfaatlarını, gelenek ve göreneklerini dini akidelerini ve kişilik özelliklerini ve milli hüvviyetlerini (benliklerini) koruma yetkisi tanınmıştır.

Şinjiang Uygur Özerk Bölgesi halkının iradesi hilafına girişilen mezkûr uygulama, hem Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin açık bir ihlali olup, öteki uluslararası kurallara, aynı zamanda İslami prensiplere ve domuz eti ve benzeri şeylerin yenmesi ile ilgili dini emirlere ciddi biçimde ters düşmektedir.

Üstelik sözde "Doğum Kontrolü Düzenlemesi", Çin devleti nüfusu içerisinde çok küçük bir azınlık teşkil eden ve ölümcül hastalıklar ve vebalar Lop Noor'da yapılmakta olan nükleer denemeler bir yana, Doğu Türkistan halkına refah içerisinde yaşamını idame ettirmeğe imkan vermemektedir. (Nitekim Ürümç Radyosu'na göre geçenlerde bölgede patlak veren sarılık vebasına yakalanan 122 bin kişinin yüzde 54'ü ölmüştür.)

Alınan sözkonusu müessif uygulamalar ve ihlaller karşısında Dünya İslam Birliği Teşkilatı'nca temsil edilen müslümanların kaygılarını ve üzüntülerini ifade etmek istiyorum. İslam öğretilerine uygun olmayan, müslümanların menfaatlerini ve temel insan haklarını gözetmeyen, bu gibi keyfi uygulamaları tahkik ettirmenizi istirham ediyorum. Bu uygulamaların iptal edilmesini, müslümanların günlük yaşamlarında, din hürriyetinden tam olarak istifade etmelerini ve

Birth Control In Easter Türkistan Protested

Our special correspondent reports from Mecca that the Muslim World League has addressed a cable to Mr. Zhao Ziang, the First Secretary of the Communist Party of the People's Republic of China in protest against enforcement of birth control regulations in the overwhelmingly Muslim populated Eastern Turkistan, effective July 1988.

A copy of the cable was transmitted, for information and necessary action to each of the following personalities:

1) His Excellency Dr. Sherifuddin Pirzada, Secretary General, The Organization of Islamic Conference (OIC), Jeddah;

2) His Excellency Secretary General, United Nations, New York, N. Y. 100 (USA); and

3) The UN Deputy Secretary General, International Commission on Human Rights, Geneva, Switzerland with the following foreword:

" Sub.: Arbitrary Actions By The Chinese Govt.

The Secretariat General of the Muslim World League has the pleasure to present your excellency with its best wishes and compliments and to acquaint your goodself with a recent development in the Peoples Republic of China.

It has come to the notice of the Muslim World League that the Government of the Peoples Republic of China has carried out arbitrary actions against the Muslim inhabitants of Xinjiang-Uygur Autonomous Region. These actions no doubt constitute a blatant violation of human rights, on the one hand and contravene the principles and teaching of Islam, on the other in consequence, the Muslim World League, as the representative of Muslim Peoples has deemed it proper to send the following cable to His Excellency Zhao Ziyang, Prime Minister of the Peoples Republic of China denouncing the violations."

Text of the cable of the Muslim World League dated July 5, 1988, signed by the Secretary General Dr. Abdullah Omar Nassif is as follows:

"His Excellency Zhao Ziyang

Prime Minister of the Peoples Republic of China, Beijing.

Dear Mr. Prime Minister

I am sending you the compliments of the Secretariat General of the Muslim World League in Holy Makkah with the very best wishes for the continued prosperity of the Peoples Republic of China.

Moreover, Mr. Prime Minister, I feel duty bound to approach your Excellency on the latest action taken by your venerable Government against the wishes and interests of the Muslims of *Xinjiang Uygur Autonomous Region*.

According to the reports by the international media, corroborated by the *New China News Agency* on the 18th of June 1988, Birth Control Regulations are to apply to Muslims in the *Xinjiang Uygur Autonomous Region* with effect from the 1st of July 1988, with the support of Mr. Taimor Dawamat, Premier of the Region, who has called on the Muslim scholars there to back the new regulations. It was also reported that the *University of Xinjiang* is forcing Muslim students, in defiance of their religious belief and social behaviour, to share their dormitories and dining halls with non-muslim students. All this despite the fact that according to the Constitution of 4th Dec. 1982 and the Law of Autonomous Regions of the 31st May 1984 Muslims, who represent majority of the population of the region, are entitled to self-rule in order to preserve their rights, interests, customs and traditions, as well as religious beliefs and the characteristics of their personality and national identity.

Mr. Prime Minister, I am sure you will agree with me that the aforementioned actions against the will of the people of the Xinjiang Uygur Autonomous Region is a blatant

violation of the Universal Declaration of Human Rights and other international norms and a serious violation of Islamic principles and teachings which prohibit consumption of pork meat and other such things.

Furthermore, the so-called birth control regulations are inconducive with the welfare of the Muslims- a tiny minority in China- who are exposed to deadly diseases and epidemics such as Hepatitis which recently descended upon one hundred and twenty two thousand Muslim inhabitants and claimed the lives of 54 % of them, according to Radio Urumchi, not to mention the deadly effects of the atomic tests carried out in Lop Noor, Eastern Turkistan on the Muslim inhabitants of the region.

In view of the foregoing deplorable acts of violation, I wish to express, the concern of the Muslim Peoples represented by the Muslim World League Organization and to appeal to you on their behalf to investigate into such arbitrary actions, which do not conform with the teachings of Islam nor preserve the interests of Muslims and their Basic Human Rights.

Further, in the name of Muslims all over the world, I here by appeal to you to see to it that these actions are abrogated and Muslims are allowed to enjoy full freedom of religion in all their day to day activities, including bringing-up their children the Islamic way.

It is only by abrogation of the said regulations that justice will prevail and allow Muslims to enjoy- together with other nationalities- the fruits of the prosperity and the strong ties China is striving to establish with Muslim countries and Muslims.

Finally accept sir, the assurances of my high esteem.

Best regards.

Dr. Abdullah Omar NASSIF
Secretary General, Muslim World League
Makkah al Mukarramah, Suudi Arabia.

Baştarafı 56. Sayfada

çocuklarını İslami yoldan yetiştirmelerini temin etmenizi bütün dünya müslümanları adına rica ediyorum.

Ayrıca bu uygulamaların iptal edilmesiyle adalet ve hakkaniyet üstün gelecek, Şinjian Uygur Özerk Bölgesi müslümanları, öteki azınlık milletlerle birlikte, Çin devletinin refahından ve bu devletin İslam ülkeleriyle ve müslümanlarla geliştirmeye gayret ettiği güçlü dostluk bağlarından yararlanabileceklerdir.

Mesajıma son verirken Ekselanslarınıza üstün saygılar ve en iyi dilekler sunarım.

İmza

Dr. Abdullah Ömer Nazif
Genel sekreter
Dünya İslam Birliği, Mekke-Al-Mükerremeh,
Suudi Arabistan.

Rabitat ul Alem Al İslami yani Dünya Müslümanlar Birliği'nin Genel Sekreteri Dr. Abdullah Ömer Nassif imzasıyla yayınlanan bu bildirin birer kopyası, gerekli tedbirleri alması için İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreteri Dr. Şerafettin Pirzade'ye, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri Perez de Cuellar'a ve Merkezi Cenevre'de bulunan İnsan Hakları Komisyonu Genel Sekreterliği'ne gönderilmiştir.

KARDEŞ VAKIF

Ayaz-Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı faaliyete geçti.

Merkezi Ankara'da olan vakfın amacı; *Türk dünyasının, bu dünya içerisinde yer alan toplumların ve özellikle Ayaz-Tahir Türkistan İdil Ural Vakfı Coğrafi alanında yer alan Türk toplumlarının tarihi, kültürel, siyasî, iktisadî, sosyal hayatlarını, bilimsel yol ve yöntemlerle araştırmak, incelemek ve elde edilen sonuçları yaymak ve yayınlamaktır.*

Saadet İshaki Çağatay tarafından faaliyete geçirilen Ayaz-Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı'nın yönetim kurulu üyeleri;

Em. General Mehmet Rıza Bekin (Doğu Türkistan Vakfı Başkanı), **Prof. Dr.Ahmet Temir** (A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi), **Y. Müh. Mahmut Tahir** (Devlet Su İşleri Ankara), **Doç. Dr. Temur Koçaoğlu** (Marmara Üniversitesi Öğretim Görevlisi), **Tolay Duran** (B. Üniversitesi Öğretim Görevlisi), **Şekür Turan** (Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Foklor Dairesi Uzmanı), **İsmail Kalyoncu** (Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığında Müşavir)'dan oluşmaktadır.

Kardeş vakıf olarak ilan ettiğimiz Ayaz-Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı'na faaliyetlerinde başarılar diliyoruz.

DTV

Doğu Türkistan Vakfına (DTV) Bağışlar

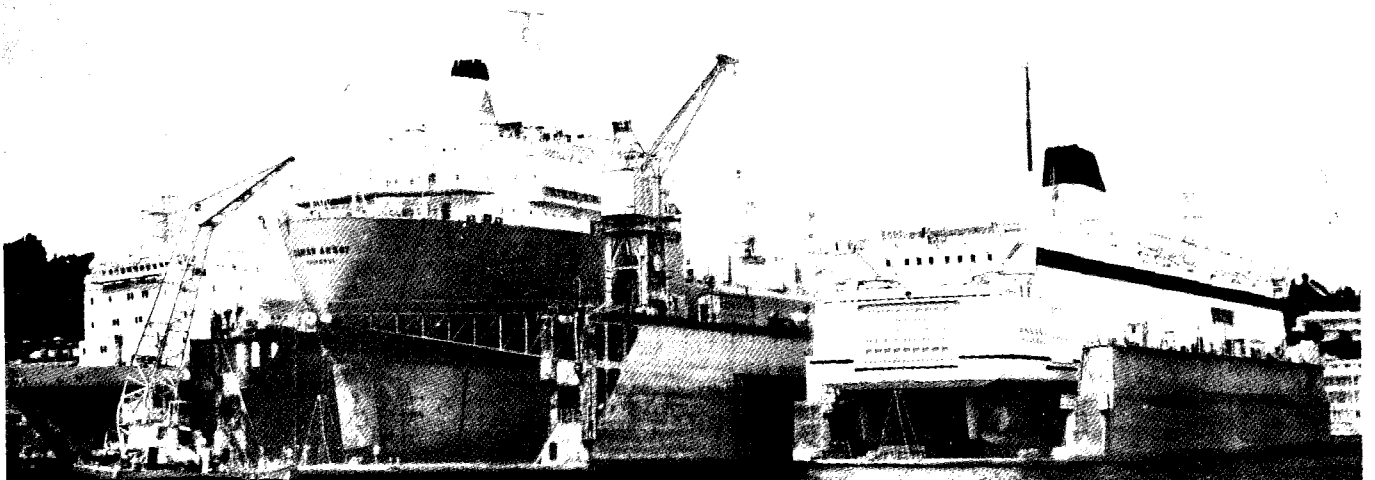
Türkistanlı hemşehrilerimizin DTV'na bağışları devam etmektedir. Bağış, milli dayanışmanın bir simgesi olması cihetiyle bağış yapanların adlarının bu DERGİ'de açıklanması, bizler için hem bir gurur ve heyecan vesilesi olmakta hem de şükranlarımızı belirtmemize bir fırsat oluşturmaktadır.

Em.Dr.General,

Abdulrahim H.Abdullah S.Arabistan	2.000.000 TL.
Abdurrahim Artuş	150.000 TL.
Abdurrahman Özgül	500.000 TL.
Nurinnisa Ahunbay	40.000 TL.
Abdulhakim Artuş	140.000 TL.
Abdulhakim Kaari	1.000 DM.

Adı geçen hemşehrilerimize teşekkür eder, sağlık ve saadetler dileriz.

DTV

- 75.000 DWT'a kadar her tip gemi imalatı
- 35.000 DWT'a kadar her tip geminin havuzlanması
- Sualtı ve suüstü bakım ve onarım çalışmaları
- Her çeşit konstrüksiyon işleri ve SULZER lisansı ile 2100 BHP gücüne kadar dizel motorların imalatı

Beş TERSANE ve bir MOTOR fabrikası ile hizmetinizdeyiz.

- Pendik Tersanesi
- Motor Fabrikası
- Haliç Tersanesi
- Camialtı Tersanesi
- İstinye Tersanesi
- Alaybey Tersanesi/İZMİR

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş. Mecidiyeköy Cad. No:66 80040 Salıpazarı-İstanbul/TURKEY
Tel: 149 53 17 - 145 81 87
Telex: 25487 ges tr - 25622 ges tr

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş.
TURKISH SHIPBUILDING INDUSTRY INC.

للاستشارات والاستثمارات

تركستاني

سياحة . تجارة . صناعة

TURKISTANI

DANISMANLIK ve YATIRIM

TICARET SANAYI TURIZM

FOR

CONSULTATIONS AND INVESTMENTS

TURKISTANI

TOURISM INDUSTRY TRADING

العنوان

ADRES / ADDRESS

HOTEL YILDIZ

Aksaray Cad. No.6, P.O.Box 56

Aksaray, Istanbul, TURKEY

TELEPHONE: 552 31 60 TLX: 930 513

(ئۈرۈمچى رادىئوسىنىڭ ئاڭلىتىشىغا قارىغاندا ئۆتكەندە بۇ رايۇندا تارقالغان يۇقۇملۇق سىرىغىلىق كىسلىلى بىلەن ئاغرىغان 129 مىڭ كىشى نىڭ يۈز دە بەشى ئۆلگەن) .

كىشى ئىچىندۈرۈۋېتىلگەن بۇ بەلگۈلمە ۋە قارارلارغا پۈتۈن مۇسۇلمانلارغا ۋە كىلىلىق قىلىدىغان دۇنيا ئىسلام بىرلىكى (رابطة العالم الاسلامى) تەشكىلاتى نامىدىن مۇسۇلمانلار نامىدىن مۇسۇلمانلار نىڭ ئەندىشە ۋە نارازىلىقلىرىنى بىلدۈرۈشنى خالايمەن . مۇسۇلمانلار نىڭ مەپە ئەتلىرى ۋە ئاساسى ئىنسان ھەقلىرىنى قوغدىمايدىغان بۇ خىل بىر تەرەپلىك بەلگۈلمە قارارلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ مۇسۇلمانلار نىڭ كۈندۈلۈك تۇرمۇشلىرىدا دىنىي ئەركىنلىكتىن تۈلۈك پايدىنىشىلىرى ۋە ئەۋلاتلىرىنى ئىسلام يولى بىلەن تەربىيەلەپ كىتىشىلىرىگە كاپالەتلىك قىلىشىڭىزنى پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلار نامىدىن ئۈتۈنمەن .

بۇ بەلگۈلمەلار ئەمەلدىن قالدۇرغاندىلا ھەققانىيەت بىرىگە كەلگەن بولۇدۇ . ئاۋتۇنۇم رايۇنىدىكى مۇسۇلمانلار باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر بىلەن بىرلىكتە چىن دولەتنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن ۋە بۇ دولەتنىڭ باشقا ئىسلام مەملىكەتلىرى ۋە دۇنيا مۇسۇلمانلىرى بىلەن مۇستەھكەم دۇستلۇق مۇناسىۋەت ئورنوتۇش ئۈچۈن ئىلىپ بىرىۋاتقان تىرىشچانلىقلىرى ۋە ئارزۇلىرىغا ھەسسە قۇشالايدۇ .

ئاخىردا ئالى جانابىڭىزغا ئەڭ ئالى تىلەكلىرىمنى بىلدۈرىمەن . دۆكتور ئابدوللا نەسفى دۇنيا ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتى باش سىكرىتارى مەككە مۇكەررەمە، سەئۇدى ئەرەبىستان .

قوشۇمچە ئىلگىرىمەلەر

- 1) مۇھتەرەم دۆكتور شەرىپىدىن پىرزادە جانابلىرىغا: ئىسلام دۆلەتلىرى كونفرانسى تەشكىلاتى باش سىكرىتارى جىددە .
 - 2) بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتى باش سىكرىتارىغا: نۇرۇك . ئا . ق . ش .
 - 3) خەلقئارا ئىنسان ھەقلىرى كومىسسۇنى ۋە ب . م . ت . باش سىكرىتار ئورۇنباشارىغا: جەنۇبە چىن ھۆكۈمەتنىڭ يېقىندا يولغا قويغان كەبىي بەلگۈلمە توغرىسىدا .
- دۇنيا ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتى باش سىكرىتارى جانابى ئالى لىرىغا سالام ۋە ھۆرمەتلىرىنى تەقدىم قىلىش بىلەن بىرلىكتە چىن خەلق جۇمھۇرىيەتىدە يېقىندا يۈز بەرگەن سەئۇدى ھۆلدىن ھەربىر لىرىنى خەۋەردار قىلىشنى خالايدۇ .
- چىن خەلق جۇمھۇرىيەتى ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتۇنۇم رايۇنىدا مۇسۇلمان خەلقكە قارشى بىر بەلگۈلمە يولغا قويۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپتۇق . بۇ بەلگۈلمە شۇبھى سىزكى، ئىنسان ھەقلىرىنى ئاياغ ئاستى قىلغانلىقى بۇلۇپ قالماستىن بەلكى ئىسلام پىرىنسىپى ۋە ئەھكام لىرىغا خىلاپدۇر . شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتى مۇسۇلمانلار نىڭ ۋە كىلى سۈپىتى بىلەن چىن خەلق جۇمھۇرىيىتى باش مىنىستىرى مۇھتەرەم جاۋزىياڭغا بۇ بەلگۈلمەلارگە نارازىلىقىمىزنى ئىپادە قىلىپ يوقارقى مەزمۇندا تىلگىرامما يوللاشنى مۇناسىپ كۆردۈدۇق .

ئاخىردا ئالى جانابىڭىزغا ئەڭ ئالى تىلەكلىرىمنى بىلدۈرىمەن . دۆكتور ئابدوللا نەسفى دۇنيا ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتى باش سىكرىتارى مەككە مۇكەررەمە، سەئۇدى ئەرەبىستان .

دۇنيا ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتىنىڭ جاۋزىياڭغا يوللىغان تىلگىرامى

چىن خەلق جۇمھۇرىيىتى باش مىنىستىرى
ھۆرمەتلىك جاۋزىياڭ ئالى كراملىرىغا،
بىجىن.

ھۆرمەتلىك باش مىنىستىر،

مۇقەددەس مەككە دىن دۇنيا ئىسلام بىرلىكى باش سىكرىتارىياتىنىڭ ھۆرمەت سالاملىرىنى ۋە چىن خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ داۋاملىق تەرەققى قىلىشىغا بولغان ئەڭ ئالى تىلەكداشلىقىمنى بىلدۈرمەن ئۇندىن باشقا، ھۆرمەتلىك باش مىنىستىر، يېقىندا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى (شەرقىي تۈركىستان) دىكى مۇسۇلمانلارنىڭ مەنپەئەت ۋە ئارزۇلىرىغا خىلاپ ھالدا قەدىرلىك ھۆكۈمەتسىز تەرىپىدىن يولغا قويۇلغان بەلگۈلمە ۋە قارارلار ھەققىدە جانابى ئالىڭىزگە موراچىنە تىلەشنى ۋە زىپە دەپ بىلىمەن.

خەلق ئارا ئاخبارات - نەشرىيات ۋە رادىئو تېلېۋىزىيە لىرى تەرىپىدىن تارقىتىلغان ھەم شىنخۇاشە تەرىپىدىن مۇتۇغرىلانغان خەۋەرگە قارىغاندا 1988-يىلى 6-ئايدىن تارتىپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى مۇسۇلمانلار ئاراسىدا تۇغۇتنى چەكلەش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان چارە - تەدبىرلار يولغا قويۇلماقچى ئىكەن. ئاپتونوم رايون ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تومۇردا ئاممەت ئاپتونوم رايونىدىكى پۈتۈن دىنىي زاتلارنىڭ بۇ قانۇننى ھىمايە قىلىشىلىرىنى تەلەپ قىلغان.

چىننىڭ 1982-يىلى 4-ئاينىڭ 12-كۈنى ماقۇللانغان ناساس قانۇنى ۋە ئاپتونوم رايوننىڭ 1984-يىلى 5-نجى ئاينىڭ 31-كۈنىدىكى بەلگۈلمىسىدە ئاپتونوم رايونى نوپۇسىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى تەشكىل قىلغان مۇسۇلمانلارنىڭ ھوقۇق ۋە مەنپەئەتلىرىنى، مىللى ئۆزبەك ئادەت - ئىرىنى، دىنىي ئېتىقات، شەخسىي ئەركىنلىك ۋە مىللى ئالاھىدىلىكلىرىنى قوغداش دەپ ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن تۈرۈغلۈك يېقىندا شىنجاڭ ئونىۋېرسىتېتىدىكى مۇسۇلمان ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يىمەكخانە لىرى غەيرى مۇسۇلمان ئوقۇغۇچىلىرى نىڭكى بىلەن بىرلەشتۈرۈشكە زورلانماقتا.

ھۆرمەتلىك باش مىنىستىر،

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى خەلقلىرىنىڭ ئىرادىسىغا خىلاپ ھالدا ئەمەلگە قويۇلغان مەزكۇر بەلگۈلەنمەلەر ئالەمشۇمول ئىنسان ھەقلىرى باياننامەسىگە ئۈچۈن خىلاپلىق بۇلۇپ قالماستىن بەلكى باشقا خەلقئارا قانۇنلارغا شۇنداقلا ئىسلام پىرىنسىپلىرىغا ئىسلام دىنىمىزنىڭ توڭغۇز گۆشى بېشىنى مەنئى قىلغانغا ئوخشاش باشقا ھۆكۈملىرىغا جىددى ھالدا خىلاپدۇر. تۇغۇتنى كونترول قىلىش قانۇنى ئىجرا قىلىنىۋاتقان چىن دۆلەتىنىڭ نۇپۇسى ئىچىدە كىچىك بىر قىسمىنى تەشكىل قىلغان بۇ ئاپتونوم رايوننى خەلقلىرى ئۈلۈم نىسبىتى ئەڭ يوقىرى بولغان ھەرخىل يۇقۇملۇق كىسەللەر ۋە ۋابالارگە دۇچار بولۇپ تۇرۇۋاتقان، لوپنۇردا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ناتوم (يادرو) سىناقلىرىنىڭ تەسىرى ئاستىدا خەلقلەر ئۆز ھاياتلىرىنى ساغلىق ھالدا ياشاش ئىمكانىيەتلىرىدىن مەھرۇم قالماقتا

شەرقىي تۈركىستان دېمۇتوغۇت چەكلەندى

خەۋەرلەر :

نەزەرب خەۋەرى گېزىتى " نىڭ خەۋەرى: بىجىن 6 ئاينىڭ 18 - كۈنى: جېن ھۆكۈمەت خەۋەرى ئاڭلىتىلغان بولغان شىنخۇا شەنڭ خەۋەرى قىلىشىچە، چىن نىڭ مۇسۇلمان نۇپۇسى ئەڭ كۆپ بولغان شىنجاڭ رايونىدىكى مۇسۇلمان دىنى رەھبەرلىرى يىقىندا ھۆكۈمەت تەرىپىدىن يولغا قويۇلغان "توغۇتنى كونترول قىلىش" قانۇنىغا قارشى چىقىملىقلىرى ئۈچۈن ئاگا لاندورولغان.

6- نىجى ئاينىڭ / كۈندىن باشلاپ كۆچكەنگە بولغان بۇيىڭى قانۇنئاساسەن، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭكى بالىلىق بولۇشقا ۋە ئالاھىدە ئەھۋال ئاستىدا ئۈچ ۋە يات تۈرت بالىلىق بولۇشقا روخسەت قىلىندۇ. شىنخۇا شەنڭ رەئىسى تو مۇر داۋامەت نىڭ " رايۇنسىز دىنى رەھبەرلەر بۇيىڭى قانۇنىنى ھىمايە قىلىشلىرى لازىم ۋە ياكى ھىچ بولمىغاندا بۇنىڭغا تۇسقۇنلۇق قىلماسلىقى كىرەك " دىگەن سۆزىنى نەقىل كەلتۈرگەن.

چىندىكى ئاز سانلىقلارنىڭ نۇپۇسى ئاتىشىملىق. چىننىڭ نەكسىرىيەت مىللىتى بولغان خەنزۇلارغا بولغان بىر بالىلىق چەكلىمەدىن بوناز سانلىقلار رەھبەرلىكى. شىنجاڭ نىڭ نۇپۇسى ئون تۈرت مىلىئون بولۇپ مۇسۇلمان ئاز سانلىقلار ئاراسىدا ئون بالىسى بار ئائىلەلەر كۆپ ئۇچرايدۇ.

بىبىسى خەۋەرى - لوندون 6 - نىجى ئاينىڭ 15 نىجى كۈنى:

تۆمۈر داۋامەت، ئاۋتۇنۇم رايونىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئائىلە پىلانلاشنى ئىجرا قىلىش لىرى ئولار ئۈچۈن پايدىلىق دەپ كۆرسەتتى. ئۇ يانا مۇنداق دېدى: پىلانسىز نۇپۇس ئارتىشى ئائىلە نىڭ ئىختىسادى ئېغىر چىلىقىنى ئاشۇرۇپلا قالماستىن بىرمۇنچە ئىختىمائى قىنچىلىقلارنى مۇمەيدانغا كەلتۈرۈدۇ. ئوقۇش، تىببى داۋالاش، نەرسە كىرەك ۋە مال بىلەن تەمىنلەش ۋە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش جەھەتلەردىمۇ زۆر قىنچىلىقلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بۇ كېيىنكى ئون يىل ئىچىدە شىنجاڭ نىڭ نۇپۇسى ئىككى قات كۆپەيدى. نۇپۇسنىڭ بونداغ كۆپ ئارتىشى نەتىجىسىدە كىشى بىشىغا بىر يىللىق ئاشلىق 400 كىلو دىن ئازراق ئىشىب توغرى كىلىدۇ. تۆمۈر داۋامەت دىنى رەھبەرلەردىن ئائىلە پىلانلاش چاقىرىغىنى ھىمايە قىلىش لىرىنى ۋە بوھەركەت كەپتلا كاشاڭ بولماسلىقلىرىنى تەلەپ قىلدى.

6- نىجى ئاينىڭ 15- كۈنى 600 گە يېقىن ئۇيغۇر مۇسۇلمانلەرى شىنجاڭ

ئۇيغۇر ئاۋتۇنۇم رايونىنىڭ باش كەنتى بولغان ئۈرۈمچى نىڭ رەستەلىرىدە ناماش ئۆتكۈزگەن. بۇلار ئۇنلۇك شۇئارتۇلاب قوللىرىدا پىلاكاتلار ۋە لۇزۇنكا لەركۆتەرگەن ھالدا ئۈچ سائەتتە قەدە رەھبەرلىرى ئايلانغان. بۇ ناماشنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن ۋە بۇ گۈن ئۈرۈمچىدىن بىجىنگە قايتىپ كەلگەن رەبلىك سىياھەتچىلەر ھەللى بۇيەردە ئاڭلاتتى. سىياھەتچىلەر ئۇيغۇر لار كۆتۈرۈۋالغان پىلاكاتلەر رەھبەرلەر بىلەن ئۇيغۇرچە يىزىلغان بولۇپ ئۇنى ئوقۇيالىمىغان ھەم ناماشنىڭ سەۋەبىنى مۇئاقالىمىغان. بىز شىنخۇا شەنڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق بايانا تېجىسى لوشىڭغا تېلېفون قىلىپ ھەللى ھەللى سۇرغىنىمىزدا ئۇيغۇر ۋە رىيالغان دەپ رەت مۇقىملىقى ھەم توغرى دەپمۇ تەسدىق قىلمىدى. ئۇيغۇر تۈركلىرى چىننىڭ غەربى شىمال قىسمىدا ئەڭ چىسوك مۇسۇلمان ئاز سانلىقلار دۇر.

دۇختۇر مە سئود سە برى رە ئىسلىك زامانىدا مە كتە بلە ر نىڭ دە رىسلىك ، ئىملا ۋە باشقا تە رتسب لىرىنى تۈرك مىللە تىچىلىگى ئېقىمىدا ئۆزگە ر تىش ۋە ئىسلاھاتلار ئۈچۈن تىرىشتى . سە زى ئوقوتقۇچىلەر ئاراسىدا فامىلە (سۈي ئات) قوللۇنۇشنى يولغا قويدى . ئۈرۈمچىدە ئۇيغۇر ئۇيۇشماسى ۋە دە ر نە ك گە ئوخشاش زىيالىيلەر كۈلۈپ ، تە شكىل قىلىشتا ئۆرنە ك بۇلدى . دە ر نە كتە تۈرك مىللە تىچىلىگىنى نوختا قىلغان مە زمۇنلەر دىكى كونفرانسىلار دە ئىلمى ، ئە دە بى ۋە ئىقىمىدىكى مە ۋزۇلاردە دۇكىلاتلەر بە رگە ن .

1949 نجى يىلى شە رقىي تۈركىستان كومۇنىست ئىستىلا سىغا ئۇچرىغاندىن كېيىن مە سئود سە برى قولغا ئىلىندى . ئۈرۈمچى كۈچلىرىدا قولدا ئىشكال پوتىدا كوزا بىلە شە ھە رئايلاندۇرۇلدى ۋە ئىزىبە ت چە كتى . ئۇزۇن ئۆتمە ي تۇرمىدا ۋاپات قىلدى . ئۇلۇم سە ۋە بى ۋە ئۈجە رياندىكى ئە ھۋاللى رنى تولۇق بىلمە سە كىمۇ ، ئە ك ئىغىر شارائىتلار دە ھاياتى ئاخىرلاشقانلىقى چوقۇم .

بىلىملىك ، ساغلام خاراكتىرلىك ، مە دە نى ، كە لگۈسىگە ئۈمىتقارار ئىدىغان ۋە كۈرە شلەر دە چىكىنمە س بۈيۈك بىر شە خسىيە ت گە ئىگە مە سئود سە برىنى خاتىرە لىگىنىمىزدە ، ئۇلۇغ ئاللا دىن ئۈنىڭغا مە غىپىرە ت تىلە ىمىز ۋە "خە لىق ئۈچۈن نۇرغۇن جاپالار چە كتىڭ ، بۇ خە لىقنىڭ سىنى مە ككۈ ئە سلە يدۇ توپرا قىڭدا راھە ت يات" دە ىمىز .

مىسئود سە برى نىڭ ئە سە رلىرىدىن بە زىلىرى :

* ئۇلۇغ ئانا ، 1942 نجى يىلى نە نچىك

* بىر نۇتۇق ، 1947 نجى يىلى

* تۈركىلىك ئورانى ، 1948 نجى يىلى

* نىياز قىز ، 1948 نجى يىلى ئۈرۈمچى

يازغۇچى : ئا . شىكۈر تۇران
ئە نقە رە ، تۈركىيە

بداية الموضوع في ٧

تسعى اليها الصين وتعمل على توثيق علاقاتها الطيبة مع المسلمين وشعوبهم ولدولتكم تحياتي وتمنياتى الطيبة

الامين العام لرابطة العالم الاسلامي
د . عبدالله عمر نصيف

نأمل من معاليكم نقل ماجاء فيها الى الاعضاء الموقرين واللجان الخاصة برحاء التكرم بىحل المساعي الحميدة لدى حكومة الصين الشعبية لالغاء تلك الاجراءات التعسفية ضد المسلمين المضطهدين الذين يتطلعون الى كل دعم انساني ومساندة تساعدهم على حفظ كيانهم الاجتماعي والثقافي وصيانة حقوقهم ومصالحهم وتأمين الحرية الكاملة لهم على ممارسة شعائرهم الدينية وتعليم ابنائهم وتربيتهم على السلام ووقف التفجيرات النووية في بلادهم والله يحفظكم

الامين العام
د . عبدالله عمر نصيف

مە سئود سە برى بۇ ساھە دە ئۈنۈ تۈلماس تۇھپەلە ر قۇشقان. غۇلجا شە ھرىدە تاشلىنىپ قالغان ئۇقۇتقۇچى سىز قىلىپ ئۇقۇش باشلاش ئىمكانى قالمىغان "رە شىدى" باشلانغۇچ مە كىتۇپىنى ئوگۇلاب بېيگىنۇاش دىن ئۇقۇشقا ئاچقان. ئىشانە ۋە ياردە ملە ر بىلە ن بۇ مە كىتە پنى بىر مە ز گىل ئاچقان بۇلىمۇ چىن ھاكىمىيە تى ۋە باشقا يە رلىك كۇنالىقنى ساقلاش تە رە پدار لىرى تە رىدىن تاقىپۇتىلدى. دۇختور م. سە برى ياناكە سېى ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ شە خسى دۇختورخانە ئاچتى. خە لقلە ر گە تىببى جە ھە تتن كۇب پايدىلىغ بۇلۇپلا قالماستىن داۋاملىق مە خپى ۋە يا ئاشكارا بىغىن ئولتۇرۇشلە ر ئېچىپ خە لقنى ئاقارتىش. ئاڭ سە ۋىيە سىنى ئۇستۇرۇش جە ھە تتە بۈيۈك خىزمە تلە ر ئىشلىدى. مە سئود سە برى مە كىتە ب ئىچىش مە دە نى مائارىپنى ئانا يۇرتىداریۋاجلاندىرۇش ئارزۇسىنى بىر دە م بولسىمۇ بوشاش تۇرمىدى. بىرىنچى دۇنيا سۇقۇشىدا روسلارگە ئە سىر چۈشۈپ كېىنچە غۇلجىغا كە لگە ن تۇرك ئوفتىسە ر لاردىن نۇرغوت ۋە خە لىل ئە پە ىندىلە رنى تېپىپ ئۇلارنىڭ ئۇقۇتقۇچىلىقىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ ياردە م قىلىشى بىلە ن دە رنە ك دىگە ن ئات بىلە ن بىر قانچە مە كىتە ب ئاچتى. دۇختۇر مە سئود سە برى نىڭ بۇھە ركە تلىرى چىن ھۆكۈمە تىنى بە كىمۈ ئە نسىر تىب قۇيدى. مە سئود سە برىنى قولغا ئېلىپ پوت قول غا ئىشكالى سىلىپ تۇپىسى ئۇچۇق ھارۋاد 700 كىلومىتىرلىق مۇساپە دىكى نۇرۇمچى تۇرمىسىغا ئاېىرىپ سۇلىدى. بىرمۇدە تتىن كېىن تۇرمىدىن چىقىپ غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ "مە ركە ز رۇشتىيە" مە كىتۇى ۋە "غنى ئاخون" نامىدىكى مە كىتە بلە رنى ئۇقۇشقا ئاچتى.

1933 نچى يىلى ئىلىغا رۇس ئە سىكە ر نىڭ كىرىشى بىلە ن مە سئود سە برى قە شقە رغە كە تتى ۋە ئوبە ردىن ھىند وستانغا ئۇتۇب چىن غا قايتىپ كە لدى. مە لۇمكى ئۇ زاماندا چىن - ياپون سۇقۇشى داۋام ئە تمە كىتە ئىدى ۋە شە رقى تۇركىستاندا كۇرۇنۇشتە چىنغا تە ۋە ئامما ستالىنچى روس ھۆكۈمە تىنىڭ دە ستىكى بىلە ن بىر تە رە پتىن شە رقى تۇركىستانلىقلە ر نىڭ مىللى ھە ركە تلىرىنى باستۇرۇپ يانا بىر تە رە پتىن چىن مە ركە زى ھۆكۈمە تتىن مۇستە قىل ھە ركە ت قىلىۋاتقان شىگىسىسى ھاكىمىيە ت بىشىدا ئىدى.

مە سئود سە برى چىنغا يىتىپ كە لگە ندىن كېىن گۇمىنداڭ پارتىيە سى (ھاكىمىيە ت بىشىدىكى پارتىيە) تە رىدىن چىن پارلامىنتىگە (گۇمىنداخۇى غا) شە رقى تۇركىستان ۋە كىلى بۇ لۇب سايلىاندى 1945 نچى يىلى گۇمىنداڭ پارتىيە سىنىڭ بە شىنچى قۇرۇلتا بىدا مە ركە زى ھۆكۈمە تكە ئە زا بۇلۇپ سايلاندى. ۋە شونىڭ بىلە ن سىياسى سە ھنە گە چىقتى. بۇ مە زگىلدە مە يلى پارتىيە قۇرۇلتاى لىرىدا بۇلسۇن ۋە يا قانۇن تۈزۈش قۇرۇلتايدا بۇلسۇن شە رقى تۇركىستان نىڭ سىياسى ۋە زىئىيە تى نى، خە لقلە ر نىڭ ئارقىدا قالغانلىقىنى، شە رقى تۇركىستانغا چىن كۇچمە ن ئېقىمى نى، خە لقلە ر نىڭ ئارقىدا قالغانلىقىنى، شە رقى تۇركىستانغا چىن كۇچمە ن ئىقىمى نىڭ توختىلىشىنى ۋە باشقا مە سئە لە رنى چىن نىڭ ئە كچو ك ھۇقۇقلۇق نۇرگىنى بۇلغان ۋە كىللە ر قۇرۇلتاى نىڭ مە نپە رىدە تۇرۇپ تە لە ب قىلدى ۋە ئاكالاتتى گۇمىنداڭ قۇرۇلتاى مە جلىلىلىرىدە شە رقى تۇركىستان مە سئە لىنى نۇرتىغا قۇيۇلغان ۋە ھە ل قىلىشىنى تە لە ب قىلغان ئاساستا ھۆكۈمە تكە تە كلىپ ۋە تە لە ب لايھە لار سۇندى (تە پسىلاتى ئۇچۇن " بىر ئوتۇق دىگە ن ئە سە ر گە قارالسۇن)

1944 نچى يىلى شە رقى تۇركىستاندا يۈز بە رگە ن مىللى ئىنقلاب ۋە ئۇندىن كېىنكى مە يدانغا كە لگە ن ۋە زىئىيە تكە ئاساسە ن مە سئود سە برى 1945 نچى ۋە تە نگە قايتىپ كە لدى. 1947 يىلى چىن ھۆكۈمە تى تە رە پىدىن ئۆلكە رە ئىسى بۇلۇپ تايىلاندى. مە سئود سە برى بۇ تارىخقا قە در چىن ھۆكۈمە تىنىڭ بە لگۈلىگە ن تۇنجى شە رقى تۇركىستانلىقتىن بۇلغان ئۆلكە رە ئىسى بۇلۇپ ھېساپ لىنىدۇ.

۱۶ نەپەر ۳۸ نەچچە يىلدا مەسئۇد سەبىرى بايقۇزىنى خاتىرلەيمىز

مەسئۇد سەبىرى، شەرقىي تۈركىستان نىڭ بىقىنى تارىخىدا ئۈچ نەپەر ئادىلار دەپ ئاتالغان، 1943-1949 يىللىرى بىرلىشىپ كۆرەش قىلغان مۇنەۋۋەر سىياسەتچىلىرىمىزدىن بىرىسى ئىدى. مەھمەت ئىمىن بۇغرا ۋە ئىسائىت ئالپتىكىن بۇ ئۈچلۈك گورۇپپا نىڭ قالغان ئەزا لىرىدۇر. شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ ھەقىقەت ۋە ھۆرىيەتنى قۇلغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان بۇ كۆرەشلىرى شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ سىياسى كۆرەشى نىڭ باشلىنىشى دىكى مۇھىم بىر قىسىمنى تەشكىل قىلغان ئىدى. مانا بۇ جەھەتتىن، بۇلارنىڭ كۆرەش پائالىيەتلىرىنى بىلىش، ئۇلارنىڭ بىر گرافىيەلىرىنى ئوتتۇراغا قويۇش شەرقىي تۈركىستان نىڭ شۇدەۋرىدىكى سىياسى تارىخىنى ئەسلىپ كۆرسىتىدىكى كۆرەش نىشانىمىزنى يۇرۇتۇش ئۈچۈن زۆرۈر ئەھمىيەتكە ئىگە.

مەھمەت ئىمىن بۇغرا ۋە ئىسائىت ئالپتىكىن لار 1950 يىلى مۇھاجىرەت زامانىلىرىدا بولۇپمۇ تۈركىيەدىكى ئىقائەتلىرى جەريانىدا ئىشلەش پۇرسىتىگە ئىگە بولغانلىقىلىرىدىن بۇلار نىڭ بىئوگرافىيەلىرى ئاز دۇر. كۆپدۇر ئىشلەنگەن. مۇنى بۇغرا نىڭ قىسقىچە بىئوگرافىيەسى ۋاقىتىدىن كېيىن قىزى پاتىمە بۇغرا تەرەپىدىن نەشىر قىلىنغان "مۇجادىلە خاتىرىلىرى" دىگەن كىتاپتا ئوتتۇراغا قويۇلدى. ئۇندىن كېيىن بۇغرا نىڭ "شەرقىي تۈركىستان تارىخى" ناملىق ئەسەرىدە بىر قەدەر تەپسىلىي بىئوگرافىيەسى ۋە كىشىلىك ھاياتىغا دائىر تۇلۇق مەلۇمات بار. ئىسائىت ئالپتىكىن بۇلارنىڭ خاتىرىلىرىنى 1986 يىلى ئىستامبولدا بىر كىتاب ھالىدا نەشىر قىلدى. ئەپسۇسكى، دۇختور مەسئۇد سەبىرى نىڭ بىئوگرافىيەسىنىڭ يەنى سىزلىكىنى كۆرۈپمەكتەمىز. چىندە ۋە شەرقىي تۈركىستاندا ئۆز ۋاقتىدا بىر قانچە كىتاب ۋە ژۇرناللاردا مەسئۇد سەبىرى نىڭ بىئوگرافىيەسى ئۈچۈن يەنىلىك ماتىرىياللار نەشىر قىلغان بولسىمۇ بۇلار ھازىر كىشىلەرنىڭ قولىدا يوق دىگەندەك ئاز. بۇ كەمچىلىكنى قىسقا زامان ئىچىدە تۈگۈتۈشمىز لازىم.

دۇختور مەسئۇد سەبىرى بايقۇزى 1887 - يىلى شەرقىي تۈركىستان نىڭ ئىلى ۋىلايەتى نىڭ غۇلجاناھىيەسىگە قاراشلىق ئارۇز كەنتىدە تۇغۇلغان. دادىسى سابىر ھاجىم كەنت نىڭ مۇتەبەرى كىشىلىرىدىن بولۇپ مۇنارىپ پەرۋەز بىر ئادەت ئىدى. مەسئۇد سەبىرى يەتتە بىر قوققان بولۇپ بولار دىن ئۈچى قىز تۇرتى تۇغۇلدى. باشلانغۇچ مەكتەپنى غۇلجىدا تۈگۈتۈپ بولغاندىن كېيىن دادىسى مەسئۇد سەبىرىنى ئۆز زامانىسىدا ئىلىم - ئىرفان نىڭ ماكانى بولغان نوسمانلى دۆلەتنىڭ پايتەختى ئىستامبولغا ئالى مەكتەپتە تەلىم ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ئىبەردى. تولۇق ئورتا مەكتەپنى ۋە ئەسكىرى تىببى ئالى مەكتەپنى ئىستامبولدا پۈتتۈرۈپ بىرىنچى دۇنيا سۇقۇشى ئالدىدا شەرقىي تۈركىستان غا قايتتى.

مەلۇمكى، مەسئۇد سەبىرى نىڭ ئىستامبولدىكى زامانى تۈركچىلىك پىكىر ئىقىمىنىڭ ھەر تەرەپلىمە تالاش تارتىش قىلىنىۋاتقان بىر مەزگىل ئىدى. ۋە ئىتتىھات - تەرەققى پارتىيەسى نىڭ ھۆكۈمەت دەۋرى ئىدى. مانا بۇ مۇھىتتىن ئالغان تەسىراتلىرىنى بىزمەسئۇد سەبىرى نىڭ سىياسىي پائالىيەتلىرى ۋە ئەدەبىي ئەسەرلىرىدا ئۇچۇق كۆرۈۋالغىمىز. دۇختور مەسئۇد سەبىرى نىڭ خىزمەت پائالىيەتلىرىنى قىسقىچە شۇ ئىككى جەھەتتە ئورتىغا قويۇشمىز مۇمكىن:

- مانارىپ خىزمەتلىرى جەھەتتە،

ۋە تەندە مەدەنىي مانارىپ (زامانىۋى مانارىپ) نىڭ يوقلىغىنى ئۆز زامانىسىدا ھىس قىلغان

مۇھەممەت شاھ ھەببۇللا ۋاپات قىلدى

"شەرقىي تۈركىستان ۋە خېي" ۋە "شەرقىي تۈركىستان ناۋازى ژۇرنىلى نىڭ قۇرۇلشىدا ماددى ۋە مەنئى جەھەتتە تەلەردە بۈيۈك كۈچ چىقارغان ۋە ئاساس ئامىل لەردىن بولغان مۇھەممەت شاھ ھەببۇللا بۇ يىل 11. نىجى ئاينىڭ 21. نىجى كۈنى جىددە دەكسەل بولۇپ ساقايالماستىن تىخى ياش دىگۈدەك بىر زاماندا ۋاپات قىلدى.

مەھمۇم مۇھەممەت شاھ ھەببۇللا تۈركىستان نىڭ موئىتتە رزاتلىرىدىن بولغان قەشقەرلىق ھەببۇللا ھاجىم نىڭ ئوغلى دۇر. ھەببۇللا ھاجىم ئۆزى مەرىپەتلىك، فازىل ۋە تەن

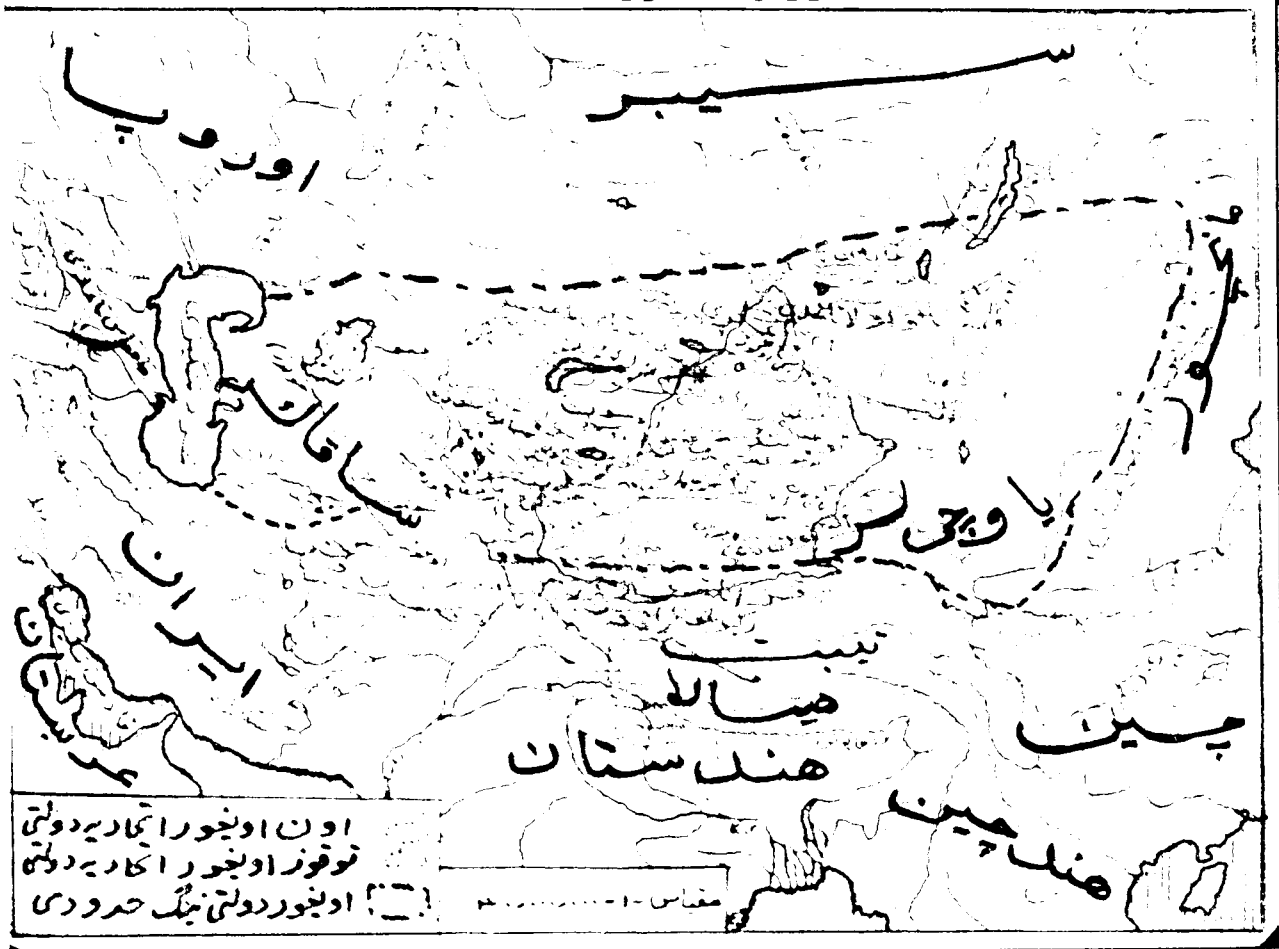
پەرۋەركشى بولۇپ ئوغلى مۇھەممەت شاھ نىڭ دىنى ۋە مىللى جەھەتتە تەرىپى سىگە كۆپ نەھمىيەت بەرگەن. ئونى زامانىۋى بىلىم ھاسىل قىلىش ئۈچۈن بومباي دىكى ئېنگىلىز مەكتىپىگە يوللىغان. مۇھەممەت شاھ بۇ جايدىكى ئوقۇش جەريانىدا تۆرت خىل چەت تىلنى ياخشى ئۈگۈنۈپ سەئۇدى ئەرەستانغا قايتىپ كېلىپ بۇ يەردە ھۆكۈمەت خىزمەتسىگە كىرگەن. يۈكسەك مەدەنىي ۋە ئىلمى قابىلىيەتتىن تەجىسسە قىلغان بىر زاماندا ئۆسۈپ ھۆكۈمەتتە يۈكسەك ئىستىۋارلىق ئورۇنغا ئېرىشكەن. مۇھەممەت شاھ ھەببۇللا پۈتۈن ھاياتى داۋامىدا ئاخىرقى دەرىجىلىك يۇرتى شەرقىي تۈركىستان ۋە تۈرك - ئىسلام دۇنياسىغا خىزمەت قىلىشنى ئۆزىگە شۇنار قىلغان بىر مۇنەۋۋەرىكىشى ئىدى. ئۇنىڭ بۇ يولدىكى خىزمەتلىرىنى ساناب تۈگەتكىلى بولمايدۇ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ مۇھاجىرەتتىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئوتتۇراسىدا ئىتىپاقلىق ۋە بىرلىك رۇھىنى جارى قىلىپ يۇرتدا شىرىمىزنى ئەسلى يۇرتى شەرقىي تۈركىستان نىڭ مەسىئەلىرىگە قاراشقا رىغبەتلىك ئىدى ۋە بۇ يولدا كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقلىرىنى ھەرگىز ئۇنتالماستىن. ياشلارنى تەرىپىلەش، ئۇلارنى ئىلىم - بىلىمگە ئىگە قىلىش ئۇنىڭ ئەڭ نەھمىيەت بىرىدىغان تەرىپى ئىدى. ئۇنىڭ بۇ يولدا كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئۇنىڭ ئىسمىنى ئەبەدىلەشقا سەۋەبچى بولۇدۇ دەپ ئىشىنىمىز. تۈرك ئىسلام دۇنياسى نىڭ بەزى مەركەزلىرىدە مۇھاجىرەتتىكى شەرقىي تۈركىستانلىق ياشلارنىڭ ئوقۇپ بىلىم ئاشۇرۇشىغا ئىمكان يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن ئۇنىڭ رەھبەرلىكىدە ھەمىشە ھەرلىرىمىز كۆزى ۋە كۈڭلى ئىچىلغان ئىدى. مۇھەممەت شاھ ھەببۇللا نىڭ ئارىمىزدىن ئايرىلىشىدىن كېلىپ چىققان بوشلۇق بۈيۈكدۇر. ئۇ لېكىن ئۇنىڭ ماڭغان يولىنى بويلاپ ماڭىدىغان ۋە ئۇنىڭ تۇيغۇلىرىغا نەگىشىدىغان ياشلار نىڭ بارلىغىنى نەسلىگىنىمىزدە كۈڭلىمىز تەسەللى تاپىدۇ. مۇھەممەت شاھ ھەببۇللا دۇنيا نىڭ قانداغ لىكى يەردە بولمىسون كۆرۈشۈپ تۇنۇشقان كىشىلار ئارىسىدا ياخشى تەسىراتلەر قالدۇرغان بىر شەخسىيەت ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن تۈركىيەدە ۋە چەت ئەللىكلەرنىڭ ئۈزۈك مۇھىم تۇنۇشلىرى ۋە دۇستلىرى بار. ياش ئومرىدە بىزدىن ئايرىلغان مەھمۇمجانابى ئاللاھ دىن تۈگۈمەس مەغپىرەت ۋە رەھمەت تىلەيمىز. بالا چاقا ئەھلى ئاياللىرىغا، يۇرتداشلىرىغا ۋە بارلىق دۇست - ئاشىنالىرىغا چۈڭقۈر تەزىيە تىمىزنى بىلدىرىمىز ۋە ئولارگە سەبىر تىلەيمىز.

مۇھەممەت رىزا بىكىن (ئەمەكلى گىئىرال)

شەرقىي تۈركىستان ۋە خېي باشقۇرۇش ھەيئىتى رەئىسى

شەرقىي تۈركىستاندىن كۆچكەن تۈركلەر نىڭ كۆچۈش ئەھۋالى قىسقىچە يوقارقىلار دىن ئىبارەت (بىرىنچى ۋە ئىككىنچى خەرىتەگە قارالسۇن). شەرقىي تۈركىستاندىن كۆچكەن قاقىلە ل رەھەممىدىن كۆپ ۋە مۇھىم يەرلارنى ئىگىلىگەنلىكىنى كۆرگىلى بۇلۇدۇ. تۈرك ئانا يۇرتىنىڭ باشقا نوختا لىرىدىن كۆچكەن مۇھاجىرلار نىڭ ئەھۋالى بېيولوگرافىيە دە كۆرسۈتۈلگەن ئەسەرلەردە بايان قىلىنغان) (3) خۇلاسە قىلىپ ئىتقاندا دۇنيانىڭ تامام ئەتراپى تېخى مەدەنىيەتتىن بىخەۋەر قاراڭغۇلۇق بىر دەۋر ئىچىدە ياشاشماقتا ئىكەن تۈرك قەۋملىرى ئىلىم ۋە مەدەنىيەت نىمەت لىرىگە ئېرىشكەن ۋە خۇدا ۋەندە تانالانىڭ ئىنسانلەرنى ئىلىم ۋە مەدەنىيەت شەرەپىگە يەتكۈزۈش دۇنيا يۈزىنى ئاۋەت قىلىش دەك قۇدرەتلىگە مەزھەر بۇلدىلار. چۈنكى تۈركلەر بارغانلىقى جايغا ئۆزىنىڭ ئىلىم سەنئەت ۋە مەدەنىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىپ بەرلىك خەلقلەرگە ئۈگەتتى ئۇ يەرنى ئۆز ئانا يۇرتلىرىدەك ئاۋەت قىلدى، شەھەرلەر قۇردى.

تۈركلەر نىڭ ئايۇرتى نىكۈرسىتىدىغان خەرىتە

شەرقىي تۈركىستاندىن چىققان قافىلەلەر توغرىسىدا بىر ناز توختۇلۇپ ئۆتۈمىز.

تۇرپان ئۆلكىسىدىن چىققان كۆچمەنلەر قافىلەسىنىڭ بىر تارمىقى توغرا شەرققە يۈرۈپ ئوتتۇرا چىن يەنى سىرىغ دەريا (خوۋاڭخې) ۋە كۆك دەريا ئوتتۇراسىدىن چىنىنڭ ئەڭ مۇنبەت ۋە يىشىللىق ئۆلكىسىنى ئىگەللەپ ئۆيەرگە يەرلەشتى. لوپ ئۆلكەسىدىن يولغا چىققان ئىككى تارماق كۆچمەنلەردىن بىرى جەنۇبقاراب مىڭىپ كۆك دەريانىڭ باش تەرىپىگە ھازىرقى سىچۈەن ۋە يۈننەن ئەتراپلىرىدا يەرلەشتى. چىننىڭ بۇ مەنتىقەلەردىكى ئىنسانلەر تېخىچە تامامەن ۋە ھىشى تۇرمۇشتا ئىدى. تۈرك مۇھاجىرلارنى بۇلارنى بۇيەلەر دىن قوغلاپ چىقاردى ۋە ئۇلار تاغلار ۋە چول باياۋانلار دەۋرىگە بىر تەن ئىككى تارمىقى كۆك كۆل (كۆكتۇرا - ھازىرقى چىڭخەي ئۆلكەسى) غا بېرىپ ئۆيەر دەۋرى مۇنۇزۇن تۇرالماي تۇلاراقى بۇيەلەردىن كۆچۈپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. بۇلار ئۈچ قولىدىن يولغا چىقىپ بىرى سىچۈەن، يۈننەن تەرىپىگە ۋە يانابىرى ھىندى چىنغا يانا بېرىپ شەرقىي ھىندۇستانغا بېرىپ يەرلەشتى.

تارىم ۋادىسىدىن، يەنى ھازىرقى ئالتى شەھەر ئۆلكەسىدىكى تەكلىماكان چۆلىلىرى ئوتتۇراسىدا قۇرۇپ كەتكەن ئۆلكەلەردىن چىققان كۆچمەن قافىلىسى ئارقا - ئارقا دىن غەربى تەن (لاداخ) ۋە پامىر يۇللىرى بىلەن مىڭىپ ھىندۇستانغا تۈگۈلدى. بۇلار ھىندۇستاننىڭ ئەڭ مۇنبەت زەمىنى بولغان سىند ۋە براھما پۇترا ۋادىسىغا يەرلىك خەلقلەرنى ئۆزىگە بۇيە سۇندۇرۇپ بۇيەلەردە ئاۋەت شەھەر ۋە ئۆلكەلەر ۋە جەردە كەلتۈردى. بۇ تەسىپلەتلەر زانىمىزدا سىند دەرياسى بويىدىكى ھاراپا ۋە مۇھانجۇدارۇ شەھەرلىرىدىكى قەدىمقى شەھەر خارابەلىرىنىڭ قىزىش - قىدىرش ئىشلىرى جەريانىدا ئوتتۇراغا چىققان ئەسەرلەردىن نىسپاتلاندى.

مىلاددىن ئىككى مىڭ بەش يۈز يىل بۇرۇن تارۇتساي ۋە ئىلى ئۆلكەلىرىدىن چىققان قافىلەلەر ئۇدۇل غەربكە مىڭىپ ئۇرال تاغلىرىنى ئاشقاندىن كېيىن تۇرت قۇلغا ئايرىلىپ پۈتۈن شىمالى ياۋرۇپانى فرانسىيە، ئەنگىلىيە ۋە ئىرلاندىيە غىچە ئىشغال قىلدى. تاغ ئۆگۈر ۋە دەريە كامالىرىدا ھايات كۆچۈرۈۋاتقان ۋە ھىشى يەرلىك خەلقلەرنى ئۆزىگە بۇيە سۇندۇرۇپ يەرلەشتى. قارا ئىرتىش (ھازىرقى ئالتاي ئويمانلىقى) دىن بىر قافىلە يولغا چىقىپ شىمالغا يۈرۈپ سىبىرىيەنى ئىگەللەپ تا شىمالى مۇز دېڭىزى غىچە يىلدى. بۇ تۇرتىنچى قافىلە بۇلارغا مىلادى تۇرتىنچى ئەسىردە شەرقىي تۈركىستان خانلىقى دەۋرى تىلىرىدىن مەغلۇب بۇلۇپ شىمالغا كۆچۈشكە مەجبۇر بۇلغان سىيانپى تاتار تۈركلىرى بۇلۇپ بولارنىڭ مەركىزى قارا ئىرتىش ۋە تارىشولا تاغلىرىدا ئىدى.

3 - پەسىل

تۈركلەر نىڭ ئۇمۇمىي كۆچۈش دەۋرى

قەدىمقى زامانلەر دىكى تۈرك ئانا يورتى نىڭ ئاۋەت - باياشات ۋە زىيە تى يوقارىدا بايان قىلىندى. يۇرتنىڭ مۇنداق مۇنبەت توپراق، سۈكۈپ ھاۋاسى مۇۋاپىق بۇلۇشى قاتارلىق ئامىللەر خەلقنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتە تىز يۈكسەلىشى ئۇيۇشنىڭ مۇتىز سۈرەتتە كۆپەيىشى ئۈچۈن ئەڭ ئاساس ئىكەنلىكى ھەممەگە ئايان بىر مەسىلە. مانا بۇ سەۋەبلەر دىن تۈرك ئانا يۇرتىدىكى قەدىمقى تۈركلەر ئۇيۇشى ناھايىتى كۆپ بۇلۇپ يۇرت شەھەرلەر تۇلۇپ تاشقان بىر ھالەتكە كەلگەن بىر ھالەتكە كەلگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يىغىشلار ئازىيىپ سۇمەنبە لېرى ئاز قالغان ۋە تىرىقچىلىق مەھسۇلاتلىرى ئازايىپ خەلقنىڭ تۇرمۇشلىرى قىنلاشقىلى باشلىغان. تەڭرى تاغلىرى، كۆننولون تاغ تىزمىلىرىنىڭ ئەسلىدىكى مۇزلىرى ئىرىيىپ تۈگەپ ئۇنىڭ تارماق ئىقىنلىرى قۇرۇپ يۈز لارچە چوك كىچىك دەريا لار قۇرۇپ كەتكەن لىكتىن كىلىپ چىققان قۇرغاقچىلىق ئاپىتى ۋە يانا بىر تەرەپتىن ئۇيۇشنىڭ ھەددىدىن ئارتۇق كۆپەيىشى خەلقنىڭ تىرىقچىلىك قىلىشىنى قىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ھەرقايسى تائىپە ۋە قەبىلەلەر ئۆز ھاياتلىرىنى ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن باشقا بىرىنىڭ ئۈستىگە تاجاۋۇز قىلىپ ۋە مەغلۇپ بۇلغان تەرەپنى قوغلاپ چقىرىپ بەر - سۇلىرىنى ئىشغال قىلىش دەك ئىچكى سۇقۇش ھەرتەرەپنى قاپلىدى ۋە بىر قىسىم خەلق ئۆز بەرلىرىنى تاشلاپ تەرەپ تەرەپكە كۆچۈپ كىتىشكە مەجبۇر بۇلدى.

ئۆز بەرلىرىنى تاشلاپ چىقىپ كەتكەن كۆچمەنلەر ئاستا ئاستا دۇنيا نىڭ ھەرتەرەپىگە تارىلىپ ئۆز ھاياتىغا مۇناسىپ بىر تەرەپتىن باشلىدىلار. تارىخچىلار بۇ باشلانغۇچ كۆچۈش دەۋرى نىڭ ھازىرقى كۈندىن تەخمىنەن ئۇققۇز مىڭ يىل ئىلگىرى يۈز بەرگەن لىكىنى بىردەك ئىتىراپ قىلىشىدۇ بۇ كۆچۈشلەر دىن بىر قىسىم خۇددى تۇسقىلى بۇلمايدىغان كەلكۈندەك قەھرى غەزەب بىلەن بارغانلىرى يەردىكى خەلقلەرنى يۇقۇتۇش، ھەيدەپ چىقىرىش ۋە ياكى بۇ سۇندۇرۇش دىن ئىبارەت ئىدى. بەزىلىرى بۇلسا قۇمغا سىڭىپ كەتكەن دەك سەزدۈر مەستىن يۈز بەردى. بۇلار كۆچۈپ بارغان يەردىكى خەلقلەرگە مەدەنىيەت ۋە ئىنسانى ئەخلاق ئۇگۇتۇپ ھاكىمىيەت بشىدىكىلەرگە بۇ سۇنۇپ ھىكارلىشىپ ياشاپ ئۆز ھاياتلىرىنى تەمىن قىلدى. بۇ كۆچۈشلەر بىر ئەسىردىلا يۈز بەرگەن ئەمەس بەلكى مىلاددىن ئىلگىرى مىڭ يىل بۇرۇن باشلىنىپ مىلادى تۇرتۇنجى ئەسىردىكى سىپانى كۆچۈشىگە قەدەر داۋام قىلغان. ئۇندىن كىنكى كۆك تۈرك، ئۇيغۇر، ئوغۇز، سالجۇق، قىتاي ۋە مۇڭغول كۆچۈشلىرى يىقىن چاغلاردا بولغان لىقىنى تارىخ ئوقۇغان ھەممە كىشىگە مەلۇمدۇر. بۇ ئۇمۇمىي كۆچۈشنىڭ تۈرك ئانا يۇرتىدىن دۇنيا نىڭ ھەرتەرەپىگە كەتكەن يوللىرى، باشلىنىش نۇختىسى ۋە بىرىپ توختىغان يېرى 1 - خەرىتەدە كۆرسىتىلدى. تۆۋەندە يالغۇز

شەرقىي تۈركىستان، زىرائەت قىلىشنى ئىجات قىلىش، ياۋايى ھايۋانلارنى كۆندۈرۈش، ھەر خىل كان مەدەنلەرنى كەشف قىلىش ۋە مەدەن سانائەتىنى ۋە باشقا مەدەنىيەت ئىشلىرىدا "ئومۇمىي تۈرك ئانا يۇرتى بىلەن شىرىك" دەپ غىنە تۇرمايمىز بەلكى بوغداي، ئارپا، تىرىغ زىغىرغا ئوخشاش ئاشلىقلارنى ياۋايى ئۆسۈملۈكلەر دىن ئايرىپ ئاشلىق تىرىش ئىشلىرىنى تۇنجى قېتىم ئەمەلگە ئاشۇرغان شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرى ئىدى⁽⁸⁾ ئۇندىن باشقا ياۋا ئات، ئشەك، كالا ئۆكۈزگە ئوخشاش ھايۋانلارنى كۆندۈرۈپ ئىشلەتكەن ھەممەدىن ئىلگىرى شەرقىي تۈركىستان ئىدى دەپ داۋا قىلالايمىز. چۈنكى مەيلى ئاشلىق ۋە ياكى ئۆي ھايۋانلىرى بۇلسۇن، بۇلارنىڭ ئەسلى تىگى ياۋايى دۇر. باشلانغۇچ جەمئىيەتتىكى ئىنسانلار بۇلارنى ئەقىلى ئىدىراكى ۋە ئەمگەكلىرى بىلەن تەسادىپ ئۇچرىتىپ بۇلارنىڭ ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن ئۆزگەرتىپ ۋە ياسا كۆندۈرۈپ ئىشلەتكەنلىكى ئىنىق بىر مەسىلە. ھەرقانداغ بىر قەدىمقى نەرسەنىڭ ۋۇجۇدى (بار بولغانلىقى) ۋۇقۇمى (ھادىسەنىڭ يۈز بەرگەنلىكى) غا ئۇنىڭ ھازىر كۆرۈلمەكتە بولغان قالدۇق ۋە ئىزلىرىگە قاراپ باھابىرىش ۋە تەھلىل قىلىش ئىلمى ساھەدە ماقۇل كۆرۈلگەن ئەگەر توغرى كۆز قاراش دۇر. شەرقىي تۈركىستان تاغلىرىدا، تەڭرى تاغلىرىنىڭ جىلغىلىرىدا ۋە باغراش كۆلى ئەتراپلىرىدا ياۋا بوغداي، ئارپا ۋە تىرىغ غا ئوخشاش ياۋا ئاشلىق خىللىرى ھازىر مۇتۇلا ئۇچرايدۇ. ياۋا ئات، ياۋا ئىشەك (قولان) ياۋا تۈگە ۋە ياۋا كالا (ياۋا قوتاز) قاراڭغۇ تاغ ۋە قارا قورۇم تاغ يايلاغلىرىدا ھازىرمۇ ئاۋچىلار تەرەپىدىن پايدىلانماقتا ئامما باشقا مەملىكەت لەردە بۇ ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋانلارنىڭ ئەسلى ۋە ئەسلىدىن ئەسەرى يۇق دېگۈدەك ئاز. (9)

كان ۋە مەدەنىيەت ئىشلىرىغا كەلسەك، يوقارىدا دېيىلگەن قىلىنغان كان ياكى مەدەنىيەت ئىشلىرى ئوچاقلىرى ئوتتۇراغا چىقىرىلىپ دۇنيا نىڭ مەشھۇر مۇزىخانەلىرىگە يۆتكەپ كېتىلگەن ئەسەرلارنىڭ ھەممەسى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىلىپ كېتىلگەن بايلىقلىرى ئىكەنلىكى بېلىنىدۇ. تەڭرى تاغلىرى، قاراڭغۇ تاغ ۋە ئالتۇن تاغ تىزىملىرى بولاب سىياھەت قىلغان ئالىملار قەدىمقى زاماندا ئىشلىتىپ تاشلىنىپ قالغان بۇ خىل مەدەنىيەت ئىشلىرى ئوچاقلىرىنى كۆپ ئۇچرىتىدۇ. تەكلىپى - ماكان چولى ۋە تۇرپان چۆللىرىدە پات - پات كەشف بولۇپ ئۇچراپ تۇرىدىغان مىس، تۇچ ئالتۇن، چۈيۈن، تۆمۈر، كۆمۈش، ساپال دىن ياسالغان سەنئەت بۇيۇملىرى ۋە ھەرخىل مەدەنىيەت ماددەسى قاتارلىقلار بۇ يايلاقلارنىڭ قورغاق چىلىق ئاپەتتىگە ئۇچراشتىن ئىلگىرى ئاۋە تېجىلىك زامانىسىدىكى ئىشلەپ چىقىرىلغان نەرسەلەر ئىكەنلىكى ۋە بۇ نەرسەلەرنى ياساپ چىققان ھۈنەر ۋەنلەرنىڭ نەقەدەر ماھارەتلىك ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. قەدىمقى ئالتۇن كان ئىزلىرىدا تېپىلغان مىس ۋە تۇچتىن ياسالغان بولغا ۋە قىسقاچلارنىڭ تېپىلغانلىقى بۇ يۇرتلاردا ئالتۇن كانچىلىق نىڭ مىس ۋە تۇچ دەۋرىدە رىۋاج تاپقانلىغىنى كۆرسىتىدۇ.

تەكلىپ ماكان، تۇرپان ۋە قۇمۇل چۆللىرىدە سۇ بۇيىلىرىدىن بىر قانچە كۈنلۈك يەرلەردە تېپىلغان قەدىمقى شەھەر خارابەلىرىنى بېقىنقى زامانغا ئائىت دېسەكمۇ بۇ چۆللەر نىڭ ئىچكى قىسمىلىرىدە ھازىرقى زاماندا ھېچقانداغ بىر جانلىق مەخلۇقاتنىڭ تىرىگىلىكى مۇمكىن بولمايدىغان ھالەتكە كېلىپ قالغان يەرلەر دېگەن شەھەر خارابەلىرى، تىرىقچىلىق تىكى ئىتتىز - ئىرىق، ئۆستەك (تىم)، گەمە ۋە سېپىل - قورغان ئىزلىرى بۇ مەنتىقلارنىڭ قورغاقچىلىق ئاپەتتىگە ئۇچراشتىن بۇرۇنقى ئەسەر ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

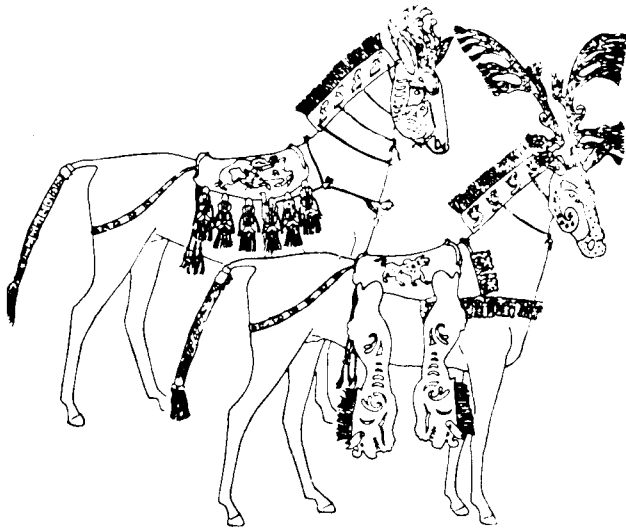
تۇنچىتىن كۆپراقى ئالتۇن دىن ياسالغان. بۇ ئەسەرلەر ئاراسىدا كەتمەن، پالدۇ، ئۆشكە، پىچاق ئوق ئۇچى، قىلىچ، سۆڭگۈ، قىپتان (ساۋات - تومۇر كىيىم) چاقماق، نىزاڭگو، بوقۇسا چىشى، ھەرخىل چوڭ كىچىك توقا ۋە كەمەرزىنە تىلىرىغا ئوخشاش نەرسەلەرنىڭ ھەممىسى تومۇر.

يۇقارىدا بايان قىلىنغان سەنئەت بۇيۇملىرى ئەسۋاپ سايمانلارنى بۇ مۇزىيخانەلەردە كۆرگەن كىشىنىڭ بۇ نەرسەلەرنىڭ مىلادىدىن ئىلگىرى ياسالغانلىقىغا ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ چۈنكى بۇ نەرسەنىڭ ياسىلىشىدىكى نازۇكلىقى ۋە چىرايلىغىنى كۆرۈپ كىشىلەر بۇلارنى ھازىرقى زامانىمىزدا مەدەنىيەتلىك بىر قايسى شەھەردە ياسالغان دەپ گۇمان قىلىدۇ. لوندۇن دىكى بىرىتىش مۇزىيخانەسىدا مۇتۈرك ئانا بۇرتلىرىدىن تېپىلغان تومۇر ۋە تۇچ سەنئەت بۇيۇملىرىنىڭ غايەت ياخشى بىر كولىكسىيۇنى (كولىگىسى) بار.

تۈرك ئانا بۇرتىدا بولۇپمۇ ئالتاي نىڭ كۆپلىگەن يەرلىرىدىن ئوتتۇراغا چىققان كان ۋە مەدەن ئىرەتمە ئوچاقلىرى (پىچلەر) قەدىمقى تۈركلەرنىڭ بۇ يەرلەردە كانچىلىق ۋە مەدەن ئىرىتىش بىلەن شۇغۇللانغانلىقى مەلۇم بۇلۇدۇ. قىزىش - قىدىرلار نەتىجەسىدە مەيدانغا چىققان كان ۋە پىچلار (ئىرىتىش ئوچاقلار) نىڭ زامانىمىزدىكىلىرىگە ئوخشۇشۇپ كىتىدىغان مۇكەممەللىگە ئىگە ئىكەنلىكى كۆرۈلىدۇ.

مانا بۇبايانلەرغا قارىغاندا تۈركلەر قەدىمقى مەدەن دەۋرلىرىدە كانچىلىق ۋە كان مەسولاتىلىرىنى پىشغىلاپ ئىشلەپ چىقىرىش جەھەتتە خېلى ئىلگىرلىگەن ئىدىلار. بۇخىل مەدەن كانلىرى ۋە ئىرىتىش ئوچاقلىرىنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى كۆپ ساندا تېپىلىشى، تۈركلەرنىڭ بۇ دەۋردە مەدەنىي مەھسولاتلەر بىلەن ئۆزئىتتىياجلىرىنى قامداپلا قالماستىن باشقا مىللەتلەرگە ساتماق يەنى (ئىكسپورت قىلىش) ئۈچۈن مۇكان چىلىق ۋە كان مەھسولاتلىرى ياساش سەنئەت بىلەن كەڭ شۇغۇللانغان. بۇ ھەقتىكى تەپسىلى مەلوماتلار ئۈچۈن مۇپەسسەل تۈرك تارىخىغا قارالسۇن. (6)

ئەپسۇسكى، شەرقىي تۈركىستاندا تارىختىن بۇرۇنقى چاغلىرىغا ئائىت ئىلىپ بىرىلغان تەتقىقات ئىشلىرى بەك ئاز. شۇنداق بولسۇمۇ سىۋىن ھىدىن باشلامچىلىغىدا بىر قىسىم ئاۋرۇپالىق سىياھەتچى ئالىملار نىڭ مۇفەرەت غەيرەتلىرى (يەككە تىرىشچانلىقلىرى) نەتىجەسىدە بىر قىسىم مەلوماتلار قولغا كەلدى. (7)

قورباڭلىق قاراقاشقا اظر . آلتاي قورغانلىرىدىن .
مىلادىن بۇرۇنقى عصرلەرگە عايد .

تۇچ دە ۋىرگە كىرىلگە ن . تۇركلەر بۇ مە دە نلە رنى كە شف قىلىپ قۇرال ياراغ ۋە تىرىلغۇ سايمان لىرى ۋە ئالتوندىن زىننە ت ئە سۆزلىرى ياساب نىشلىتىش ھە تتا بۇلار بىلە ن ستىب تىجارە ت قىلىش سە ۋىيە سىگە قە دە ر ئىلگىرلىگە ن . يايلاغلار دىن ياۋابۇغداى ۋە ئارپا قاتارلىق ئۆسۈملۈكلە رنىڭ ئورۇنلىرىنى تېپىپ سۇ بۇلىرىدا كە ڭ تىرىلغۇ ئىتتىز لىرىنى بە رپا قىلىپ قۇرغانلار ۋە شە ھە رلار قۇر رۇب چىققان . ئات ، كالا ، تۈگە ئشە ك لارنى كۆندۈرۈپ ئشلە تكە ن قوى ئە چكۈگە ئۇخشاش ھايۋان لە رنى يىتىشتۈرۈپ چارۋاچىلىقنى ئۈگە نگە ن . كۇزا ساپال سە نئە تى ئومۇم لىشىپ تە رە ققى قىل . غان . تۇرك يۇرتىدىكى مە دە نىيە ت ۋە ئىقلىم شارائىتلىرى تۇغراسىدا تە پسىلى مە لومات كىتابىمىز نىك ئىزاھات قىسمىدا تە پسىلى ھالدا كۆرسە تىلىدۇ . (3)

2 - پە سىل

تۇركلەر نىڭ مە دە ن دە ۋىدىكى مە دە نىيە تى

ھازىرقى چىن تىلىدا "داگوبى" يە نى بۈيۈك چول دە ب ئاتالغان مۇڭغولستان ۋە شىمالى چىن نىك ئوتتۇراسىغا جايلاشقان قۇملۇق چۆللە ر دە يە نى تە كلى ماكان ، قىزىل قۇم ۋە قاراقۇم چۆللىرىدە زامانىمىزدە ھىچ بىر جانلىق مە خلوق نىڭ ياشاش ئىمكانىيە تى بۇلمىغان بۇ جايلاردا دە رپا ئقىن ئىز لىرى تىرىلغۇ زارائە ت ئالامە تلىرى ، شە ھە ر كە نت خارابە لىرى ، تاش ، ماس ، تۇچ ، تۇمۇر چۇيۇن ۋە ساپال كۆزە سايمانلىرى غايە ت تۇلا ئۇچرايدۇ . بۇ مە نئىقە لار نىڭ بىر زامانلە ر دە تامامە ن ئاۋە ت بۇلغان جايلار ئىكە نلىكى ۋە ئۇ يە رلار دە ياشىغان تۇركلەر نىڭ بۇكسە ك مە دە نىيە تكە نىگە بۇلغان لىقىدا ھىچ شە ك يوق . ئالىم لار بۇ ئىزلار نىڭ بۇ مە نئىقە نىڭ قورغاچچىلىق ئاپىتىگە ئۇچرىغانلىقى ۋە بۇ جايدا ئولتۇرۇقلاشقانلەر نىڭ بۇ ماكانلىرىدىن ھىجرە ت (كۆچۈپ كىتىش) قىلىشتىن ئىلگىرى كى زامانغا ئائىت ئىكە نلىكىنى ئىنىقلاپ چىقتى ۋە بۇ ئە سە ر نىڭ ئۆمرىنى ئە ڭ ئاز توققۇز مىڭ يىل ئە ترا يدا دە پ تە خمىن قىلىشتى .

1904 نجى يىلىدا ھازە ر دىڭىزى نىڭ شە رتە ۋىدىكى ئاشقابات ۋە مۇرۇ شە ھە رلىرى ئارا . سىدىكى ئانۇ قۇرغانلىرىدە ئېلىپ بىرىلغان ئارخىئولوگىيە تە تقىقات ۋە قىدىرىش ئىشلىرىغا رە ھبە رلىك قىلغان ئالىم رافائىل پۇملى (5) بۇ مە دە نىيە ت ئە سە رنىڭ بۇندىن ئون مىڭ يىل بۇرۇنقى دە ۋر گە ئائىت ئىكە نلىكىنى ئوتتۇرىغا قۇيدى . بۇ قىزىش - قىدىرىش لار نە تىجە سىدە مە يدانغا چىققان بىباھامە دە نىيە ت ۋە سىقە لىرى تە رە پسىز بىر ئىلمى مە يداندا تۇرۇپ تە دىقق قىلىپ باھا بە رگە ن ئامېرىكالىغ ئالىم تۇرك ئانايۇرتىدا مە دە نچىلىك ۋە سە نئە ت مە دە نىيە تى مىلاددىن بۇرۇنقى توققۇز مىڭ يىل يە نى زامانىمىزدىن ئون مىڭ يىل ئىلگىرى باشلانغان دىگە ن كۆز قاراشنى ئوتتۇرىغا قۇيدى بۇ نە زە رىيە غا قاراغاندا تۇرك يۇرت لىرىدا مە دە ن چىلىك - كانچىلىق باشقا يە رلارغا قارىغاندا مىڭ يىل بۇرۇن باشلانغان ئىدى .

ئالتاي تاغلىرى ئىتتە كلىرى ۋە جە نوبى سىبىرىيە دە كە شف بولغان قە دىمقى تۇرك سىپىل - قورغانلار دىن تىپىلغان ۋە ھازىر موسكۇۋا ۋە لىننگراد مۇزىيى لىرىدە ساقلانماقتا بۇلغان تۇرك سە نئە ت ئە سە ر لىرىنىڭ بىر قىسمى تۇمۇر دە ۋرى ۋە بىر قىسمى تۇچ دە ۋىرگە ئائىت بولار نىڭ ئارىسىدىكى قىلىچ دە ستىسى تولىسى ھايۋان بشى سۈرە تىدە . ئوق ئۇچچى ، پىچاق ، سۇڭگۈ (نە يزە) ئوغاق قاچى پالدۇ بىگنە ، ئۆشكە ، كە كى ، تۇقا ، ئىزاڭگۇ ، بۇگە ن ، قازان ۋە تاۋا بۇلار نىڭ ھە ممىسى تۇچ . مۇنچاق ، تۇگمە ، بىلە يزۇك ، ئىنە ككە ئۇخشاش ھە رخىل زىننە ت بۇيۇملىرى

بىشى ئۆتكەن ساندا

شەرقىي تۈركىستان تارىخى

ئىككىنچى بۆلۈم

1- پەسىل

تۈرك تارىخىنىڭ باشلىنىشى

ئاسىيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە ئۇزۇن تەكەن ئوتتۇرا ئاسىيا يايلاغلىرى ئاسىيا قىتئەسىنىڭ بەل ئومورتقىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ يايلاغلارنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنىڭ ئىگىزلىكى ۋە كۆرۈلىشى ھەيۋەتلىك بىر مەنزەرىگە ئىگە. بۇ ئوتتۇرا قىسىم ھىمالايا سېلىسىسى، ھازىر دېڭىزى ۋە بايقال كۆلى ئاراسىدە بولۇپ دۇنيا نىڭ ئەڭ ئىگىز ۋە بېيىيان يايلاغلار دېن ئىبارەت. ئاسمانغا تاقاشقۇدەك ئىگىز تاغلار، قورقۇنۇشلۇق چوللەر بۈك باراقسان جاڭگاللەر ۋە سۇ بويلىرىدىكى ياپ يىشىل چىرايلىق ئاۋەت يەرلەر بۇ ئوتتۇرا قىسىم دىكى يايلاغلار دەپ بىزگە ياندېشىپ كېلىدۇ مانا بۇ ئوتتۇرا ئاسىيا يايلىغىدىكى شەرق دەقىدىر خان (خەنگەن) تاغلىرىدىن باشلاپ شىمالدا بايقال ھاۋۇزىسى ۋە ئالتاي تاغلىرى بويۇنچە غەربدە ئىدىل (ۋۇلگا) دەرياسى، ھازىر دېڭىزى جەنۇبتا ھىندۇقۇش، پامىر، قاراقۇرۇم ۋە قاراڭغۇ تاغ (كوتىنلون) سېلىسىسى «ۋە سېرىغ دەريا بىلەن قايتىدىن قىدىر خان تاغلىرىغا تۇتۇشىدىغان بىر سىزىغ ئىچىدىكى مەنتىقە تۈركلار نىڭ ئانا يۇرتى. بۇ مەنتىقە (رايۇن) تارىخى بېلىنىپكەن زاماندىن تارتىپ تا ھازىرغىچە تۈركلەر نىڭ ماكانى ۋە تۈرك يۇرتى بولۇپ كەلدى ۋە تۈرك قۇملىرى بۇ مەنتىقە دېن دۇنيا نىڭ ھەر تەرىپىگە ھېجرەتلەر قىلىپ دۇنيانى ئاۋەت قىلغان ئىدى (1).

تۈرك تارىخىنىڭ باشلىنىشى دېمەكتىن مەخسدىم، تۈركلەر نىڭ كېم نىڭ ئەۋلادى ئىكەنلىكىنى ۋە ئۇلار نىڭ تەسەب سېلىسىلە لىرىنى بايان قىلىش ئەمەس. ئىسلام تارىخلىرىدا بۇ خۇسۇستا بايانلەر بولسىمۇ بۇ بايانلەر نى ھازىرچە توغرى دەپ ئىتالمايمىز. چۈنكى بۇلار، ئىتتىمال ئىسرائىلىيەت دېن ئېلىنغان ۋە ياكى مۇڭغول مىللى ئەپسانە (مېتالوۋى) لاردىن ئېلىنغان رىۋايەتلەر دۇر. مەخسدىم ئېلىمى تەتقىقاتلەر ۋە تارىخى ۋە سېقەلار نىڭ ئوتتۇرا قۇبۇقىغان دەلىل ۋە پاكىتلىرىگە ئاساسەن تۈركلەر ھەققىدە قولغا كەلتۈرۈلگەن ئەڭ قەدىمقى مەلۇماتلار نى زىكىر قىلىشتىن ئىبارەت.

تارىخىنو لوگىيە (يەر قاتلاملىرى ئېلىمى) ۋە گېئولوگىيە (ئاسار ئەتىقە ئېلىمى) نىڭ تەتقىقاتلىرى نەتىجەسىدە كەشف بولغان مەلۇماتلەرغا قارىغاندا ھازىرقى زامانىمىز دېن تەقرىبەن ئون ئىككى مىڭ يىل بۇرۇن تۈرك ئانا يۇرتى بۈگۈنكى ھالەتدەك چوللىرى كۆپ ۋە نۇپۇسى ئاز ئەمەس ئىدى. بەلكى ئۇزۇماندا تەكرى تاغلار (تىيانشان تاغلىرى) پۈتۈنلەي مۇز تاغ بولۇپ بۇ تاغدىن تۇرت ئەتراپىغا يۇزلارچە دەريا ئاقارىدى قاراڭغۇ تاغ سېلىسىسى (كوتىنلون) دېن مۇنۇز زامانىدا ھازىر قىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئىقىنلار ئىقىپ تەكلىماكان چوللىنى باشتىن ئاياغىچە سۇغار ماقتا ئىدى. ئورال ۋە بالىقش كۆللىرىدەك ئىچكى دېڭىز لىرى مۇخىلى كۆپتى. لوپنۇر كۆلى مۇ ھازىرقىدىن تېخىمۇ كەڭرى بىر دېڭىز ئىكەنلىكى ئىنىق مەلۇم دۇر. مانا بۇ خىل سەۋىلەردىن بۇ مەلىكەتتە ھېچ بىر قۇملۇق ۋە چول كۆرۈنمەس ئىدى. مۇنبەت زەمىنى، خېلىمۇ خېل ئۆسۈملۈكلىرى سانسىز ياۋايى ھايۋانلىرى ۋە ھەرخىل يەرگەستى بايلىقلىرى بىلەن تولۇپ تاشقان ئىدى. (2)

ئىقلىم نىڭ بۇ شەكىلدە تەرىققىيات ۋە مەدەنىيەتكە قولايلىغىدىن تۈركلەر پۈتۈن دۇنيا دىكى ئىنسانلەر دېن ئىلگىرى مەدەنىيەت مەيدانىغا قەدەم باسقان. باشقا يەرلەردىكى ئىنسانلەر تېخى ئوڭگۇرلار دەۋرىدە خەمكارلىرىدا ياشاپ تاش دەۋرىنى بىشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقانلىرىدا تۈرك ئانا يۇرتىدا ئاللا قاچان بۇ تاش دەۋرى ئاياغلىشىپ تۈركلەر دەۋرىدە مەدەنىيەت دەۋرى باشلىنىپ مېس ۋە

معالي الدكتور شرف الدين بيرزاده

الامين العام لمنظمة المؤتمر الاسلامي / جده
السلام عليكم ورحمة الله وبركاته :

فقد قامت حكومة الصين الشعبية بممارسة بعض الاجراءات التعسفية ضد المسلمين في منطقة شنجانغ (تركستان الشرقية) بما يشكل انتهاكا لحقوق الانسان ويتنافى مع احكام ومبادئ الدين الاسلامي ويضر بمصالح المسلمين وحقوقهم مما اضطرت رابطة العالم الاسلامي التي تمثل الشعوب المسلمة الى ارسال برقية استنكار لدولة رئيس وزراء الصين السيد زاو زيانغ وهذا نصها :

فخامة دولة رئيس الوزراء السيد زاو زيانغ

مجلس الدولة الصيني / بكين / الصين الشعبية

لقد استنشر المسلمون خيرا بسياسة الانفتاح التي انتهجتها حكومة الصين الشعبية في السنوات الاخيرة ومنحت قسطا من الحرية النسبية للمسلمين في ممارسة بعض شعائرهم وتجددت بعثات الحج للاراضي المقدسة بعد انقطاع واستشعر المسلمون بحقيقة التغييرات التي تشهدها الصين لرفع مستوى شعبيها للاقتصاد والعلمي والاجتماعي واكدت مختلف الوفود والبعثات التي زارت مناطق المسلمين واجتمعت بهم بان المسلمين في الصين يشهدون حياة منغيرة ويتطلعون الى مستقبل افضل وكانت اخبارهم تؤكد بان المسلمين سيحظون بالعناية المطلوبة على تحقيق مايطمحون اليه من الحرية الكاملة في ممارسة شعائرهم الدينية وتعليم ابناءهم وتربيتهم على مبادئ واحكام الاسلام. وينعمون بالاهتمام الذي يحفظ كيانهم الاجتماعي والديني والثقافي ويرفع مستواهم الاقتصادي والعلمي وهذا هو امل ورجاء جميع المسلمين شعوبا وفرادا في كل مكان . بيد ان الانباء التي بنشرتها وكالات الانباء العالمية واكدتها وكالة انباء الصين الحديدة الرسمية عما تم فرضه على المسلمين في مقاطعة شنجانغ اوبور (تركستان الشرقية) شوهت تلك الصورة المطلوبة واساءت الى نفوس المسلمين جميعا حيث ذكرت وكالة انباء الصين الحديدة بتاريخ ١٨/٦/١٩٨٨ م. بان قانون تحديد النسل سيطبق على مسلمي المقاطعة من اول شهر يوليو ١٩٨٨ م. وطلب السيد تيمور دوامت رئيس حكومة المقاطعة علماء المسلمين بتأييد هذا الاجراء وعدم معارضته كما فرضت جامعة شنجانغ حديثا على طلابها المسلمين مشاركة غير المسلمين الصينيين ماكلهم ومسكنهم بالرغم من معرصة المسلمين ذلك لانها تتنافى مع معتقداتهم الدينية وسلوكهم الاجتماعي ومما لاخفى على دولتكم بان المسلمين يشكلون اكثرية في هذه المقاطعة التي اعترف الدستور الصيني الصادر بتاريخ ٤ ديسمبر ١٩٨٢ م. وكذلك قانون مناطق الحكم الذاتي في الصين الشعبية الصادر بتاريخ ٣١ مايو ١٩٨٤ م.

حقهم في حكومة ذاتية ترعى حقوقهم ومصالحهم وتحافظ على عاداتهم وتقاليدهم وتحترم معتقداتهم ومميزات شخصيتهم ومقوماتهم القومية وهذا الاجراء الاخير السدي صدر ضد المسلمين في مقاطعة شنجانغ اوبور الذاتية الحكم (تركستان الشرقية) يرى فيه المسلمون انتهاكا خطيرا لحقوق الانسان التي دعت الى احترامه جميع المواثيق والناظمة والقوانين والاعراف والهيئات والمحافل الدولية بالاضافة الى انه يتعارض مع احكام الاسلام السدي يدعو الى تحريم لحم الخنزير وغيره من المحرمات التي قد تكون متناولة عند غيرهم ولكن نكس على تحريمها القرآن الكريم وكذلك فان تحديد النسل هو امر لايتفق مع حكم الدين الاسلامي ولايتلائم مع مصلحة المسلمين الذين هم اقلية في الصين تفنك بهم الامراض والابوئة منسل وباء الكيدي الذي اصاب مؤخرا ١٢٢٠٠٠ شخصا وبلغ ٥٤% نسبة السوفيات فيهم في مقاطعة شنجانغ (تركستان الشرقية) حسيما اذاعتها راديو اورومحي بتاريخ ٢٥ مارس ١٩٨٨ م. بالاضافة الى التفجيرات النووية التي تتم في لوب نور بتركستان الشرقية وتترك آثارها المدمرة على المسلمين بلادهم .

ان رابطة العالم الاسلامي باسم الشعوب المسلمة التي تمثلها ترحو دولتكم التحقيق في هذا الاجراء الذي يتعارض مع الدين الاسلامي ويضر بمصالح المسلمين ويتنافى مع ايسط حقوق الانسان . ونناشدكم باسم المسلمين جميعا على الغائه واحترام معتقدات المسلمين ومنحهم الحرية الكاملة في ممارسة مبادئ واحكام دينهم في جميع شئون حياتهم وتعليم وتربيتهم ابناءهم على الاسلام حتى يتحقق العدل وينعم المسلمون مع غيرهم بالرفاهية والازدهار التي

برقية استنكار لدولة رئيس وزراء الصين الأمين العام لرابطة العالم الاسلامي

فخامة دولة رئيس الوزراء السيد زاو زيانغ

مجلس الدولة الصين - بكين - الصين الشعبية

لقد استنكر المسلمون خيرا سياسة الانفتاح التي انتهجتها حكومة الصين الشعبية في السنوات الاخيرة، ومنحت قسما من الحرية النسبية للمسلمين في ممارسة بعض شعائرهم، وتسجدت بعثات الحج للاراضي المقدسة بعد انقطاع، واستنكر المسلمون بحقيقة التغييرات التي شهدها الصين لرفع مستوى شعبها الاقتصادي والعلمي والاجتماعي واكدت مختلف الوفود والبعثات التي زارت مناطق المسلمون واجتمعت بهم بان المسلمين في الصين يشهدون حياة متغيرة ويتطلعون الي مستقبل افضل وكانت اخبارهم تؤكد بان المسلمين سيحظون بالعناية المطلوبة

على تحقيق ما يطمحون اليه من الحرية الكاملة في ممارسة شعائرهم الدينية وتعليم ابناءهم وتربيتهم على مبادئ واحكام الاسلام، وينعمون بالاهتمام الذي يحفظ كيانهم الاجتماعي والديني والثقافي ويرفع مستواهم الاقتصادي والعلمي وهذا هو امل ورجاء جميع المسلمين شعوبا وافرادا في كل مكان.

بيد ان الانباء التي نشرتها وكالات الانباء العالمية واكدتها وكالة انباء الصين الجديدة الراسخة عما تم فرضه على المسلمين في مقاطعة شنجانغ اوفغور الذاتية الحكم (تركستان الشرقية) شوهت تلك الصورة الطيبة واساءت الي نفوس المسلمين جميعا، حيث ذكرت وكالة انباء الصين الجديدة بتاريخ ١٨/٦/١٩٨٨ م. بان قانون تحديد النسل سيطبق على مسلمي المقاطعة من اول شهر يوليو ١٩٨٨ م. وطلب السيد تيمور دوامت رئيس حكومة المقاطعة علماء المسلمين بتأييد هذا الاجراء وعدم معارضته. كما فرضت جامعة شنجانغ حديثا على طلابها المسلمين مشاركة غير المسلمين الصينيين ماكلهم ومسكنهم بالرغم من معارضة المسلمين ذلك لانها تتنافى مع معتقدات الدين وسلوكهم الاجتماعي.

ومما لا يخفى على دولتكم بان المسلمين يشكلون اكثرية في هذه المقاطعة التي اعترف الدستور الصيني الصادر بتاريخ ٤ ديسمبر ١٩٨٢ م. وكذلك قانون مناطق الحكم الذاتي في الصين الشعبية الصادر بتاريخ ٣١ مايو ١٩٨٤ م. بحقهم في حكومة ذاتية ترعى حقوقهم ومصالحهم وتحافظ على عاداتهم وتقاليدهم وتحترم معتقداتهم ومميزات شخصيتهم ومفوماتهم القومية وهذا الاجراء الاخير الذي صدر ضد المسلمين في مقاطعة شنجانغ اوفغور الذاتية الحكم (تركستان الشرقية) يرى فيه المسلمون انتهاكا خطيرا لحقوق الانسان التي دعت الي احترامه جميع المواثيق والناظمة والقوانين والاعراف والهيئات والمحافل الدولية بالاضافة الي انه يتعارض مع احكام الاسلام الذي يدعو الي تحريم لحم الخنزير وغيره من المحرمات التي قد تكسبون متناولة عند غيرهم ولكن نص على تحريمها القرآن الكريم وكذلك فان تحديد النسل هو امر لا يتفق مع حكم الدين الاسلامي ولا يتلائم مع مصلحة المسلمين الذين هم اقلية في الصين، تفنك بهم الامراض والابوثة، مثل وباء الكبد الذي اصاب مؤخرا ١٢٢٠٠٠ شخصا وبلغ ٥٤% نسبة الوفيات فيهم في مقاطعة شنجانغ (تركستان الشرقية) حسيما اذا اعتها راديو اورومجي بتاريخ ٢٥ مارس ١٩٨٨ بالاضافة الي التفجيرات النووية التي تتم في لوب نور بتركستان الشرقية وتترك آثارها المدمرة على المسلمين وتلادهم.

ان رابطة العالم الاسلامي باسم الشعوب المسلمة التي تمثلها تستنكر هذا الاجراء الغاشم الذي يتعارض مع الدين الاسلامي ويضر بمصالح المسلمين ويتنافى مع اسط حقوق الانسان، تناسدكم باسم المسلمين جميعا على الغائه واحترام معتقدات المسلمين ومنحهم الحرية الكاملة في ممارسة مبادئ واحكام دينهم في جميع شؤون حياتهم وتعليم وتربية ابناءهم على الاسلام.. حتى يتحقق العدل وينعم المسلمون مع غيرهم بالرفاهية والازدهار التي تسعى اليها الصين وتعمل على توثيق علاقاتها الطيبة مع المسلمين وشعوبهم.

ولدولتكم تحياتي وتمنياتي الطيبة

الامين العام لرابطة العالم الاسلامي

د . عبدالله عمر نصيف

برامج وافية عن هذه القضية تعرف بها وتنعش ملايين التركستانيين المبعوثين في الارض وتساعدهم على المضي في سبيلهم الاسلامي.

(٤) يستنكر المؤتمر كل الاعمال الاستعمارية الهادفة الى محو شخصية الشعب المسلم الذي تجاوز عدده الستين مليوناً لابعاده عن دينه ولغته وتاريخه وتقاليد وممارسته عباداته.

(٥) يطلب المؤتمر من حكومات البلاد الاسلامية تخصيص منح دراسية لابناء الشعب التركستاني المسلم المناضل لتمكينه من التسلح بالعالم النافع مع متابعة رسالته واثبات وجوده في اطار الامة الاسلامية التي سبق وكان له في تاريخها السياسي والعلمي المكان الرفيع.

اذا كانت تلك القرارات هي بداية اهتمام رابطة العالم الاسلامي بقضية مسلمي تركستان فقد تطور الاهتمام بعد ذلك الى ارسال الوفود الاستطلاعية الى تركستان الشرقية عامي ١٩٨١ و ١٩٨٤ م والى تركستان الغربية عام ١٩٨٦ م وقد ترأست شخصاً وفدي الرابطة عامي ١٩٨٤ و ١٩٨٦ م الى تركستان الشرقية ولاغربية وتمكنت من ملاحظة ومقارنة وضع التركستانيين في كل من الصين الشعبية والاتحاد السوفياتي وهو وضع يدعو الى الاهتمام العالمي بهم بشكل عاجل ومركز حتى يبقى التركستانيون في بلادهم يشكلون الاكثية السكانية حنسا وثقافة ودينا.. ولا تزال رابطة العالم الاسلامي تولي المسلمين التركستانيين رعايتها في دعم نشاطاتهم الدينية والثقافية الاسلامية في حدود امكانياتها وحسب الفرص المتاحة. وفي نطاق اهتمام الرابطة بتاريخ تركستان وحياة المسلمين الحالية فقد قامت الرابطة بطبع ونشر الكتب التالية:

(١) المسلمون في المعسكر الشيوعي / الدكتور علي المنتصر الكتاني ١٣٩٣ هـ - / ١٩٧٣ م.

(٢) اضواء على تاريخ توران / السيد عيد المؤمن السيد اكرم ١٤٠٣ هـ - / ١٩٨٣ م.

(٣) المسلمون في الاتحاد السوفياتي / محمد صفوت السقا اميني ١٤٠٠ هـ - / ١٩٨٠ م.

(٤) قضية تركستان الشرقية / عيسى يوسف البتكين ١٣٩٨ هـ - / ١٩٧٨ م.

(٥) تاريخ المسلمين في الصين / بدرالدين و.ل. جي ١٣٩٤ هـ - / ١٩٧٤ م.

ولقد قصت شخصياً بكتابة كتابين عن تركستان اقدمهما عن تركستان الشرقية بعنوان (في مهد الترك) والثاني عن تركستان الغربية تحت عنوان (في بلاد المسلمين المنسيين: بخاري وما وراء النهر) وعنوان الكتاب الاخير يشير الى ايقاظ الاهتمام في نفوس المسلمين باخوتهم المسلمين في تركستان الغربية.

ولاشك في ان الاهتمام بالاخوة المسلمين في تركستان والعمل على رفع مستواهم العلمي والثقافي في هذه المرحلة فيه ايقاظ للروح الاسلامية في الاخوة المسلمين الاخرين الذين يجاورون تركستان الغربية ويشتركون معها في اعتناق الدين الاسلامي الحنيف كالباشقيرز والتتار والقوزاقيين.

وفي النهاية اشكر للاخ الكريم صاحب المعالي الاستاذ عيسى البتكين على هذه الدعوة واشكركم جميعاً مشاركتنا في هذه الندوة وارجو ان تكون علامة في القاء الضوء على تاريخ تركستان وثقافتها وبداية لعمل اسلامي جليل ففي هذا المجال.

والله الموفق وهو الهادي الى سواء السبيل.

والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته

الامين العام المساعد لرابطة العالم الاسلامي

محمد بن ناصر العبودي

لا بد ان يدفعنا الى التمعن والنظر فيما آلت اليه حالها اليوم وذلك يتطلب دراسة احوالها وظروف سكانها واوضاع اهلها من المسلمين.

ان تركستان التي تقع مجزأة بين الصين والاتحاد السوفياتي اليوم..وقد خبا مجدها ونسبي الاسلامي، كما تتطلع بسبب الاحتلال الاجنبي لاراضيها وفقد اهلها حريتهم واستقلالهم تتطلع الى العون والدعم الانساني وتتلطف الى المساندة والمؤازرة من اخوانها في تركيا والعالم الاسلامي كما تتطلع الى مساعدة الاحرار في العالم الحر لتستعيد هويتها التاريخية وتعود الى مكانتها التاريخية القديمة.

ان الاهتمام بدراسة احوال المسلمين واوضاعهم في تركستان التي تحتل جزءها الش في الصين الشعبية الغربي الاتحاد السوفياتي واجب اسلامي وعالمي يدرك اهميته الشعب التركي السذي يرتبط بهم نسيا وتاريخيا ودينا وحضارة، فهو منهم وهم منه، يشعر بمصائبهم ويتألم لمعاناتهم ولعل عقد هذه الندوة مثال حي على طريق هذا الاهتمام مما يبشر بمزيد من العناية والرعاية لفضية اخواتهم في تركستان ونحن نرجو ان يزيد هذا الاهتمام حتى تحظى تركستان بمساحة تستحقه من اللغات الاسلامي والدولي بها بغية رفع العنا عن سكانها وايفاف سياسة الامتصاص المدني والتدوير الثقافي التي تمارس ضدهم بكل قسوة وعنف.

ايها الاخوة:

ان رابطة العالم الاسلامي التي تكونت وتأسست منذ ربع قرن من الزمان لخدمة السلام وحماية المسلمين والدفاع عنهم وعن حقوقهم عملا بواجب الاخوة الاسلامية الذي امر الله عز وجل به ودعا الى التعاون والتعاقد في السراء والضراء بين المسلمين في قوله تعالى (وتعاونوا على البر والتقوى).. اولت قضية المسلمين في تركستان جل اهتمامها ورعايتها منذ بداية نشأتها وظهورها، فقد صر عن المجلس التأسيس لرابطة العالم الاسلامي. المجتمع فيما بين ٩ - ١٦ مارس ١٩٦٣ م عن قضية مسلمي تركستان القرار التالي:

بعد ان درس المجلس المذكرات التي قدمت اليه حول اوضاع مسلمي تركستان قرر مايلي:

(أ) ان تطلب الامانة العامة للرابطة من الحكومات الاسلامية ايواء المهاجرين التركستانيين من روسيا والصين واعطاءهم جنسيات هذه الدول لتمكنهم من الاستقرار والعيش بامان وان تكلف الامانة سفيرها المتجول او اي مندوب من الرابطة بالاتصال بممثلي الدول الاسلامية في الماسم المتحدة لتبني قضية التركستانيين لرفع الحيف النازل عليهم.

(ب) ان تعمل الامانة العامة على ترجمة المذكرة التي قدمها سفير الرابطة المتجول الى سكرتير الامم المتحدة وتقرير الشيخ محمد امين الاسلامي التركستاني الى الانجليزية والفرنسية والعربية ونشرها مع المذكرة التي قدمت الامانة العامة من السيد عيسى البتكيين على اوسع نطاق ممكن لاطلاع الرأي العام الاسلامي على واقع المسلمين في هذه البلاد.

كما اتخذ المؤتمر الاسلامي العام في دورته الثانية الذي اجتمع بمكة المكرمة بين تاريخ ١٧ - ٢٤

ابريل سنة ١٩٦٥ م قرارا بشأن التركستان الشرقية والغربية وسائر البلاد الاسلامية الواقعة تحت ادارة الصين والاتحاد السوفياتي كما يلي:

اطلع المؤتمر بكثير من الاهتمام على المذكرات المقدمة اليه عن حال عشرات الملايين عن الاخوة المسلمة الذين يعيشون تحت الحكم السوفيتي والصيني في تركستان الشرقية والغربية وفي بلاد اذربيجان والفرم واديل - اورال وشمال القفقاس وسواها كما اطلع على الجهود المبذولة من قبل المؤتمرات الاسلامية ورابطة العالم الاسلامي لانصاف هذه الملايين المسلمة فقرر مايلي:

(١) يطلب المؤتمر من الحكومات الاسلامية ايواء المهاجرين التركستانيين من روسيا والصين واعطاءهم حقوق المواطنين وجنسياتهم لتمكنوا من الاستقرار والعيش الكريم ويشكر للدول الاسلامية التي قامت بذلك صنعها الحميل.

(٢) يهيب المؤتمر بحكومات الدول المحبة للسلام لتبني تأييد تركستان لدى الامم المتحدة ويطلب الى رابطة العالم الاسلامي السعي لاجاد النصاب الكافي من الدول الاسلامية لعرض هذه القضية على المنظمة الدولية.

(٣) يدعوا المؤتمر الحكومات الاسلامية الى التمسك باسم تركستان بدل الاسم الاستعماري الذي فرض على هذه البلاد وهو (سنكيانج) بغية محو شخصيتها الاسلامية كما يدعو الى تخصيص

**كلمة رابطة العالم الاسلامي
في ندوة ثقافة وتاريخ تركستان
المنعقدة في مدينة اسطنبول والتي نظمت من قبل وقف تركستان الشرقية
ابتداءً من ١٩ شعبان ١٤٠٨ هـ - ٦ ابريل ١٩٨٨م**

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على اشرف الانبياء والمرسلين سيدنا محمد وعلي اله واصحابه اجمعين .

ايها الاخوة الاعزاء ايها الحفل الكريم

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته:

يسعدني ان انقل اليكم من مهبط الوحي ومنطلق الرسالة من مكة المكرمة تحيات معالي الامين العام لرابطة العالم الاسلامي الذي حالت ظروفه الطارئة دون المشاركة في هذه الاجتماع الهام.. وقد كلفني بتمثيل الرابطة نيابة عنه في هذه الندوة العلمية عن تاريخ وثقافة تركستان فباسم الشعوب الاسلامية الممثلة في رابطة العالم الاسلامي احبيكم واحيي هذا اللقاء الكبي عن تركستان الشرقية في ارض تركيا المسلمة الشقيقة.. وانتهز هذه الفرصة الطيبة لاشكر معالي الشيخ عيسي يوسف البتكين وسعادة الجنرال المفاعد محمد رضايكن وزملائه فسي مؤسس وقف تركستان الشرقية على تنظيم هذه الندوة الكريمة التي جمعت الصفوة من الباحثين عن تاريخ تركستان.

ان تركستان التي استقطبت اهتمامكم.. وجمعت شملكم في هذا اللقاء التاريخي هي بلاد اسلامية كما عرفتموها.. اعزها الله بالاسلام.. واخلص لبناءها لراية التوحيد.. وجاهد رجالها في سبيل الله.. واجتهد علماءها في بناء الثقافة الاسلامية على مر العصور.. وساهم افدادها بغسط وافر في صرح الحضارة الانسانية هي تلك البلاد التي انجبت الائمة الاعلام امثال الامام محمد ابن اسماعيل البخاري صاحب الجامع الصحيح.. والامام الكتب بعد القرآن الكريم.. وابو عيسى الترمذي.. واحمد بن علي النسائي.. والامام القفال الشاشي وغيرهم في ميدان المعرفة الاسلامية والعلوم الدينية.. ولا يحجل المسلمون فضلهم وعطاءهم الثقافي على مر السنين.

واذا كان هذا بعضا من دور تركستان لخدمة الثقافة الاسلامية فان دورها في الحضارة الانسانية بارز ملموس في عطاء محمد بن موسى الخوارزمي واضع علم الحبر والمقابلة، وابو النصر محمد الفارابي الفيلسوف الفلكي الرياضي والشيخ الرئيس الحسين بن سينا الطبيب الحادق.. وابو الريحان محمد بن احمد البيروني العالم المؤرخ.. هذه بعض مساهمات تركستان في الحضارتين الاسلامية والعالمية بعد ان رفعها الله بالاسلام فحسن اسلامها وكثر عطساء علمائها وبلغت حضارتهم مبلغا عظيما في تركستان، فهي مهد التراث وهي مراتبهم التي انطقت منها جموعهم الى مختلف اصقاع العالم.. وعلى اراضيها قامت اوائل دولهم وحكوماتهم وفي مدنها وحواسرها نمت وترعرعت حضارتهم وانتشر صيتهم.

وهي البلاد التي انطلق منها السلاطنة والعمانسون والملوك العظام الذين حكموا السقارة الهندية واسسوا فيها حضارة عرفت بهم.

عده هي تركستان التي نجتمع لنحدث عنها اليوم ذات التاريخ الطويل المليء بالعطاء والامجاد الاسلامية التي لاينكرها باحث او مفكر منتصف في العالم وقد استتم من مختلف السكودول والجامعات لتبادل الآراء والافكار وتأكيد اهمية تاريخ وثقافة تركستان في دراسة تاريخ الاسلام والعالم.

ان هذا الاهتمام بماضي تركستان وتاريخها المحمد والتقدير لاسهاماتها الحضارية والمدنية

صوت تركستان الشرقية

تصدر مرة كل ثلاثة أشهر
شه رقي توركستان ناوازي
نوج نايليق

العدد: ١٩، والجلد: ٥

سان: 19 نوم: 5 كوز 1988

المؤسس/توزغوجيسى

عيسى يوسف الپتيكين

صاحب الامتياز

رئيس الهيئة الادارية للوقف

تركستان الشرقية

محمد رضا بكين

ثيمتيازنيگيسى

شه رقي توركستان وه خپى

نيداره هه يثيتى ره نيسى

مه هه ممت ريزا بيكين

رئيس التحرير / مه سئول موديري

نيازي يلديريم گنج عثمان

الادارة/ثيشخانيسى

Millet Cad.No.26,Aksaray,

Istanbul, Türkiye

Telefon: 524 41 21

ثمن/بهاسى

النسخة الواحدة/بيرونوسخيسى

داخل البلد/توركيبه ثيچيده 1500 ليره

خارج البلد/چه ت نه لگه 5 دولار

الاشتراك السنوى/يبلليق نابونه سى

داخل البلد/توركيبه ده 6000 ليره

خارج البلد/چه ت نه لگه 15 دولار

ان المقالات التى تنشر فى هذالمجلة

ألايلزم المجلة أوالوقف.

يمكن اقتباس المقالات المنشورة

فى هذالمجلة وذلك بذكرالمصادر

فى هذالعدد / بوساندا
كلمة رابطة العالم الاسلامي فى ندوة

ثقافة وتاريخ تركستان

السيد محمد بن ناصر العبودي

ص. ٣

برقية استنكارلدولة رئيس وزراء الصين

الامين العام لرابطة العالم الاسلامي

ص. ٧

شه رقي توركستان تاريخى

م.امين بغيرا

به ت 8

ثيچينيشليق بير نؤختوروش

موهه ممت شاه واپات قيلدى

م.ر.بيكين

به ت 15

مه سئود سه بري بايقوزينى خاتيرله يميز

نا.ش.توران

به ت 16

شه رقي توركستان ديمو توغوت

چه كله ندى

به ت 19

دونيانسلام بيرليگي ته شكيلاتينيك

جاوزيگفا بولليعان تيلگيرامى

به ت 20

وه ت ن دين ششير له ر

به ت

شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى

شەرقىي تۈركىستان ۋە خېلى نە شىيىياتى

سان: 19، توم: 5، كۆز پەسلى 1988

صوت تركستان الشرقية

من منشورات وقف تركستان الشرقية

العدد: 19، والجلد: 5، الخريف 14.9.

Doğu Türkistan Vakfı
Millet Caddesi No. 26/3, Küçüksaray Apt.
Aksaray,
İSTANBUL

Telefon: 524 41 21